

مجموعه آثار تفسیری و قرآن پژوهی ۱

در جستجوی

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

نشر معارف

عبدالکریم عابدینی

اسماء الحسنی
تفسیر سورہ قدر

عبدالکریم عابدینی

سرشناسه : عابدینی، عبدالکریم، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور : اسماء الحسنی: تفسیر قرآن کریم / عبدالکریم عابدینی.
مشخصات نشر : قم : نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف ،
۱۳۹۴ -
مشخصات ظاهری : ج. نمونه ؛ ۲۱/۵×۱۴/۵ سم.
شابک : 978-964-531-834-3 ؛
وضعیت فهرست نویسی : فنیایی مختصر
یادداشت : فهرستویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است
یادداشت : کتابنامه.
مندرجات : ج. ۱. سوره مبارکه قدر.
شناسه افزوده : نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها. دفتر نشر معارف
شماره کتابشناسی ملی : ۳۷۸۶۷۵۰

مرکز تخصصی
چاپ و نشر کتاب

اسماء الحسنی تفسیر سوره قدر

نویسنده: عبدالکریم عابدینی

صفحه‌آرا: مهدیه شیربخت

ناشر: دفتر نشر معارف

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۹

تیراژ: ۵۰۰۰ جلد

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپ معارف

شابک: 978-964-531-834-3

قیمت: ۴۰,۰۰۰ تومان

مرکز پخش: نشر معارف

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

لیلة القدر

همه کسانی که نسبت به اهمیت لیلة القدر و سرنوشت ساز بودن آن اعتقاد دارند، با اهتمامی ویژه در جستجوی این فرصت بی بدیل هستند تا آن را دریابند و از برکات آن کام خویش را برآورند و زندگی خود را سامان دهی کنند و در مسیر جاودانگی و پابندگی به حرکت درآیند. از آنجا که نمی توان به مباحث تفسیری سوره مبارکه قدر برای بیان این مهم بسنده کرد؛ بر آن شدیم که با استمداد از منابع دینی به کندوکاو و تأمل و تدبری در خور بپردازیم تا بتوانیم با آگاهی بیشتر و عزمی راسخ تر در ساحت لیلة القدر راه یابیم و برکات آن را در زندگی خویش جاری سازیم. بدین منظور ابتدا «پیش نیازهای حضور در لیلة القدر» را در نه گام بیان کرده و آنگاه در ادامه از «نام و نشان لیلة القدر»، «اهمیت لیلة القدر»، «شب قدر در جاری زمانه»، «لیلة القدر و امامت و ولایت»، «لیلة القدر و قرآن»، «لیلة القدر جایگاه تلاقی قرآن و عترت»، «آداب لیلة القدر» و «آثار و نتایج» سخن به میان آورده ایم.

پیش نیازهای حضور در لیلة القدر

برای آشنایی بیشتر با «لیلة القدر» می باید فرصت ها را قدر بدانیم، و از پیش زمینه های حضور خویش را در این ضیافت نور و رحمت فراهم آوریم؛ برای تعمیق و توسعه این آشنایی علاوه بر شناخت نسبی معارف سوره مبارکه قدر گام های دیگری را نیز باید برداشت که هریک می توانند در ایجاد و تقویت آمادگی هرچه بیشتر انسان در این ضیافت الهی نقش آفرینی کنند؛ از جمله:

گام اول: تحصیل پاکیزگی و طهارت

توجه به آمیختگی لیلة القدر با قرآن کریم از یک سو و از سوی دیگر توجه به این معنا که لیلة القدر خود یکی از بزرگ ترین حقایق و معارف قرآنی است و در اقیانوس بزرگ کتاب خدا جایگاه خاصی را به خود اختصاص داده و از جلوه و شکوهی مخصوص برخوردار است، این حقیقت را بر ما آشکار می سازد که درک هرچه بیشتر لیلة القدر و معارف پیرامونی آن، همانند قرآن کریم بدون طهارت میسر نخواهد بود؛ چرا که خداوند درباره

مراحل عالیۀ کتاب خویش فرموده است:

﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ * فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ * لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ * تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾؛

«همانا آن کتابی گرامی است * در کتابی محفوظ جای دارد * جز پاکان بدان

دست نخواهند یافت * آن از سوی پروردگار جهانیان فرود آمده است.»

مهاجران وادی قدسی لیلۃ القدر نیز هرچه پاک‌تر و وارسته‌تر باشند، و با ترکیه و تهذیب در این وادی گام نهند، با سهولت بیشتری طی طریق خواهند کرد و با استعانت از این اقیانوس بیکران راه وصال یار را تا بلندای فوز و فلاح با شتاب و نشاط خواهند پیمود؛ چراکه: ﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾؛

«همانا من پروردگار تو هستم، کفش‌هایت را بیرون آور، همانا تو در وادی مقدس طوی

هستی.»

و انسان آن‌گاه خواهد توانست به سوی قلل بلند معارف و مقاصد قرآنی پرواز کند که از اسارت تعلقات دست‌وپاگیر دنیوی خود را آزاد کرده باشد.

گام دوم: انتظار

همواره می‌باید در اندیشه لیلۃ القدر و در انتظار فرارسیدن آن باشیم؛ همان‌گونه که در اندیشه و انتظار ظهور سرّ لیلۃ القدر یعنی حجت خدا، امام عصر عجل الله تعالی فرجه هستیم، این انتظار حرکات و سکنات آدمی را برای حضور هم‌آهنگ می‌سازد و بهره‌مندی از مواهب و برکات آن را فزونی می‌بخشد.

گام سوم: انس و الفت با قرآن کریم

خداوند کتاب خویش را با وصف مبارک معرفی فرموده است:

﴿كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾؛^۳

«کتابی است مبارک که آن را بر تو فرو فرستادیم تا در آیات آن بیناندیشند و خردمندان

متذکر شوند.»

۱. واقعه (۵۶) / ۷۷-۸۰.

۲. طه (۲۰) / ۱۲.

۳. ص (۳۸) / ۲۹.

و این کتاب را در لیلۃ القدر نازل فرموده است، لیلۃ القدری که آن را نیز همانند قرآن کریم به وصف برکت ستوده است:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ﴾^۱

«ما آن را در شبی مبارک فر فرستادیم ما همواره هشداردهنده بوده ایم.»

و در پیوند بین قرآن و لیلۃ القدر همین بس که لحظه لحظه این شب نورانی از عطر آیات الهی آکنده است؛ بر این اساس می توان گفت به موازات عمق و گستردگی انس و الفتی که بین انسان و قرآن به وجود می آید، شور و شوق، و نشاط و سرزندگی حضور در لیلۃ القدر بیشتر و بهره های معنوی از آن عمیق تر و گسترده تر می شود.

گام چهارم: شناخت نیازها و اولویت ها

اگر زندگی انسان با الهام از قرآن کریم دارای نقشه و مهندسی حکیمانه ای باشد؛ و آدمی همواره خود را بر قرآن کریم عرضه کند تا با معیارهای قرآنی برکاستی های خویش آگاهی یافته، استعدادها و توانمندی های خود را دریابد، مقصد پیش روی خویش را به وضوح شناسایی کند، همت خود را برای رسیدن بدان بسیج نماید و در این میان اولویت ها را نیز فراموش نکند و بداند که لیلۃ القدر یعنی شبِ پاسخ یابی برای نیازهای اساسی او و نیز یعنی شبی که انسان گهرگم شده و به فراموشی سپرده شده هویت انسانی خویش را پیدا خواهد کرد، دردهایش را درمان و نیازهایش را برآورده خواهد ساخت، به شوق دیدار لیلۃ القدر پیر خواهد گشود و در انتظار رؤیت آن صبر و قرار از کف خواهد داد و مشتاقانه خود را بدو خواهد سپرد و از خان برکاتش بهره ها خواهد برد.

گام پنجم: استفاده از فرصت های معنوی ماه های رجب و شعبان

ماه های رجب و شعبان با حجم انبوه دعاها و نیز مناسبت ها و موالید قرآن های ناطق، پیش نیاز ماه مبارک رمضان و شب های قدر به حساب می آیند و در ایجاد این آمادگی نقش آفرین و اثرگذارند. اولیاء الهی برای آمادگی حضور در ماه مبارک رمضان از ماه های رجب و شعبان بهره می برده اند، گویا خداوند حال و هوای ماه های رجب و شعبان را

با ماه مبارک رمضان هماهنگ فرموده و با عنصر معنوی مشترکی این سه ماه را به هم پیوسته است و البته ماه مبارک رمضان در مقایسه با آن دو، محور و مقصد معرفی شده است؛

رسول خدا ﷺ با دیدن هلال ماه رجب چنین دعا می‌کرد: «اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَ شَعْبَانَ وَ بَلِّغْنَا شَهْرَ رَمَضَانَ وَ أَعِنَّا عَلَى الصِّيَامِ وَ الْقِيَامِ وَ حِفْظِ اللِّسَانِ وَ غَصِّ البَصْرِ وَ لَا تُجْعَلْ حَظَّنَا مِنْهُ المَجُوعَ وَ العَطَشَ»^۱؛

«بارالها برای ما در رجب و شعبان برکت قرار ده (ما را از برکات رجب و شعبان بهره‌مند فرما) و ما را به ماه رمضان برسان و برای روزه و نماز آن و حفظ زبان و چشم‌پوشی [از آنچه خداوند نمی‌پسندد] ما را یاری فرما و بهره‌ ما را از ماه رمضان تنها گرسنگی و تشنگی قرارا مده.»

بین ماه رجب، شعبان و رمضان پیوندی عمیق برقرار است، رسول اکرم ﷺ فرموده است: «ماه رجب ماه بزرگ خداست و ماهی در حرمت و فضیلت به آن نمی‌رسد و قتال با کافران در این ماه حرام است؛ و شعبان ماه من است و رمضان ماه امت من است، کسی که یک روز از ماه رجب را روزه دارد، مستوجب خشنودی بزرگ خدا گردد و غضب الهی از او دور گردد و دری از درهای جهنم بر او بسته گردد.»^۲

هریک از ماه‌های رجب و شعبان دارای مشترکاتی با ماه مبارک رمضان هستند؛

مشترکات ماه رجب و ماه رمضان

از جمله مشترکات بین ماه رجب و ماه رمضان عبارت است از:

فضای معنوی - عرفانی متمایز از ماه‌های دیگر

امام باقر علیه السلام فرموده است: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ مِنْ بَطْنَانِ الْعَرْشِ أَيْنَ الرَّجَبِيُّونَ فَيَقُومُ أَنَا نَسْتُ نَضَى وَ وُجُوهُهُمْ لِأَهْلِ الجَمْعِ...»^۳؛

۱. بحار الانوار/ ج ۹۵ / ۳۷۶ و سیدعلی بن موسی بن طاوس، اقبال الأعمال / ۱ / ۶۲۸.

۲. مفاتیح الجنان / فضیلت ماه رجب.

۳. شیخ حرعاملی، وسائل الشیعه / ۱۰ / ۴۷۹ و محمد بن حسن فتال نیشابوری، روضه الواعظین / ۲ / ۴۰۱ و شیخ صدوق، فضائل الأشهر الثلاثة / ۳۱.

«وقتی روز رستاخیز به پا می‌شود، یک منادی از اندرون عرش ندا می‌کند: کجائید رجبیون؟ گروهی برمی‌خیزند که چهره‌هایشان برای اهل قیامت نورافشانی می‌کند...»
 ماه مبارک رمضان نیز با فرصت‌های بی‌نظیر توبه، تزکیه، تهذیب و انواع عبادت‌ها، نورانیت را برای انسان به ارمغان می‌آورد.

سفارش ویژه به استغفار و توبه

رسول اکرم ﷺ فرمود: «رَجَبٌ شَهْرُ الْإِسْتِغْفَارِ لِأُمَّتِي أَكْثَرُ وَفِيهِ مِنَ الْإِسْتِغْفَارِ فَإِنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ!»
 «رجب برای امت من ماه استغفار است، بسیار در آن استغفار کنید، پس همانا او آمرزندهٔ مهربان است.»
 آن حضرت درباره ماه مبارک رمضان نیز فرموده است: «إِنَّهَا النَّاسُ إِنْ أَنْفَسَكُمْ مَرْهُوتَةً بِأَعْمَالِكُمْ فَفُكُّوْهَا بِاسْتِغْفَارِكُمْ»؛^۱
 «ای مردم! جان‌های شما در گرو اعمال شماست، پس با استغفارتان آن‌ها را آزاد سازید.»

توصیه به روزه‌داری

امام کاظم عجلایه فرمود: «رَجَبٌ شَهْرٌ عَظِيمٌ يُضَاعَفُ اللَّهُ فِيهِ الْحَسَنَاتِ وَيَمْتَحُونِ فِيهِ السَّيِّئَاتِ مَنْ صَامَ يَوْمًا مِنْ رَجَبٍ تَبَاعَدَتْ عَنْهُ النَّارُ مَسِيرَةَ مِائَةِ سَنَةٍ وَمَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ»؛^۲
 «رجب ماه بزرگی است، خداوند حسنات را در رجب چند برابر می‌کند، اگر کسی یک روز از رجب بردارد، از آتش به اندازهٔ مسیر صد سال دور می‌شود و اگر کسی سه روز روزه بردارد، بهشت براو واجب شده است.»

فراوانی دعا و مناجات

فراوانی دعا و مناجات با مضامین بلند عرفانی همانند ماه مبارک رمضان و مناجات و دعا‌های مربوط به آن.

۱. وسائل الشیعه / ۵۱۱ / ۱۰ و احمد بن محمد بن عیسی اشعری، النوادر / ۱ / ۱۶.

۲. بحار الأنوار / ۹۳ / ۳۵۶.

۳. شیخ صدوق، من لایحضره الفقیه / ۲ / ۹۲ و شیخ صدوق، ثواب الأعمال / ۵۳ و فضائل الأشهر الثلاثة / ۲۳.

مشترکات ماه شعبان و ماه رمضان

محدث عالی مقام شیخ عباس قمی رحمته الله علیه در فضیلت ماه شعبان چنین آورده است:

«بدان که شعبان ماه بسیار شریفی است و منسوب است به حضرت سید الانبیاء صلی الله علیه و آله و آن حضرت این ماه را روزه می داشت و وصل می کرد به ماه رمضان و می فرمود: «شعبان ماه من است، هرکه یک روز از ماه مرا روزه بدارد، بهشت او را واجب شود»^۱، و از حضرت امام صادق علیه السلام روایت است که چون ماه شعبان داخل می شد حضرت امام زین العابدین علیه السلام اصحاب خود را جمع می نمود و می فرمود: ای گروه اصحاب من، بدانید این چه ماه است! این ماه شعبان است و حضرت رسول صلی الله علیه و آله می فرمود: شعبان ماه من است؛ پس روزه بدارید در این ماه برای محبت پیامبر خود و برای تقرب به سوی پروردگار خود...»^۲

ویژگی های مشابهی نیز بین ماه شعبان و ماه رمضان وجود دارد؛ از جمله:

فضای معنوی - عرفانی متمایز از ماه های دیگر

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «شَعْبَانُ شَهْرِي وَ شَهْرُ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ»^۳؛ «ماه شعبان ماه من است و ماه رمضان ماه خدای عزوجل است.»

سفارش ویژه به توبه و استغفار

در این ماه همانند ماه مبارک رمضان سفارش ویژه ای به توبه و استغفار شده است، علی بن موسی الرضا علیه السلام فرمود: «مَنْ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي كُلِّ يَوْمٍ مِنْ شَعْبَانَ سَبْعِينَ مَرَّةً حُسْرَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ فِي زُمْرَةِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله...»^۴؛

«اگر کسی در هر روز از ماه شعبان هفتاد بار استغفار کند، در روز رستاخیز در گروه رسول خدا صلی الله علیه و آله محشور می شود...»

۱. فضائل الأشهر / ۱۱۵ و مسائل الشیعة / ۱۰ / ۵۰۶

۲. بحار الأنوار / ۹۴ / ۸۲ و فضائل الأشهر / ۶۱.

۳. مفاتیح الجنان / در فضیلت ماه شعبان.

۴. وسائل الشیعة / ۱۰ / ۵۰۵.

۵. وسائل الشیعة / ۱۰ / ۵۰۹ و شیخ صدوق، الخصال / ۲ / ۵۸۲ و علی بن عیسیٰ اربلی، کشف الغمه / ۲ / ۲۹۲.

سفارش و تأکید بر روزه‌داری و اتصال آن به ماه مبارک رمضان

امام صادق علیه السلام فرمود: «صِيَامُ شَعْبَانَ دُخْرٌ لِّلْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَا مِنْ عَبْدٍ يُكْثِرُ الصَّوْمَ فِي شَعْبَانَ إِلَّا أَصْلَحَ اللَّهُ لَهُ أَمْرَ مَعِيشَتِهِ وَكَفَاهُ شَرَّ عَدُوِّهِ...»؛

«روزه ماه شعبان ذخیره بنده در روز رستاخیز است، هیچ بنده‌ای نیست که در شعبان بسیار روزه‌داری کند، مگر آن‌که خداوند امر معیشت او را اصلاح فرماید و او را از شر دشمنش نجات بخشد...»

فراوانی دعا و مناجات

فراوانی دعا و مناجات با مضامین بلند و عرفانی از جمله مناجات شعبانیه که همواره مورد توجه ائمه هدی: بوده است.

سفارش نسبت به شب زنده‌داری

سفارش نسبت به شب زنده‌داری نیمه شعبان به احتمال آن که شب قدر باشد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «مَنْ أَحْيَا لَيْلَةَ الْعِيدِ وَلَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ»؛^۲

«اگر کسی شب عید و شب نیمه شعبان را زنده نگه دارد، روزی که قلب‌ها می‌میرند، قلب او نمی‌میرد.»

امام صادق علیه السلام فرموده است از امام باقر علیه السلام درباره فضیلت شب نیمه شعبان سؤال شد و آن حضرت در پاسخ فرمود: «هِيَ أَفْضَلُ لَيْلَةٍ بَعْدَ لَيْلَةِ الْقَدْرِ فِيهَا يَمْنَحُ اللَّهُ تَعَالَى الْعِبَادَ فَضْلَهُ وَيَغْفِرُ لَهُمْ بِمَتِّهِ فَاجْتَهِدُوا فِي الْقُرْبَى إِلَى اللَّهِ فِيهَا فَإِنَّهَا لَيْلَةٌ إِلَى اللَّهِ عَلَى نَفْسِهِ أَنْ لَا يَزِدَّ سَائِلًا لَهُ فِيهَا مَا لَمْ يَسْأَلْ مَعْصِيَةً وَإِنَّهَا اللَّيْلَةُ الَّتِي جَعَلَهَا اللَّهُ لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ بِإِزَاءِ مَا جَعَلَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ لِنَبِيِّنَا صلی الله علیه و آله»^۳

«شب نیمه شعبان برترین شب بعد از لیلۃ القدر است، در این شب خدا فضل خویش را به بندگان می‌بخشد و به منت خویش آنان را می‌آمزد؛ پس در این شب برای

۱. وسائل الشیعه / ۱۰ / ۵۰۵ و إقبال الأعمال / ۶۸۴ / والأمالی للصدوق / ۱۶.

۲. وسائل الشیعه / ۷ / ۴۷۸ و بحار الأنوار / ۱۳۲ / ۸۸ و إقبال الأعمال / ۷۱۸ / وثواب الأعمال / ۷۶.

۳. وسائل الشیعه / ۸ / ۱۰۶.

تقرب به خدا بکوشید؛ زیرا این شب شبی است که خداوند بر خود سوگند یاد کرده است هیچ سائلی را که از او سؤال می‌کند تا آن جا که معصیتی را درخواست نکرده است، برنگرداند و به راستی این، شبی است که خداوند آن را برای ما اهل بیت قرار داده است در مقابل آن شب قدر که برای پیامبران علیهم السلام قرارش داده است.»

حسن بن فضال از پدرش نقل می‌کند که از امام رضا علیه السلام درباره شب نیمه شعبان پرسیدم، امام علیه السلام فرمود: «هِيَ لَيْلَةٌ يَعْتَقُ اللَّهُ فِيهَا الرِّقَابَ مِنَ النَّارِ وَيَغْفِرُ فِيهَا الذُّنُوبَ الْكِبَارَ... وَ أَكْثَرُ فِيهَا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مِنْ الْإِسْتِغْفَارِ وَ الدُّعَاءِ...!»؛

«آن، شبی است که خداوند در آن گردن‌ها را از آتش آزاد می‌کند و در آن گناهان بزرگ را می‌آمرزد... و در آن بسیار به یاد خدای عزوجل باش و بسیار استغفار و دعا کن...»

گام ششم: استفاده از دوهده نخست ماه مبارک رمضان

استفاده از «دوهده نخست ماه مبارک رمضان» نیز فرصت دیگری است تا این آمادگی کامل شود و انسان با سرمایه معنوی برگرفته از ذکر، دعا، مناجات، نماز، روزه، مراقبت و مانند آن به مقصود نزدیک تر شود و به فضای عمومی شب‌هایی گام نهد که لیلة القدر در میان آن‌هاست.

امام علی بن موسی الرضا علیه السلام فرموده است: «كَانَ عَلِيٌّ عليه السلام لَا يَنَامُ ثَلَاثَ لَيَالٍ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعَشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ لَيْلَةَ الْفِطْرِ وَ لَيْلَةَ التَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ وَ فِيهَا تُقَسَّمُ الْأَرْزَاقُ وَ الْأَجَالَ وَ مَا يَكُونُ فِي السَّنَةِ»؛ «امیرالمؤمنین علیه السلام سه شب را نمی‌خوابید، شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان و شب [عید] فطر و شب نیمه شعبان؛ در این سه شب روزی‌ها و أجل‌ها و آنچه در آن سال پیش می‌آید تقسیم [و مشخص] می‌شود.»

برخی از ویژگی‌های ماه مبارک رمضان

برای قدرشناسی بیشتر و در نتیجه استفاده بهتر از فرصت‌های ماه مبارک رمضان و تحصیل آمادگی برای ملاقات با لیلة القدر برخی از ویژگی‌های این ماه را نیز مرور می‌کنیم:

۱. بحار الانوار/ ۸۴/۹۴ و عیون أخبار الرضا/ ۱/ ۲۹۲ و شیخ طوسی، مصباح المتجهد/ ۸۳۸.

۲. بحار الانوار/ ج ۸۸/ ۹۴ و مصباح المتجهد/ ۵۹۴ و وسائل الشیعه/ ۸/ ۱۱۰.

محو گناهان در اثر توبه و استغفار

در ماه مبارک رمضان در اثر توبه و استغفار، گناهان محومی شوند؛ رسول خدا ﷺ فرموده است: «إِنَّمَا سُمِّيَ رَمَضَانُ رَمَضَانًا لِأَنَّهُ تُرْمَضُ فِيهِ الذُّنُوبُ»؛^۱ «رمضان بدان جهت رمضان نامیده شده است که گناهان در آن سوزانده می شود».

ماه برکت، رحمت و آموزش

ماه مبارک رمضان ماه برکت، رحمت و آموزش است؛ امام علی عليه السلام فرموده است: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَطَبَنَا ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ قَدْ أَقْبَلَ إِلَيْكُمْ شَهْرُ اللَّهِ بِالْبَرَكَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ...»^۲؛

«رسول خدا ﷺ روزی ما را مخاطب قرار داد و فرمود: ای مردم! همانا ماه برکت، رحمت و آموزش به شما روی آورده است...»

ماه مهمانی خدا

ماه مبارک رمضان ماه مهمانی خداست؛ رسول خدا ﷺ: «...شَهْرٌ دُعِيْتُ فِيهِ إِلَى ضِيَاةِ اللَّهِ...»^۳؛ «... ماهی است که در آن به مهمانی خدا دعوت شده اید...»

ظرف نزول قرآن

ماه مبارک رمضان ظرف نزول قرآن است: «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ...»^۴؛ «ماه رمضان است، ماهی است که قرآن در آن نازل شده است...»

پیوند ویژه‌ای بین ماه مبارک رمضان و قرآن وجود دارد، این رابطه و پیوند در کلام امام باقر عليه السلام به رابطه بین بهار که بستر رشد و شکوفائی است، با آنچه در بهار می روید، تشبیه شده است؛ امام باقر عليه السلام فرموده است: «لِكُلِّ شَيْءٍ رَبِيعٌ وَرَبِيعُ الْقُرْآنِ شَهْرُ رَمَضَانَ»^۵؛

۱. محدث نوری، مستدرک الوسائل / ۷ / ۴۸۴.

۲. امالی صدوق / ۸۹ و وسائل الشیعه / ۱۰ / ۳۱۳ و إقبال الأعمال / ۲ و عیون أخبار الرضا / ۱ / ۲۹۵ و فضائل الأشهر الثلاثة / ۷۷.

۳. همان.

۴. بقره (۲) / ۱۸۵.

۵. کافی / ۲ / ۶۳۰ و الأمالی للصدوق / ۵۹ و روضه الواعظین / ۲ و شیخ صدوق، معانی الأخبار / ۲۲۸ و شیخ مفید، المقنعه / ۳۱۲.

«برای هر چیزی بهاری است و بهار قرآن ماه رمضان است.»
 ماه رمضان بهار قرآن و قرآن بهار دل‌ها و چشمه جوشان علوم و معارف الهی است:
 «... وَ فِيهِ رَبِيعُ الْقَلْبِ وَيَنَابِيعُ الْعِلْمِ...»^۱؛
 «... و در قرآن بهار دل و چشمه‌های دانش است...»

ماه دعا و استجابت

ماه مبارک رمضان ماه دعا و درخواست از سوی بنده و ماه پاسخ و اجابت از سوی خداوند است؛ خداوند در ضمن آیات مربوط به روزه و ماه مبارک رمضان فرموده است:
﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾^۲؛

«هنگامی که بندگان من از تو مرا می‌پرسند، من نزدیکم، دعای دعاکننده را به هنگامی که مرا می‌خواند پاسخ می‌گویم. پس دعوت مرا اجابت کنند، و به من ایمان آورند، باشد که رشد یابند.»

و رسول خدا ﷺ فرمود: «... وَ دُعَاؤُكُمْ فِيهِ مُسْتَجَابٌ...»^۳؛
 «... و دعای شما در ماه رمضان مستجاب است...»

لیلۃ القدر کانون برکات ماه رمضان

ماه مبارک رمضان ماهی است که لیلۃ القدر را در خود دارد؛ این حقیقت را که لیلۃ القدر در ماه مبارک رمضان است، با صراحت و به گونه مستقیم در آیات قرآن نمی‌توان یافت؛ هرچند با در کنار هم قرار دادن آیه کریمه: **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾**؛
 «همانا ما آن (قرآن) را در شب قدر فرو فرستادیم.»
 و نیز **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ...﴾**^۴؛
 «ما آن را در شبی مبارک فرو فرستادیم...».

۱. نهج البلاغه / خ ۲۸/۱۷۶ و حسن بن ابی‌الحسن دیلمی، أعلام‌الدين / ۱۰۷.

۲. بقره (۲) / ۱۸۶.

۳. امالی صدوق / ۸۹.

۴. دخان (۴۴) / ۳.

و نیز: «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ...»^۱؛

«ماه رمضان ماهی است که قرآن در آن فرو فرستاده شده است...»

آری، قرآن که خود به وصف برکت ستوده شده است در شبی مبارک به نام لیلۃ القدر نازل شده است که آن شب نیز از شب های ماه مبارک رمضان است.

بسته بودن درهای جهنم، باز بودن درهای بهشت و در غل و زنجیر بودن شیطان ها در ماه مبارک رمضان درهای جهنم بسته، درهای بهشت باز است و شیاطین در غل و زنجیرند، رسول خدا ﷺ فرمود: «إِذَا اشْتَهَلَ رَمَضَانَ غُلِقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ وَفُتِحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَصُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ»^۲؛

«چون هلال ماه رمضان آشکار شود، درهای جهنم بسته گردد و درهای بهشت گشوده شود و شیاطین به زنجیر کشیده شوند.»

گام هفتم: استفاده از شب های نوزدهم و بیست و یکم

بهره مندی از دو شب نوزدهم و بیست و یکم نیز آمادگی و شایستگی را می افزاید و مهاجر مقصد لیلۃ القدر را توانایی می بخشد و او را برای این ضیافت بزرگ لیلۃ القدر مهیا می کند.

گام هشتم: شناخت آفت ها و موانع

آنچه روح را تیره و کدر می کند مانند لهو در اندیشه و لعب در رفتار و لغو در گفتار، غفلت از یاد خدا و آلودگی به گناه و نیز آنچه موجب خستگی و سلب آمادگی جسمانی می شود، نشاط معنوی و در نتیجه برخورداری از مواهب نورانی لیلۃ القدر را کاهش می دهد.

نتیجه آن که می باید پیش از شب قدر و مراسم احیاء، از بی خوابی و خستگی بپرهیزیم، با شستشو و غسل، پاکیزگی ظاهری و طهارت معنوی تحصیل کنیم و بی نظیر بودن و جبران ناپذیری بودن شب قدر را مورد نظر قرار دهیم تا بیم از دست دادن این فرصت بی بدیل و نیز امید بهره مندی از مواهب بی مانند آن ما را بین خوف و رجاء قرار دهد و از

۱. بقره (۲) / ۱۸۵.

۲. بحار الانوار / ۹۳ / ۳۴۸ / ح ۱۴ و مستدرک الوسائل / ۷ / ۴۲۶ و فضائل الأشهر / ۱۴۱.

حالت توبه و انابه، تضرع، مناجات و تمنای وصال محبوب سرشارمان سازد.

گام نهم: استمداد از سوره مبارکه قدر و معارف پیرامونی آن

استمداد و استعانت از سوره مبارکه قدر و معارف تفسیری آن و روایات بسیار راه‌گشایی که درباره این سوره و نیز درباره لیلة‌القدر آمده است، درک و دریافت و توان استفاده از لیلة‌القدر را صدچندان می‌کند.

از خداوند می‌خواهیم توفیق شناخت و درک معارف و اسرار روحانی لیلة‌القدر را مرحمت کرده برخورداری از مواهب و برکات بی‌حد و حصر آن را روزیمان فرماید؛ چراکه به گفته حافظ:

تکیه بر تدبیر و دانش در طریقت کافری است راهرو گرسد هنر دارد توکل بایدش^۱

نام و نشان لیلة‌القدر

چرا لیلة‌القدر به این نام، نامیده شد؟

«لیلة‌القدر»^۲ که معادل فارسی آن «شب قدر» است؛ همین شب را خداوند به وصف «مبارک» ستوده است: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ»^۳ این اسم و وصف را خداوند برای این شب آکنده از برکات و مملو از اسرار برگزیده است.

در حکمت نام‌گذاری «لیلة‌القدر» اظهار نظرهای گوناگونی شده است؛ از جمله:

شرافت و بزرگی شب قدر و منزلت آن نسبت به شب‌های دیگر

مفسر نامی مرحوم طبرسی رحمته‌الله در بیان عظمت شب قدر گفته است: «لیلة الشرف و الخطر و عظم المقدر علی سائر الیالی»^۴؛

«[بدان جهت لیلة‌القدر به این نام نامیده شد که] شب شرافت، دارای اهمیت و بزرگی قدر نسبت به سایر شب‌هاست.»

۱. دیوان حافظ / ۲۳۴.

۲. قدر / ۱ و ۳.

۳. دخان / ۳.

۴. امین‌الدین ابوعلی‌الفضل بن الحسن الطبرسی، جامع‌الجوامع / ۴ / ۸۶۸.

اندازه‌گیری امور سال پیش رو

و نیز گفته‌اند: «سمیت لیلۃ القدر لأنها الیلة التي يحکم الله فیها و یقضى بما یشاء فی السنة بأجمعها من کل أمر و هی لیلۃ المبارکة فی قوله ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ﴾ لأنها ینزل فیها الخیر و البرکة و المغفرة»؛^۱

«این شب [ایل شب] لیلۃ قدر نامیده شده است؛ زیرا آن شبی است که خداوند در آن همه امور سال پیش رو را مشخص، معین و اندازه‌گیری کرده و حکم آن را صادر می‌فرماید و براساس آیه کریمه «همانا آن را در شبی مبارک فرو فرستادیم» این شب، شبی مبارک است؛ چرا که خداوند خیر، برکت و مغفرت خود را در این شب نازل می‌فرماید.»
در این بیان معین شدن، مقرر شدن و قطعی شدن امور در لیلۃ القدر مورد توجه قرار گرفته است.

مرحوم طبرسی خود در بیان وجه تسمیه چنین می‌گوید: «لیلۃ تقدیر الأمور و قضائها من قوله ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ﴾»؛^۲

«برای آن لیلۃ القدر به این نام نامیده شد که [در این شب امور اندازه‌گیری و احکام آن نیز صادر می‌شود، برگرفته از قول خدا [ی متعال که فرمود]: «در آن [شب] هر امر محکم و حکیمانه‌ای از یکدیگر جدا و تدبیر می‌شود.»»

مفسر مزبور همچنین گفته است: «القدر کون الشیء مساویاً لغيره من غیر زیاده و نقصان، و قدر الله هذا یندره قدرأ إذا جعله علی مقدار ما تدعو الیه الحکمة»؛^۳
«قدر مساوی بودن چیزی است با غیر خودش بدون آن که زیادتر یا کمتر باشد و معنای این که خداوند چیزی را تقدیر کرده است، آن است که آن را به اندازه‌ای که حکمت اقتضاء می‌کند، قرار داده است.»

آنچه مرحوم طبرسی بیان فرموده است، معنای لغوی کلمه قدر است که در آن به معنای اصطلاحی نیز اشاره شده است؛ اما معنای اصطلاحی این کلمه آن‌گاه که با کلمه «لیلۃ» همراه می‌شود، عبارت است از: تقدیر و اندازه‌گیری حوادث یک سال یعنی

۱. فخرالدین طریحی، مجمع البحرین / ۳ / ۴۶۵.

۲. جامع الجوامع / ۴۵ / ۸۶۸.

۳. شیخ طبرسی، مجمع البیان / مجلد ۹ و ۱۰ / ۵۱۷.

حوادث این شب قدر تا شب قدر آینده، به این معنا که بنده می‌تواند در این شب در ارتباطی صمیمانه با خداوند، برنامه‌های سال آینده خویش را مشخص و برخوردار از رضایت، حمایت و امضای خدای متعال را در اجرای آن برنامه‌ها دریافت کند. نکته مهم و اساسی آن است که خداوند خود، شب قدر را برای این منظور قرار داده و خود او بندگان را برای برخوردار از مواهب و برکات آن در بستر ماه ضیافت الهی فرا خوانده است.

آیات آغازین سوره مبارکه دخان مبنایی است که توجه به آن ما را در درک معنای اصطلاحی «لیلة القدر» یاری می‌دهد:

﴿حَمْدٌ * وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ * إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْمُبَارَكَةِ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ * فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ * أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾؛

«حم * سوگند به [این] کتاب [روشن و] روشنگر * به راستی ما آن را در شبی مبارک فرفرستادیم، به راستی ما همواره بیم‌دهنده بوده‌ایم * در آن [شب] هرامر حکیمانه‌ای جدا جدا [و مقدر] می‌شود * امری از جانب ما، با راستی ما فرستنده [ای پیامبران] بوده‌ایم.»

قدر و ارزش اطاعت و بندگی در آن

بعضی بزرگی اطاعت کردن در آن و ثواب فراوان مترتب بر آن را علت این نام‌گذاری دانسته‌اند:

«وَقِيلَ: لَأَنَّ لِلطَّاعَاتِ فِيهَا قَدْرًا عَظِيمًا وَثَوَابًا جَزِيًّا»؛

«و گفته شده است: برای این‌که طاعات خدا در این شب دارای منزلتی بزرگ و ثوابی بسیار است.»

در این بیان عظمت اطاعت و ثواب فراوان مترتب بر آن، مورد توجه قرار گرفته است. نزول کتابی با قدر و منزلت بر پیام‌آوری با قدر و منزلت برای امتی با قدر و منزلت به دست فرشته‌ای با قدر و منزلت

بعضی پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قرآن کریم و جبرئیل امین و امتی ارجمند را سبب این

۱. دخان (۴۴) / ۱-۵.

۲. مجمع البحرین / ۳ / ۴۶۵.

نام‌گذاری مطرح کرده‌اند:

«وقیل: سمیت لیلة القدر لأنه انزل فیها کتاب ذوقدر الی رسول ذی قدر لأجل امة ذات قدر علی یدی ملک ذی قدر»^۱؛

«وگفته شده است [این شب] لیلة القدر نامیده شده است؛ زیرا در آن شب کتابی صاحب قدر و منزلت بر پیامبری صاحب قدر و منزلت و به خاطر امتی صاحب قدر و منزلت و بردستان فرشته‌ای صاحب قدر و منزلت فرو فرستاده شده است.»

مقدر شدن نزول قرآن در آن

بعضی‌ها وجه تسمیه لیلة القدر را مقدر شدن نزول قرآن معرفی کرده‌اند: «وقیل: لأن الله قدر فیها إنزال القرآن»^۲؛

«وگفته شده است: برای آن (این شب قدر نامیده شده است) که خداوند فرود آمدن قرآن را در این شب مقدر فرمود.»

تنگ شدن زمین از حضور فرشتگان

بعضی‌ها تنگ شدن زمین به جهت حضور فرشتگان را وجه تسمیه لیلة القدر می‌دانند: «وقیل: سمیت بذلك لأن الأرض تضیق فیها بالملائکه...»^۳؛

«وگفته شده است، به این نام (لیلة القدر) نامیده شده است برای آن که زمین به خاطر (فراوانی حضور و آمد و شد) فرشتگان تنگ خواهد شد.»

اعطای قدر و منزلت به شب‌زنده‌داران

بعضی قدر و منزلت شب‌زنده‌داران لیلة القدر را موجب این نام‌گذاری دانسته‌اند؛ ملافتح‌الله کاشانی رحمته‌الله نیز از قول ابوبکر و زاق چنین آورده است: تسمیه آن به «قدر» به جهت آن است که هر بی‌قدری که در این شب احیاء کند با قدر بُوَد.^۴

اظهار نظرها در وجه تسمیه لیلة القدر را با حدیث شریفی به پایان می‌بریم که رسول

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان.

۴. ملافتح‌الله کاشانی (۹۸۸ق)، تفسیر منهج الصادقین / ۱۰ / ۳۰۲.

اکرم صلی الله علیه و آله در مکتب تعلیمی تربیتی خود برای علی بن ابی طالب علیه السلام بیان فرموده است، این کلام نورانی سرمایه و منبع جوشان بسیاری از معارفی است که درباره عظمت، اسرار و نیز حکمت نام‌گذاری «لیلة القدر» بیان شده است:

أَصْبَحَ بِنَبَاتِهِ أَزْ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ چنين نقل می‌کند: «قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَلِيُّ أَتَدْرِي مَا مَعْنَى لَيْلَةِ الْقَدْرِ؟ فَقُلْتُ: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ.

فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدَّرَ فِيهَا مَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَكَانَ فِيهَا قَدَرٌ عَزَّوَجَلَّ وَلَا يَشُوكُ وَلَا يَلِيَّةُ الْأُمَّةِ مِنْ ذَلِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»؛

«پیامبر صلی الله علیه و آله از من پرسید: آیا می‌دانی معنای «لَيْلَةُ الْقَدْرِ» چیست؟ گفتیم: نه یا رسول الله.

پس آن حضرت فرمود: خداوند هر چیزی را در این شب تقدیر کرده است؛ از جمله، ولایت تو و فرزندان تو را تا روز قیامت تقدیر فرموده است.»

پاسخ امیرالمؤمنین علیه السلام به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بدان معنا نیست که حضرت از لیلۃ القدر چیزی نمی‌دانسته است؛ بلکه به معنای عظمت لیلۃ القدر و اسرار و رموز نهفته در آن است. همان اسرار و رموزی که خداوند درباره‌اش به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است: «وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ؟» و چه چیزی تو را از حقیقت لیلۃ القدر آگاه کرده است؟! خداوند معارف و اسرار لیلۃ القدر را به پیامبرش آموخته است: «...وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ...»؛ «...خداوند چیزی را به تو آموخت که تو را توان دستیابی بدان نبود...»

همین سوره مبارکه قدر نیز شاهی گویاست بر معلمی خداوند و تلقی آموزه‌های الهی توسط پیامبر صلی الله علیه و آله و نیز شاهی بر این که پیامبر صلی الله علیه و آله که آموزگار علی بن ابی طالب علیه السلام است، این حقایق و اسرار را به آن حضرت آموخته است؛ امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ يَقُولُ «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» صَدَقَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ أَنْزَلَ اللَّهُ الْقُرْآنَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ «وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ» قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا أَدْرِي قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ «لَيْلَةُ

۱. معانی الاخبار/ ۳۱۵.

۲. نساء(۴)/ ۱۱۳.

الْقَدْرُ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ لَيْسَ فِيهَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ...»؛

«علی بن حسین علیه السلام همواره می فرمود: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» (راست گفت خدای عزوجل) خدا قرآن را در شب قدر نازل کرد، «و چه چیزی تو را از حقیقت لیلۃ القدر آگاه کرده است؟!» پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد: «نمی دانم» خداوند فرمود: «شب قدر از هزار ماه بهتر و برتر است» [از هزار ماهی که] شب قدری در آن نیست.»

بر اساس: «وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ»؛^۲ «و هیچ چیزی نیست مگر آن که خزینه های آن نزد ماست و ما آن را جز به اندازه ای معین فرو نمی فرستیم.» خدای متعال اسرار و حقایق خزائن غیب را برای پیامبر خویش فرومی فرستد و آن حضرت این حقایق آسمانی و اسرار الهی نشأت گرفته از خزائن غیب را به شاگرد مکتب خویش علی بن ابی طالب علیه السلام می آموزد و به واسطه آن حضرت و فرزندان او، معارف و حیانی نشر پیدا می کند.

نشانه های لیلۃ القدر

برای شناخت لیلۃ القدر در متون روایی از نشانه هایی سخن به میان آمده است؛ از جمله معتدل، مطبوع و دلپذیر بودن آن شب:

محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام نشانه شب قدر را جویا می شود، امام علیه السلام می فرماید: «عَلَامَتُهَا أَنْ تَطِيبَ رِيحُهَا وَإِنْ كَانَتْ فِي بَرْدٍ دَفِئَتْ وَإِنْ كَانَتْ فِي حَرٍّ بَرَدَتْ فَطَابَتْ...»^۳؛ «نشانه شب قدر آن است که بوی آن دلپذیر است و اگر در [فصل] سرما باشد، گرم است و اگر در [فصل] گرما باشد سرد و دلپذیر است...»

اهمیت لیلۃ القدر

شب برگزیده خدا

لیلۃ القدر زمان ویژه ای است که خداوند توجه خاصی بدان دارد، گویا مناسب ترین وعده گاه دیدار انسان با خداوند است:

۱. کافی / ۱ / ۲۴۸ / ح ۴.

۲. حجر (۱۵) / ۲۱.

۳. کافی / ۴ / ۱۵۷ / ح ۳.

امام صادق علیه السلام از پدران گرامیش نقل کرده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «إِنَّ اللَّهَ اخْتَارَ مِنَ الْأَيَّامِ الْجُمُعَةَ وَمِنَ الشُّهُورِ شَهْرَ رَمَضَانَ وَمِنَ اللَّيَالِي لَيْلَةَ الْقَدْرِ»؛ «به درستی که خداوند از روزها «جمعه» را و از ماه‌ها «رمضان» و از شب‌ها «لیلۃ القدر» را اختیار کرده است.»

فرصت بی نظیر شب قدر

حمران می‌گوید: از امام باقر علیه السلام پرسیدم منظور از «لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» چیست؟ حضرت فرمود: «الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِيهَا مِنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَأَنْوَاعِ الْحَيْرِ خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ فِي أَلْفِ شَهْرٍ لَيْسَ فِيهَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ وَوَلَوْلَا مَا يُضَاعَفُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لِلْمُؤْمِنِينَ مَا بَلَّغُوا وَكَانَ اللَّهُ يُضَاعَفُ هُمْ الْحَسَنَاتِ»؛^۲

«عمل صالح در آن شب از نماز و زکات و انواع کارهای خیر، برتر است از عمل در هزار ماهی که شب قدری در آن نیست، و اگر خدای تبارک و تعالی برای مؤمنان چند برابر نمی‌کرد، [آنان به این اجرو پاداش بزرگ] نمی‌رسیدند؛ لیکن خدا حسنات را برای آنان چند برابر قرار داده است.»

امثال این حدیث شریف چنان که در متن آمده است، شرح و بسط همان حقیقتی است که قرآن کریم با دو بیان «...لَيْلَةُ مُبَارَكَةٍ» و «لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» مطرح فرموده و این شب را «شبی مبارک» نامیده است و گویا مبارک بودن این شب را با این بیان تفسیر کرده است که: «شب قدر از هزار ماه بهتر و برتر است.»

بر اساس آن چه گفته آمد که با قدردانی هر شبی می‌توان آن را به شب قدر تبدیل کرد: ای خواه چه جویی ز شب قدر نشانی هر شب شب قدر است اگر قدر بدانی^۳ نمی‌تواند ادعای درستی باشد، هر چند می‌تواند محرکی باشد تا ما در هر شبی به جستجوی شب قدر برخیزیم و همواره خود را مهیا نگه داریم و مترصد باشیم تا در ضیافت ویژه خدا در شب قدر، راه یابیم؛ اما به این معنا که با کوشش و تلاش از ناحیه انسان، هر شبی شب قدر بشود، هرگز.

۱. بحار الانوار / ۸۹ / ۲۸۵.

۲. کافی / ۴ / ۱۵۷ و علامه عروسی، نورالثقلین / ۸ / ۲۶۸.

۳. نورالدین عبدالرحمن جامی (۸۱۷-۸۹۸ ق)، واسطه العقد / غزلیات / شماره ۴۶۵.

شب قدر را قدر بدانیم

شب قدر شب سرنوشت ساز زندگی انسان است، عدم حضور آگاهانه در شب قدر و یا نداشتن طرح و برنامه برای سال پیش رو یا گذراندن این شب بدون دعایی و درخواستی از خداوند که خود، این فرصت را در اختیار بندگان قرار داده است، خسارتی است جبران ناپذیر در زندگی انسان؛ پیشوایان معصوم علیهم السلام در استفاده از لیلۃ القدر رهنمودهای بسیار ارزشمندی را مطرح فرموده‌اند که آشنایی و به‌کارگیری آن می‌تواند در گام نخست خسارت‌های ناشی از بی‌توجهی نسبت به لیلۃ القدر و از دست دادن این فرصت بی‌بدیل را مانع شود و در گامی دیگر لیلۃ القدر هر کسی را منشأ راه‌آوردهای بسیار مبارک و تحولات سرنوشت ساز برای او قرار دهد؛ از جمله:

امام صادق علیه السلام فرمود: «مَنْ لَمْ يُكْتَبْ لَهُ فِي اللَّيْلَةِ الَّتِي يُفْرَقُ فِيهَا كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ لَمْ يَحْج تِلْكَ السَّنَةِ وَ هِيَ لَيْلَةُ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ لِأَنَّ فِيهَا يُكْتَبُ وَفْدُ الْحَاجِّ وَ فِيهَا يُكْتَبُ الْأَرْزَاقُ وَ الْأَجَالُ وَ مَا يَكُونُ مِنَ السَّنَةِ إِلَى السَّنَةِ...»؛

«اگر برای کسی در آن شبی در آن [شب] هر امر حکیمانه‌ای جدا جدا [و مقدر] می‌شود، (حج) نوشته نشود، در آن سال حج نخواهد کرد و آن شب بیست و سوم از ماه مبارک رمضان است؛ زیرا در آن شب مجوز ورود زائر خانه خدا صادر می‌شود و در آن شب روزی‌ها و اجل‌ها و نیز آن‌چه مربوط به این سال تا سال دیگر است، نوشته می‌شود...»

یکی از اصحاب امام صادق علیه السلام که علی بن ابراهیم قمی او را کسی غیر از سعید سمان نمی‌شناسد، از آن حضرت پرسید: چگونه لیلۃ القدر از هزار ماه برتر و بهتر است؟ حضرت در پاسخ فرمود: «الْعَمَلُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ فِي أَلْفِ شَهْرٍ لَيْسَ فِيهَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ»؛ «(زیرا عمل در آن (شب قدر) از عمل در هزار ماهی که در آن لیلۃ القدری نباشد برتر و بهتر است.»

شب انزوی شیطان

شب قدر شب بندگی، راز و نیاز، اخلاص و ارتباط بین انسان و خداست، فرشتگان

۱. شیخ صدوق، علل الشرایع / ۴۲۰ و نورالثقلین / ۸ / ۲۶۷.

۲. کافی / ۴ / ۱۵۷ / ح ۴.

در این شب از هرسو فرود می‌آیند، شور و نشاط نیایش و عطر عشق و دلدادگی انسان به خدا چنان فضا را آکنده است که جایی برای حضور و تکاپوی شیاطین و در نتیجه زمینه‌ای برای جنون، سرگردانی، فساد، افسون و مانند آن وجود ندارد؛ پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده است: «إِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يُخْرِجُ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ حَتَّى يَضِيَ فُجْرَهَا وَلَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يِنَالَ أَحَدًا مَجْتَلِبٍ أَوْ دَاءٍ أَوْ صَرْبٍ مِنْ صُرُوبِ الْفَسَادِ وَلَا يَنْفُذُ فِيهِ سِحْرُ سَاحِرٍ!»؛

«شیطان در این شب بیرون نمی‌آید تا صبح آن طلوع کند، و نمی‌تواند کسی را در این شب به جنون و سرگردانی گرفتار نماید و نمی‌تواند کسی را به درد و گرفتاری مبتلا کند و نیز نمی‌تواند کسی را به هیچ‌یک از انواع فساد و تباهی آلوده کند و افسون هیچ افسون‌گری در این شب اثر نخواهد کرد.»

شب قدر در جاری زمانه

پیشینه لیلة القدر

از منابع روایی استفاده می‌شود که زمانی خاص به نام لیلة القدر از آغاز آفرینش جهان وجود داشته است؛ امام محمد تقی عَلَيْهِ السَّلَام فرموده است:

«لَقَدْ خَلَقَ اللهُ جَلَّ ذِكْرُهُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ أَوَّلَ مَا خَلَقَ الدُّنْيَا وَ لَقَدْ خَلَقَ فِيهَا أَوَّلَ نَبِيٍّ يَكُونُ وَ أَوَّلَ وَحِيٍّ يَكُونُ وَ لَقَدْ قَضَى أَنْ يَكُونَ فِي كُلِّ سَنَةٍ لَيْلَةٌ يَهِيْطُ فِيهَا بِتَفْسِيرِ الْأَهْوَرِ إِلَى مِثْلِهَا مِنَ السَّنَةِ الْمُتَقْبِلَةِ مَنْ جَعَدَ ذَلِكَ فَقَدْ رَدَّ عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ عِلْمُهُ لِأَنَّهُ لَا يَقُومُ الْأَنْبِيَاءُ وَ الرُّسُلُ وَ الْمُحَدَّثُونَ إِلَّا أَنْ تَكُونَ عَلَيْهِمْ حُجَّةٌ بِمَا يَأْتِيهِمْ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ مَعَ الْحُجَّةِ الَّتِي يَأْتِيهِمْ بِهَا جَبْرَيْلُ»؛^۱

«خداوند (جل ذکره) شب قدر را در آغاز آفرینش جهان آفرید و در همان شب، نخستین

۱. مجمع‌البیان / مجلد ۹ و ۱۰ / ۵۲۰.

۲. «مُحَدَّث» بروزن مقدر، اسم مفعول از باب تفعيل در اصطلاح حديث، یعنی کسی که به او حدیث و خبر تازه گفته می‌شود، در لسان اخبار به امام [معصوم] «مُحَدَّث» می‌گویند؛ زیرا خداوند علوم و معارف و اخبار آسمانی را به وسیله الهام یا صدای فرشتگان به او می‌رساند، هرچند او شخص فرشته را نمی‌بیند. در حالی که پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرشته را هم می‌دید؛ فاطمه عَلَيْهَا السَّلَام نیز که مُحَدَّثه نامیده شده است، به همین معنا است. (استفاده از مجمع البحرین / ۱ / ۴۶۹) محمد بن مسلم می‌گوید نزد امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام از «مُحَدَّث» سخن به میان آمد، امام فرمود: «إِنَّهُ يَسْمَعُ الصَّوْتُ وَ لَا يَرَى الشَّخْصُ»؛ «کسی که صدای فرشتگان را می‌شنود؛ اما خود آنان را نمی‌بیند.» (کافی / ۱ / ۲۷۱ / ح ۴)

۳. کافی / ۱ / ۲۵۰ / ح ۷.

پیامبر (آدم) و نخستین جانشین (شیث) را آفرید، و حکم فرمود در هر سالی شبی باشد که در آن شب تفسیر و بیان امور تا در چنان شبی در سال آینده فرود آید.

هر کس آن شب را انکار کند، علم خدای عزوجل را رد کرده است؛ زیرا پیامبران و فرستادگان خدا و محدثان جز به وسیله حجتی که در آن شب به آنان می‌رسد همراه با حجتی که جبرئیل علیه السلام برای آنان می‌آورد، برپای نایستند.»

این حدیث مفصل که بخشی از آن را نقل کردیم، پیشینه لیلۃ القدر را در بدو شکل‌گیری جهان آفرینش به خوبی نشان می‌دهد؛ چنان که استمرار لیلۃ القدر را در همهٔ زمان‌ها به وضوح تشریح می‌فرماید.

لیلۃ القدر و ماه مبارک رمضان

در این‌که لیلۃ القدر حتما در ماه مبارک رمضان است یا ممکن است در زمانی دیگر باشد وجوهی را بیان کرده‌اند؛ از جمله:

بعضی گفته‌اند: شب قدر شبی است در طول سال، ممکن است در ماه مبارک رمضان باشد و یا در ماهی دیگر.

بعضی گفته‌اند: شب قدر در سال بعثت در ماه مبارک رمضان بوده است و در سال‌های دیگر می‌تواند در هر ماهی از ماه‌های سال باشد.

نتیجه انضمام آیه کریمه **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾** به آیه کریمه **﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ...﴾** آن است که لیلۃ القدر شبی از شب‌های ماه مبارک رمضان باشد..

روایات بسیاری نیز جایگاه لیلۃ القدر را در ماه مبارک رمضان معرفی می‌کنند به گونه‌ای که هیچ تردیدی باقی نمی‌ماند که لیلۃ القدر در ماه مبارک رمضان بوده است و همواره نیز خواهد بود. سیرهٔ مستمرهٔ مسلمانان از صدر اسلام تا کنون در احیای لیلۃ القدر نیز حاکی از این حقیقت است.

تکرار و استمرار لیلۃ القدر

آیا لیلۃ القدر فقط یک بار اتفاق افتاده است، یا آن‌که هر سال لیلۃ القدر تکرار می‌شود و یا

در عهد رسول اکرم ﷺ هر سال تکرار می شده است؛ اما بعد از ارتحال آن حضرت دیگر شب قدری وجود نداشته و نخواهد داشت؟

«بعضی گفته اند شب قدر در تمام دهر فقط یک شب بوده است و آن شبی است که قرآن در آن نازل شده است و دیگر تکرار نخواهد شد.»^۱

«بعضی نیز گفته اند در زمان رسول خدا ﷺ در هر سال شب قدر تکرار می شده است؛ اما پس از رحلت آن حضرت بساط شب قدر برای همیشه برچیده شده است.»^۲

در روایت از ابوذر نقل شده است که او گفت: به رسول خدا ﷺ گفتم: شب قدر، شبی در عهد پیامبران بوده است و در آن شب، امر بر آنان نازل می شده است، و وقتی آنان از دنیا رفتند، آن شب نیز برداشته شده است؟ حضرت در پاسخ فرمود: «لَا بَلْ هِيَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»^۳؛

«نه؛ بلکه آن تا روز قیامت باقی است».

این حدیث شریف نه تنها تکرار هر ساله شب قدر را تا قیام قیامت بیان می کند؛ بلکه نشان می دهد شب قدر پیش از نزول قرآن و در عهد پیامبران پیشین نیز بوده است. در حدیثی دیگر داوود بن فرقد می گوید: یعقوب برای من حدیث کرد، [او] گفت: شنیدم مردی از امام صادق علیه السلام درباره لیلة القدر سؤال می کرد، او گفت: مرا از شب قدر خبرده: [در گذشته] بوده است یا در هر سالی خواهد بود؟ امام صادق علیه السلام در پاسخ فرمود: «لَوْ رُفِعَتْ لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَرَفَعَ الْقُرْآنُ»^۴؛

«اگر لیلة القدر برداشته شود، قرآن نیز برداشته خواهد شد.»

آری، لیلة القدر همان گونه که از آغاز آفرینش تا زمان پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله و بعد از رحلت رسول اکرم صلی الله علیه و آله در دوران امامان: یعنی پیش از عصر غیبت بوده است، و تا قیام قیامت نیز همواره خواهد بود؛ امام محمد تقی علیه السلام فرموده است که امیرالمؤمنین علیه السلام به ابن عباس فرمود: «إِنَّ لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَإِنَّهُ يَنْزِلُ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ أَمْرٌ السَّنَةِ وَ لِيَذَلِكَ الْأَمْرُ وَوَلَاةٌ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله»؛

۱. یعسوب الدین رستگار جویباری، تفسیر البصائر / ۵۷ / ۶۹۸. (نقل به مضمون و ترجمه)

۲. همان. (نقل به مضمون و ترجمه)

۳. بحار الأنوار / ۲۵ / ۹۷.

۴. الکافی / ۴ / ۱۵۸ و من لایحضره الفقیه / ۲ / ۱۵۸ و علل الشرایع / ۲ / ۳۸۸.

«همانا لیلۃ القدر در هر سالی هست و در آن شب امر آن سال فرود می آید و برای آن امر بعد از رسول خدا ﷺ متولیان است.»

پس ابن عباس گفت: آنان کیانند؟
«قَالَ: أَنَا وَ أَحَدَ عَشْرَ مِنْ صُلْبِي أُمَّتُهُ مُحَدَّثُونَ»؛

«حضرت فرمود: من و یازده تن از فرزندان صلبی من که امامان «مُحَدَّث» هستند.»

این حدیث شریف نیز استمرار لیلۃ القدر را بعد از دوران رسول اکرم ﷺ و حتی دوران غیبت کبری به وضوح نشان داده است.

در حدیثی از امام جواد علیه السلام آمده است که در هر سالی شبی (لیلۃ القدر) وجود دارد که در آن شب تفسیر و بیان امور تا چنان شبی در سال آینده فرود می آید، هر کس آن شب را انکار کند، علم خدای عزوجل را رد کرده است:

«وَلَقَدْ فَصَىٰ أَنْ يَكُونَ فِي كُلِّ سَنَةٍ لَيْلَةٌ يَهْبِطُ فِيهَا بِتَفْسِيرِ الْأُمُورِ إِلَىٰ مِنْبَلِهَا مِنَ السَّنَةِ الْمُتَقْبِلَةِ مَنْ جَحَدَ ذَلِكَ فَقَدْ رَدَّ عَلَىٰ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ عِلْمَهُ لِأَنَّهُ لَا يَقُومُ الْأَنْبِيَاءُ وَالرُّسُلُ وَالْمُحَدَّثُونَ إِلَّا أَنْ تَكُونَ عَلَيْهِمْ حُجَّةٌ بِمَا يَأْتِيهِمْ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ مَعَ الْحُجَّةِ الَّتِي يَأْتِيهِمْ بِهَا جَبْرئِيلُ عليه السلام قُلْتُ وَالْمُحَدَّثُونَ أَيْضًا يَأْتِيهِمْ جَبْرئِيلُ أَوْ غَيْرُهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ.. قَالَ أَمَّا الْأَنْبِيَاءُ وَالرُّسُلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَلَا شَكَّ وَلَا بُدَّ لِمَنْ سِوَاهُمْ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ خُلِقَتْ فِيهِ الْأَرْضُ إِلَىٰ آخِرِ فَنَاءِ الدُّنْيَا أَنْ تَكُونَ عَلَىٰ أَهْلِ الْأَرْضِ حُجَّةٌ يَنْزِلُ لَكَ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ إِلَىٰ مَنْ أَحَبَّ مِنْ عِبَادِهِ...»؛

«[خدای عزوجل] حکم فرموده است که در هر سال شبی است که در آن تفسیر و بیان امور تا چنان شبی در سال آینده فرود آید، هر کس آن شب را انکار کند، علم خدای (عزوجل) را رد کرده است؛ زیرا پیام آوران و فرستادگان و محدثان جز به وسیله حجّتی که در آن شب به آنان می رسد همراه با حجّتی که جبرئیل عليه السلام برای آنان می آورد، بر پای نایستند.

راوی می گوید: گفتم: جبرئیل و فرشتگان دیگر غیر از او نزد محدثان نیز می آیند؟ فرمود: اما نسبت به پیام آوران و فرستادگان: که شکی وجود ندارد و نسبت به غیر آنان، ناگزیر باید از نخستین روز آفرینش زمین تا پایان جهان حجّتی برای اهل زمین بوده

۱. کافی/۱/۵۳۲ و کشف الغمه/۲/۴۴۸.

۲. کافی/۱/۲۵۰ ح.۱.

باشد تا خدای تعالی تفسیر امور را در آن شب بر محبوب‌ترین بندگانش نازل فرماید...»
 در حدیثی دیگر حرمان از امام باقر علیه السلام درباره آیه **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ﴾** می‌پرسد
 و امام علیه السلام می‌فرماید:

«نَعَمْ لَيْلَةُ الْقَدْرِ وَهِيَ فِي كُلِّ سَنَةٍ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ؟»

«آری، لیلۃ القدر، آن در هر سال در [شب‌های] دهه آخر ماه رمضان است.»

امیرالمؤمنین علیه السلام نیز بیوسته [این ماجرا را بیان] می‌فرمود: «مَا اجْتَمَعَ النَّبِيُّ وَالْعَدُوُّ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَقْرَأُ **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾** يَتَخَشَعُ وَبُكَاءٍ فَيَقُولَانِ: مَا أَشَدَّ رَفْتَكَ هَذِهِ السُّورَةُ؟! فَيَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِمَا رَأَتْ عَيْنِي وَوَعَى قَلْبِي وَمَا يَبْرَى قَلْبُ هَذَا مِنْ بَعْدِي.

فَيَقُولَانِ: وَمَا الَّذِي رَأَيْتَ وَمَا الَّذِي يَبْرَى:

قَالَ: فَيَكْتُئِبُ لهُمَا فِي الشَّرَابِ: <تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا يَأْذَنُ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ> قَالَ: ثُمَّ يَقُولُ: هَلْ بَقِيَ شَيْءٌ بَعْدَ قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ <كُلِّ أَمْرٍ>؟

فَيَقُولَانِ: لَا.

فَيَقُولُ: هَلْ تَعْلَمَانِ مِنَ الْمُنْزَلِ إِلَيْهِ بِذَلِكَ؟

فَيَقُولَانِ: أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَيَقُولُ: نَعَمْ.

فَيَقُولُ: هَلْ تَكُونُ لَيْلَةُ الْقَدْرِ مِنْ بَعْدِي؟

فَيَقُولَانِ: نَعَمْ.

قَالَ: فَيَقُولُ: فَهَلْ يَنْزِلُ ذَلِكَ الْأَمْرُ فِيهَا؟

فَيَقُولَانِ: نَعَمْ.

قَالَ: فَيَقُولُ: إِلَى مَنْ؟

فَيَقُولَانِ: لَا نَدْرِي.

فَيَأْخُذُ بِرَأْسِي وَيَقُولُ: إِنْ لَمْ تَدْرِيَا فَادْرِيَا، هُوَ هَذَا مِنْ بَعْدِي.

قَالَ: فَإِنْ كَانَا لَيَعْرِفَانِ تِلْكَ اللَّيْلَةَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ شِدَّةِ مَا يُدَاخِلُهُمَا مِنَ الرَّعْبِ؟^۳

«هرگاه تیمی (ابوبکر) و عدوی (عمر) نزد رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر می‌شدند، آن

۱. دخان (۴۴) / ۳.

۲. کافی / ۴ / ۱۵۷ / ح ۶.

۳. کافی / ۱ / ۲۴۹ / ح ۵.

حضرت سوره «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» را با خشوع و گریه قرائت می فرمود.

آن دو می گفتند: چقدر در هنگام قرائت این سوره دچار رقت قلب می شوی!؟

حضرت می فرمود: برای آن چه چشمم دیده (نزول فرشتگان در شب قدر) و قلبم

فهمیده (بیان هر امر محکمی در شب قدر) و نیز برای آن چه دل این شخص (علی عَلَيْهِ السَّلَامُ)

پس از من درمی یابد.

آنان می گفتند: مگر شما چه دیده ای و او چه می بیند؟

حضرت برای آنان روی خاک می نوشت: «تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ

كُلِّ أُمَّةٍ؛ سِپس می فرمود: پس از آن که خدای عزوجل می فرماید: هر امری، آیا دیگر

چیزی باقی می ماند؟

می گفتند: نه.

می فرمود: می دانید آن کسی که هر امری بر او نازل می شود، کیست؟

می گفتند: توهستی، ای رسول خدا.

می فرمود: بلی؛ اما شب قدر پس از من هم هست؟

می گفتند: آری.

می فرمود: در شب های قدر پس از من هم آن امر نازل می شود؟

می گفتند: آری.

می فرمود: بر چه کسی نازل می شود؟

می گفتند: نمی دانیم.

پیامبر دست بر سرم می نهاد و می فرمود: اگر نمی دانید، بدانید، آن شخص پس از من

این مرد است. بعد از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آن دو، شب قدر را به خاطر هراس سختی که در

دلشان می افتاد، می شناختند.»

روایات بسیاری لیلۃ القدر را منحصر به عصر زندگی پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و دوران نزول

قرآن ندانسته و از تکرار و استمرار آن بعد از ارتحال رسول گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سخن به

میان آورده اند.

فعل مضارع «تَنْزَلُ» که استمرار را افاده می کند و همچنین جمله اسمیه «سَلَامٌ هِيَ

حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ» که بردوام و ثبات دلالت دارد، نیز نشان می دهد که شب قدر به عصر

نزول وحی اختصاص نداشته و همه ساله تکرار خواهد شد.

دسته بندی روایات مربوط به زمان لیلۃ القدر

چنان که گذشت روایات متعدد و سیره عملی پیروان اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام در امتداد قرون و اعصار حاکی از آن است که لیلۃ القدر در ماه مبارک رمضان بوده است و همه ساله نیز تکرار می شود. روایاتی که می توان برای گرفتن نشانی لیلۃ القدر از آن ها استفاده کرد، به هشت دسته تقسیم می شوند؛

دسته اول: طول سال

این دسته از روایات نشان می دهند که در طول سال لیلۃ القدری وجود دارد؛ اما از بیان این که این شب در چه ماهی از ماه های سال قرار گرفته است، سخنی نمی گویند، از جمله:

امام محمد تقی علیه السلام فرموده است که امیرالمؤمنین علیه السلام به ابن عباس فرمود: «إِنَّ لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَإِنَّهُ يَنْزِلُ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ أَمْرُ السَّنَةِ وَلِذَلِكَ الْأَمْرُ لَا يَبْعُدُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛
«همانا لیلۃ القدر در هر سالی هست و در آن شب امر آن سال فرود می آید و برای آن امر بعد از رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ متولیانی است.»

پس ابن عباس پرسید: آنان کیانند؟ حضرت در پاسخ فرمود: «أَنَا وَ أَحَدَ عَشَرَ مِنْ صُلْبِي أُمَّةٌ مُّحَدِّثُونَ»؛

«من و یازده تن از فرزندان صلبی من که امامان «مُحَدِّث» هستند.»

دسته دوم: ماه شعبان و رمضان

این دسته از روایات لیلۃ القدر را در محدوده ماه شعبان و ماه مبارک رمضان نشان می دهند: امام علی بن موسی الرضا علیه السلام فرمود: «كَانَ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يَتَمُّ ثَلَاثَ لَيَالٍ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ لَيْلَةَ الْفِطْرِ وَ لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ وَ فِيهَا تُقَسَّمُ الْأَرْزَاقُ وَ الْأَجَالُ وَ مَا يَكُونُ فِي السَّنَةِ»^۲؛

۱. کافی / ۵۳۲ / ۱ و کشف الغمّه / ۴۴۸ / ۲.

۲. بحار الانوار / ج ۸۸ / ۹۴ و مصباح المتجهد / ۵۹۴ و وسائل الشیعه / ۸ / ۱۱۰.

«امیر المؤمنین علیه السلام سه شب نمی‌خوابید، شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان و شب [عید] فطر و شب نیمه شعبان؛ در این سه شب روزی‌ها و آجل‌ها و آنچه در آن سال پیش می‌آید تقسیم [و مشخص] می‌شود.»

هرچند در این حدیث عنوان «لیلة الفطر» و «لیلة النصف من شعبان» مطرح شده است بدون آن‌که از «لیلة القدر» سخنی به میان آمده باشد؛ اما اولاً: این دو عنوان در کنار عنوان «لیلة ثلاث وعشیرین» که منظور از آن لیلة القدر است قرار گرفته و با آن دارای یک سیاق می‌باشد و ثانیاً: آن‌چه در لیلة القدر اتفاق می‌افتد یعنی تقسیم ارزاق و آجال و تقدیر امور سال آینده، به شب نیمه شعبان و شب عید فطر نیز نسبت داده شده است و در مجموع فضایی را به وجود آورده است که گویا باید شب عید فطر و شب نیمه شعبان را نیز در مظان «لیلة القدر» قرار داد.

محل الدین عربی در جمع بین روایات مربوط به زمان لیلة القدر، چنین آورده است: «اعلم ان الله أنزل الكتاب فرقاناً فی لیلة القدر لیلة النصف من شعبان و أنزله قرآناً فی رمضان کل ذلك إلى سماء الدنيا و من هنالك نزل فی ثلاث وعشیرین سنة فرقاناً نجوماً ذآ آیات و سور...»؛

«بدان که خداوند کتاب خود قرآن را در شب قدر یعنی نیمه شعبان، فرقان نازل فرمود و آن را در ماه رمضان قرآن نازل فرمود. این همه در ارتباط با آسمان دنیا بود و از آن جاتی بیست و سه سال به صورت فرقان، به تدریج و در قالب آیه‌ها و سوره‌ها نازل شد...»

دسته سوم: ماه رمضان

روایاتی که آن را در محدوده ماه مبارک رمضان نشان می‌دهند؛ از جمله: جابرین عبد الله از پیامبر نقل می‌کند که: «أَنَّهُ ذَكَرَ شَهْرَ رَمَضَانَ، فَقَالَ رَجُلٌ: فِيهِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: نَعَمْ»^۲؛

«آن حضرت از ماه رمضان یاد کرد؛ مردی پرسید: ای رسول خدا آیا شب قدر در این ماه است؟ حضرت فرمود: بلی.»

۱. ابی عبد الله محمد بن علی ابن عربی، فتوحات مکیه / ۳ / ۱۰۶.

۲. نور الثقلین / ۸ / ۲۵۴ / ح ۳۴.

امام جواد علیه السلام نیز فرموده است: «حَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ فِي آخِرِ جُمُعَةٍ مِنْ شَعْبَانَ فَحَمَدَ اللَّهُ وَآتَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ أَظْلَكُمْ شَهْرٌ فِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ وَهُوَ شَهْرُ رَمَضَانَ...»؛ «رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در روز جمعه آخر شعبان مردم را مورد خطاب قرار داد و پس از حمد و ثنای خدا فرمود: ای مردم همانا ماهی به شما روی آورده که شبی در آن است که از هزار ماه بالاتر است و آن همان ماه رمضان است...»

دسته چهارم: دهه آخر ماه رمضان

این بخش از روایات ضمن آن که لیلۃ القدر را در ماه مبارک رمضان معرفی کرده، آن را در محدوده دهه آخرین ماه نشان می دهد؛ از جمله:

حمران از امام باقر علیه السلام درباره آیه کریمه «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ...» سؤال کرد، امام علیه السلام فرمود: «نَعَمْ لَيْلَةُ الْقَدْرِ وَهِيَ فِي كُلِّ سَنَةٍ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ...»؛ «بلی، شب قدر و آن در هر سالی در ماه رمضان در شب های دهه آخر [ماه مبارک رمضان] است...»

و نیز امام علی بن ابی طالب علیه السلام فرموده است: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوقِظُ أَهْلَهُ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ»؛ «همانا پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همواره در دهه اواخر از ماه رمضان اهل خانه را بیدار نگاه می داشت.»

مرحوم شیخ طوسی رحمته الله می فرماید: «وليلة القدر في العشر الاواخر من شهر رمضان بلا خلاف...»؛ «بی هیچ اختلافی شب قدر در دهه اواخر ماه رمضان است...»

دسته پنجم: شب های فرد از دهه آخر

روایاتی که نشان می دهد باید لیلۃ القدر را از شب های فرد از دهه آخر ماه مبارک رمضان جستجو کرد. این دسته از روایات با کنار گذاشتن شب های زوج، محدوده شب قدر

۱. کافی / ۶۶ / ۴ / ح ۴.

۲. کافی / ۱۵۷ / ۴ / ح ۶.

۳. مجمع البیان / مجلد ۹ و ۱۰ / ۷۸۷.

۴. ابوجعفر محمد بن الحسن الطوسی، تیبان / ۱۰ / ۳۸۵.

را از میان دهه آخرتنگ‌تر و جستجوگری را برای یافتن آسان‌تر می‌کند؛ مرحوم شیخ طوسی رحمته الله نیز گفته است: «و لیلۃ القدر فی العشر الأواخر من رمضان بلا خلاف و هی لیلۃ الإفراء بلا خلاف»؛^۱

«و لیلۃ القدر بی هیچ خلافی در دهه آخر ماه رمضان است و بی هیچ خلافی در شب‌های فرد [دهه آخر ماه مبارک رمضان] است».

و سید بن طاووس رحمته الله نیز سخن شیخ طوسی پذیرفته، بلکه آن را تأیید نیز نموده است.^۲

۲۵۵

بررسی ۳ موضوع محوری در سوره مبارکه قدر

دسته ششم: شب‌های نوزدهم، بیست و یکم و بیست و سوم

روایاتی که لیلۃ القدر را در یکی از سه شب نوزدهم، بیست و یکم و بیست و سوم نشانی می‌دهد؛ از جمله:

حسان بن ابی علی می‌گوید: از امام صادق علیه السلام درباره لیلۃ القدر سؤال کردم، امام علیه السلام فرمود: «أُظْلِمَهَا فِي تِسْعِ عَشْرٍ وَ إِحْدَى وَ عَشْرِينَ وَ ثَلَاثِ وَ عَشْرِينَ»^۳؛

«آن را در شب‌های نوزدهم و بیست و یکم و بیست و سوم جستجو کن».

گویا در این که لیلۃ القدر در ماه مبارک رمضان است، هیچ‌گونه ابهام و تردیدی وجود نداشته است؛ لذا امام علیه السلام شب‌هایی از ماه مبارک رمضان را که ممکن است لیلۃ القدر یکی از آن‌ها باشد، نام می‌برد.

دسته هفتم: شب‌های بیست و یکم و بیست و سوم

روایاتی که راه را نزدیک‌تر و ظرف زمانی را تنگ‌تر کرده و لیلۃ القدر را در محدوده دو شب بیست و یکم و بیست و سوم به ما نشان می‌دهد؛ از جمله:

شهاب بن عبدربه می‌گوید به امام صادق علیه السلام عرض کردم: از شب قدر به من خبر ده.

امام علیه السلام فرمود: «لَيْلَةُ إِحْدَى وَ عَشْرِينَ وَ لَيْلَةُ ثَلَاثِ وَ عَشْرِينَ»^۴؛ «شب بیست و یکم و شب

۱. همان / ۳۸۴.

۲. الاقبال / ۶۳.

۳. مجمع البیان / مجلد ۹ و ۱ / ۷۸۷.

۴. مجمع البیان / مجلد ۹ و ۱ / ۷۸۷.

بیست و سوم)».

امام صادق علیه السلام در پاسخ به پرسش از سماعه درباره احکام غسل می فرماید: «... غُسلُ لَيْلَةِ إِحْدَى وَعَشْرِينَ وَغُسلُ لَيْلَةِ ثَلَاثٍ وَعَشْرِينَ سُنَّةٌ لَا تَشْرُكُهَا فَإِنَّهُ يُرْجَى فِي إِحْدَاهُنَّ لَيْلَةُ الْقَدْرِ...»؛

«... غسل شب بیست و یکم و غسل شب بیست و سوم سنت است، آن را ترک مکن چراکه امید می رود یکی از این دو شب، شب قدر باشد...»

در حدیثی دیگر حسان بن مهران از امام صادق علیه السلام (زمان) شب قدر را سؤال می کند، حضرت در پاسخ می فرماید: «إِلْتِمَسُهَا لَيْلَةَ إِحْدَى وَعَشْرِينَ أَوْ ثَلَاثٍ وَعَشْرِينَ»؛

«آن را در شب بیست و یکم یا بیست و سوم جستجو کن.»

در سیره پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده است که: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نَهَى أَنْ تَغْفَلَ عَنِ لَيْلَةِ إِحْدَى وَعَشْرِينَ وَ لَيْلَةِ ثَلَاثٍ وَعَشْرِينَ أَوْ يَنَامَ أَحَدٌ تِلْكَ اللَّيْلَةَ»؛^۱

«رسول خدا صلی الله علیه و آله از این که شب های بیست و یکم و بیست و سوم به غفلت سپری شود یا کسی در این شب بخوابد، نهی می فرموده است.»

دسته هشتم: شب بیست و سوم

این دسته از روایات به طور مشخص شب بیست و سوم را «شب قدر» معرفی می کند: امام صادق علیه السلام فرموده است: «لَيْلَةُ ثَلَاثٍ وَعَشْرِينَ اللَّيْلَةُ الَّتِي فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ» وَ فِيهَا يُكْتَبُ وَفْدُ الْحَاجِّ وَ مَا يَكُونُ مِنَ السَّنَةِ إِلَى السَّنَةِ»^۲.

«شب بیست و سوم شبی است که [به فرموده خدای متعال] «در آن [شب] هر امر حکیمانه ای جدا جدا [و مقدر] می شود» و در آن شب [نام] اعزام شوندگان به حج نوشته می شود و آن چه از این سال تا سال آینده به وقوع خواهد پیوست [نیز نوشته می شود].»
محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام نقل می کند که فرمود: «الْغُسْلُ فِي سَبْعَةِ عَشْرَ مَوْطِنًا لَيْلَةَ

۱. کافی / ۳ / ۴۰.

۲. علامه سید هاشم بحرانی، برهان / ۸ / ۳۳۷ و کافی / ۴ / ۱۵۶.

۳. بحار الانوار / ۹۴ / ۹.

۴. شیخ صدوق (۳۸۱)، الهدایه / ۱۹۷.

سبع وعشرة مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ، إِلَى قَوْلِهِ: وَ لَيْلَةَ ثَلَاثِ وَعِشْرِينَ يُجِى فِيهَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ!؛

«غسل در هفت مورد [مستحب] است: نوزدهم از ماه مبارک رمضان تا آن جا که فرمود: و شب بیست و سوم [ماه مبارک رمضان] که می توان امیدوار بود، لیلۃ القدر آن باشد.»

زراره از امام محمد باقر علیه السلام یا امام جعفر صادق علیه السلام نقل می کند که: «سَأَلْتُهُ عَنِ اللَّيَالِي الَّتِي يُسْتَحَبُّ فِيهَا الْغُسْلُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ؟

فَقَالَ: لَيْلَةَ تِسْعٍ وَعَشْرَةٍ وَ لَيْلَةَ إِحْدَى وَعِشْرِينَ وَ لَيْلَةَ ثَلَاثِ وَعِشْرِينَ وَقَالَ: وَ لَيْلَةَ ثَلَاثِ وَعِشْرِينَ هِيَ لَيْلَةُ الْجَهَنِّي وَ حَدِيثُهُ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مَنزِلِي نَاءٍ عَنِ الْمَدِينَةِ فَرَنِي بِلَيْلَةٍ أُدْخِلُ فِيهَا فَأَمَرَهُ بِلَيْلَةِ ثَلَاثِ وَعِشْرِينَ»^۲؛

«از آن حضرت درباره شب هایی که در آن ها غسل مستحب است سؤال کردم. امام علیه السلام فرمود: شب نوزدهم و شب بیست یکم و شب بیست و سوم، و فرمود: شب بیست و سوم همان شب جهنمی است و ماجرایش از این قرار است که او [جهنمی] به رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عرض کرد: منزل من در جایی دوردست از مدینه است، پس مرا به شبی فرمان ده که در آن شب وارد مدینه شوم، [رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ] به او فرمود شب بیست و سوم.»

امام صادق علیه السلام در بخشی از پاسخ به سؤالی از حفص بن غیاث درباره آیه کریمه ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ...﴾^۳ می فرماید: «... وَأُنزِلَ الْقُرْآنُ فِي ثَلَاثِ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ»^۴؛

«... و قرآن در بیست و سوم از ماه رمضان نازل شده است.»

سخن امام علیه السلام همراه با آیه کریمه ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ اعتقاد بر لیلۃ القدر بودن شب بیست و سوم را به وضوح تقویت می کند.

در حدیثی طولانی شخصی از امام باقر علیه السلام سؤالاتی را می پرسد؛ از جمله می گوید:

۱. نورالثقلین / ۸ / ۲۵۴ / ح ۳۲ به نقل از خصال / ۵۰۸ / باب ۱۷ / ح ۱.

۲. نورالثقلین / ۸ / ۲۶۲ به نقل از من لا یحضره الفقیه / ۲ / ۱۶۰ / ح ۲۰۳۱. به گفته مرحوم صدوق علیه السلام صاحب کتاب

«من لا یحضره الفقیه» اسم جهنمی عبدالله بن انیس انصاری بوده است.

۳. بقره (۲) / ۱۸۵.

۴. کافی / ۲ / ۶۲۸.

«يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ كَيْفَ اعْرِفُ أَنْ لَيْلَةَ الْقَدْرِ تَكُونُ فِي كُلِّ سَنَةٍ؟

قَالَ: إِذَا أَتَى شَهْرُ رَمَضَانَ فَاقْرَأْ سُورَةَ الدُّخَانِ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِائَةَ مَرَّةٍ فَأَذَا أَتَتْ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ فَإِنَّكَ نَاطِقٌ إِلَى تَصْدِيقِ الَّذِي سَأَلْتَ عَنْهُ»؛

«ای پسر رسول خدا! از کجا بدانم که شب قدر در هر سالی هست؟

فرمود: چون ماه رمضان فرارسد، در هر شب سوره «دخان» را صد مرتبه بخوان، چون شب بیست و سوم فرارسد، آن چه را درباره اش سؤال کردی، تصدیقش را نظاره خواهی کرد.»

این حدیث شریف نیز نشان می دهد که از دیدگاه امام علی علیه السلام شب بیست و سوم شب قدر است و باره نمود امام علیه السلام و قرائت سوره مبارکه «دخان» (هر شب صد بار) تحولاتی روحی-معنوی در انسان ایجاد می شود و بصیرتی به وجود می آید که می تواند شب قدر را از شب های دیگر باز شناسد.

علی بن سالم از امام صادق علیه السلام نقل می کند که آن حضرت فرمود: «مَنْ لَمْ يَكْتُبْ لَهُ فِي اللَّيْلَةِ الَّتِي يُفْرَقُ فِيهَا كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ لَمْ يَحْجِ تِلْكَ السَّنَةَ وَهِيَ لَيْلَةُ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ»^۱؛

«برای هر کسی در شبی که هرامر محکمی باز می شود، و آن شب بیست و سوم ماه رمضان است.»

علی بن سالم همچنین از آن حضرت نقل می کند که امام علیه السلام فرموده است: «مَنْ تَأَمَّ فِي اللَّيْلَةِ الَّتِي يُفْرَقُ فِيهَا كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ لَمْ يَحْجِ تِلْكَ السَّنَةَ وَهِيَ لَيْلَةُ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ»^۲؛

«اگر کسی در شبی که «در آن [شب] هرامر حکیمانه ای جدا جدا [و مقدر] می شود»، بخوابد، آن سال حج نخواهد کرد [به زیارت خانه خدا مشرف نخواهد شد] و آن شب، شب بیست و سوم از ماه مبارک رمضان است.»

هرچند اسمی از لیلة القدر در این دو روایت نیامده است؛ اما شب مورد نظربه قرینه

۱. کافی / ۲۵۱ / ۱ / ح. ۱.

۲. علل الشرایع / ۲ / ۴۲۰.

۳. نورالقلین / ۸ / ۲۶۳ / ح. ۶۹. به نقل از علل الشرایع / ۴۲۰ / باب ۱۵۸ / ح. ۳.

﴿ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ﴾ نمی تواند غیر از لیلۃ القدر باشد.

در سیره پیامبر اکرم ﷺ نقل شده است که: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَطْوِي فِرَاشَهُ وَيُسُدُّ مِثْرَتَهُ فِي الْعَشْرِ الْأَوَّلِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَكَانَ يُوقِظُ أَهْلَهُ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ وَكَانَ يَرُؤُشُ وَجُوهَ النَّبِيَّامِ بِالنَّاءِ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ»؛

«همانا رسول خدا ﷺ در دهه آخر ماه مبارک رمضان رخت خوابش را جمع می کرده است، [و برای عبادت و اعتکاف] کمر همت می بسته است، در شب بیست و سوم خانواده اش را بیدار نگه می داشت و در این شب به صورت آنان که خواب بودند آب می پاشیده است.»

علامه مجلسی رحمه الله در ادامه، سیره فاطمه علیها السلام را نیز که در اهتمام نسبت به احیای شب بیست و سوم همانند سیره پدر بزرگوارشان بوده چنین آورده است:

«كَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ لَا تَدْعُ أَحَدًا مِنْ أَهْلِهَا يَنَامُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ وَتُدَاوِيهِمْ بِقِلَّةِ الطَّعَامِ وَتَتَأَهَّبُ هَا مِنْ النَّهَارِ وَتَقُولُ: مَحْرُومٌ مَنْ حَرِمَ خَيْرَهَا»؛

«فاطمه علیها السلام هیچ یک از اعضای خانواده اش را رها نمی کرد تا در این شب به خواب روند و با غذای کم خواب آلودگی آنان را مداوا و [برای شب زنده داری] از روز [آنان را] مهیا می کرد و همواره می فرمود: «محروم است کسی که از خیر این شب محروم بماند.»»

مجموعه احادیث مربوط به زمان لیلۃ القدر این احتمال را که شب قدر، شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان باشد، نسبت به احتمال های دیگر بسیار قوت می بخشد به ویژه با توجه به این نکته که هر شب از شب هایی که در مظان لیلۃ القدر هستند، نقشی ویژه را بر عهده دارند، به گونه ای که گویا شب های نوزدهم و بیست و یکم زمینه سازی کرده انسان را مهیا می کنند تا در شب قدر یعنی «شب بیست و سوم» حضور یابد.

اندیشمند بزرگ شیعی شیخ صدوق رحمه الله لیلۃ القدر بودن شب بیست و سوم را از جمله مسائلی می داند که بزرگان شیعه درباره آن اتفاق نظر دارند. مرحوم صدوق رحمه الله چنین می گوید: «اتفق مشايخنا (رضوان الله عليهم) في ليلة القدر على أنها ليلة ثلاث وعشرين

۱. مستدرک الوسائل / ۷ / ۴۷۰ و بحار الأنوار / ۱۰ / ۹۴ و نعمان بن محمد تمیمی مغربی، دعائم الإسلام / ۱ / ۲۸۲.

۲. بحار الأنوار / ۱۰ / ۹۴ و دعائم الإسلام / ۱ / ۲۸۲.

من شهر رمضان...»!

«مشایخ ما (خداوند از آنان خوشنود باد) در این که لیلۃ القدر شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان است، اتفاق نظر دارند...»

لیلۃ القدر از منظر روایات اهل سنت

روایات اهل سنت نیز هر چند لیلۃ القدر را همانند روایات شیعه در چند مرحله مطرح کرده‌اند؛ اما آن چنان آشفته و ناهم سوهستند که نمی‌توان نقشه روشن و یا نشانی قابل اعتمادی از لیلۃ القدر را از مجموعه آن‌ها به دست آورد. مثلاً در مرحله‌ای لیلۃ القدر را در ظرف زمانی «ماه مبارک رمضان» مطرح کرده است؛ ابن عمر می‌گوید: از رسول خدا ﷺ درباره لیلۃ القدر سؤال شد - و من می‌شنیدم - حضرت فرمود: «هِيَ فِي كُلِّ رَمَضَانَ»^۲. و در مرحله‌ای دیگر آن را در محدوده «دهه آخر ماه مبارک رمضان» نشان می‌دهد؛ ابن عمر می‌گوید رسول خدا ﷺ فرمود: «تَحْرُوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الْاٰخِرِيْنَ مِنْ رَمَضَانَ»^۳؛ «لیلۃ القدر را در دهه آخر ماه رمضان بطلبید.»

در مرحله سوم ظرف زمانی آن را محدودتر کرده در «شب‌های فرد دهه آخر» نشانی می‌دهد؛ ابن مردویه و بیهقی از عایشه نقل می‌کنند که پیامبر ﷺ فرموده است: «تَحْرُوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْوَتْرِ مِنَ الْعَشْرِ الْاٰخِرِيْنَ مِنْ رَمَضَانَ»^۴؛ «لیلۃ القدر را در شب‌های فرد از دهه آخر ماه رمضان جستجو کنید.»

و اما آشفته‌گی و تناقض در زمان لیلۃ القدر را در روایاتی که اهل سنت به پیامبر ﷺ نسبت می‌دهند، به وضوح می‌توان مشاهده کرد، آنان گاهی «شب اول ماه رمضان» را، گاهی «شب هفتم» را، گاهی «شب یازدهم» را، گاهی «شب بیست و یکم» را به عنوان شب قدر به پیامبر گرامی اسلام نسبت داده‌اند؛ انس بن مالک از پیامبر خدا ﷺ نقل کرده است که: «اَلْتَمِسُوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ مِنْ اَوَّلِ لَيْلٍ مِنْ رَمَضَانَ وَ فِي تِسْعَةِ وَ فِي اِحْدَى عَشْرَةَ وَ فِي

۱. بحار الانوار / ۹۴ / ۱۶.

۲. سلیمان بن الأشعث السجستانی (۲۷۵ ه. ق.)، سنن ابی داود / ۱ / ۳۱۳.

۳. مالک بن انس (۱۷۹)، الموطأ / ۱ / ۳۱۹.

۴. جلال الدین سیوطی، الدر المنثور / ۸ / ۵۲۴ و محمد بن اسماعیل البخاری، صحیح بخاری / ۲ / ۲۵۴.

إِخْدَى وَعِشْرِينَ»؛

«شب قدر را از نخستین شب ماه رمضان و در هفتمین شب و در یازدهمین شب و در بیست و یکمین [شب ماه رمضان] جستجو کنید.»

گاهی آن را در «شب بیست و سوم» ماه رمضان دانسته‌اند؛ رهنمود رسول خدا ﷺ به جُهنی که از آن حضرت درخواست کرد برای احیای شب قدر چه زمانی به مدینه بیایم؟ حضرت فرمود: «أَنْزِلُ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ مِنْ رَمَضَانَ»^۱؛

«شب بیست و سوم از ماه رمضان به مدینه فرود آی.»

گاهی زمان آن را «شب بیست و چهارم» می‌دانند؛ ابوسعید خدری از رسول خدا ﷺ نقل می‌کند که: «لَيْلَةُ الْقَدْرِ أَرْبَعٌ وَعِشْرُونَ»^۲؛

«شب قدر شب بیست و چهارم [از ماه مبارک رمضان] است.»

گاهی آن را «شب بیست و هفتم» نشانی داده‌اند؛ ابن عمر از رسول خدا ﷺ نقل کرده است که: «إِلْتَمَسُوا لَيْلَةَ الْقَدْرِ لَيْلَةَ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ»؛

«لَيْلَةَ الْقَدْرِ رَا فِي شَبِّ بَيْسْتِ وَهْفْتَم بَطْلِبِيد.»

گاهی آن را «شب بیست و نهم» معرفی کرده‌اند؛ ابوسعید خدری از رسول خدا ﷺ نقل کرده است که: «الْتَمَسُوهَا فِي الْعِشْرَةِ الْوَاخِرَةِ مِنْ رَمَضَانَ فَالْتَمَسُوهَا فِي التَّاسِعَةِ وَالسَّابِعَةِ وَالْخَامِسَةِ»^۳؛

«آن را (لَيْلَةَ الْقَدْرِ) در دهه آخر از ماه رمضان بطلبید و آن را در شب بیست و نهم و

بیست و هفتم و بیست و پنجم طلب کنید.»

و در نهایت «شب آخر ماه رمضان» را شب قدر معرفی کرده‌اند؛ ابوهریره از پیامبر ﷺ

نقل کرده است که: «إِنَّهَا آخِرُ لَيْلَةٍ»^۴؛

«همانا آن آخرین شب [از ماه رمضان] است.»

برخلاف فضای آشفته و پریشان روایات اهل سنت، در روایات منابع شیعی نظم،

۱. الدر المنثور / ۸ / ۵۲۳.

۲. الموطأ / ۱ / ۳۲۰.

۳. الدر المنثور / ۸ / ۵۲۶.

۴. همان / ۵۲۳.

۵. الدر المنثور / ۸ / ۵۲۳.

هماهنگی و هم‌سوئی اطمینان‌بخشی مشهود است به گونه‌ای که همه روایات ما را به شب‌های نوزدهم، بیست و یکم و بیست و سوم می‌سپارند و در عین حال نشان می‌دهند که هریک از شب‌های سه‌گانه دارای نقشی ویژه هستند. و در نهایت همه نشانی‌ها به شب بیست و سوم ختم می‌شود.

جالب اینجاست که بخش منسجم و هماهنگ روایات اهل سنت نه تنها هیچ‌گونه تعارض و تناقضی با روایات شیعی ندارد؛ بلکه هم‌سو و همراه با آن نیز می‌باشد؛ اما بخشی دیگر از روایات اهل سنت که با روایات شیعه سازگاری ندارد و ما با تعبیر آشفته و پربیشان از آن یاد کردیم، تنها برآشفته‌گی و پربشانی جوینده شب قدر می‌افزاید.

نقش هریک از شب‌های سه‌گانه

از برخی روایات برمی‌آید که هریک از شب‌های نوزدهم، بیست و یکم و بیست و سوم ماه مبارک رمضان نقش خاصی را به عهده دارند به گونه‌ای که گویا هریک از شب‌های نوزدهم، بیست و یکم زمینه‌سازی می‌کنند تا انسان در شب بیست و سوم به مراد خویش برسد.

زاره از امام صادق ع نقل می‌کند که آن حضرت فرموده است: «التَّقْدِيرُ فِي لَيْلَةِ تِسْعَ وَعَشْرَةَ وَ الْإِحْرَامُ فِي لَيْلَةِ إِحْدَى وَعَشْرِينَ وَ الْإِمْصَاءُ فِي لَيْلَةِ ثَلَاثٍ وَعَشْرِينَ»؛
«اندازه‌گیری در شب نوزدهم، تثبیت، تحکیم و تأیید در شب بیست و یکم و اجراء در شب بیست و سوم است.»

آن حضرت همچنین فرموده است: «فِي لَيْلَةِ تِسْعَ عَشْرَةَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ التَّقْدِيرُ وَ فِي لَيْلَةِ إِحْدَى وَعَشْرِينَ الْإِمْصَاءُ وَ فِي لَيْلَةِ ثَلَاثٍ وَعَشْرِينَ إِحْرَامٌ مَا يَكُونُ فِي السَّنَةِ إِلَى مِثْلِهَا اللَّهُ جَلَّ سَنَاءُهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ فِي خَلْقِهِ»؛^۲

«در شب نوزدهم از ماه رمضان اندازه‌گیری است و شب بیست و یکم برای حکم کردن و شب بیست و سوم برای تصویب و تثبیت است نسبت همه رویدادهای طول سال تا لیلة القدر آینده [البته] خداوند (جل‌ثنا له) می‌تواند در عالم آفرینش هر کاری

۱. برهان / ۸ / ۳۴۰ / کافی / ۴ / ۱۵۹ / ۹.

۲. کافی / ۴ / ۱۶۰ / ۱۲.

می خواهد انجام دهد.»

در این دسته از احادیث برای هر شبی از شب های سه گانه نقشی تعریف شده است که براساس آن جوینده شب قدر می باید برای درک لیلۃ القدر در هر شبی مرحله ای را طی کند و در شب بیست و سوم خواسته های خود را در محضر خدای متعال به امضاء برساند.

از ابن عباس روایت شده است که گفت: «يَقْضَى الْقَضَايَا فِي لَيْلَةِ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ ثُمَّ يُسَلِّمُهَا إِلَى أَرْبَابِهَا (فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) أَى لَيْلَةِ الشَّرَفِ وَالْحَطَرِ وَعَظَمِ الشَّانِ»؛

«در شب نیمه شعبان قضایا و امور مشخص و معین می شود، و آنگاه در «شب قدر» یعنی شب شرف، با اهمیت و بلند مرتبه (شب قدر) آن را به صاحبانش وامی گذارند.» ابن عباس لیلۃ القدر را شب با شرافت، دارای اهمیت و بزرگی منزلت معرفی و شب نیمه شعبان را که زمان ولادت و در حقیقت زمان نزول قرآن ناطق بقیة الله الأعظم حضرت حجت عَلَيْهِ السَّلَام است و حال و هوای لیلۃ القدر را دارد، زمینه ساز ورود به لیلۃ القدر نشان داده است.

اهمیت نظریه ابن عباس در آن است که او دانش آموخته مکتب تفسیری امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام است.

براین اساس آن چه در بعضی تفاسیر آمده است که اهمیت شب قدر را اجتماع مسلمانان و مشاوره آنان با یکدیگر دانسته اند، با فلسفه وجودی شب قدر فاصله بسیاری دارد، هر چند این نیز می تواند از برکات ضمنی شب قدر به حساب آید.

راز پنهانی بودن لیلۃ القدر

جستجوگری از عطش و علاقه مندی نشأت می گیرد،

آب کم جوتشنگی آور به دست تا که جوشد آبت از بالا و پست^۲

هر چه میزان درک انسان از نیازمندی های خویش قوی تر باشد، انگیزه بیشتری را برای استفاده از فرصت های زندگی در او ایجاد می کند، چنان که هر چه میزان عطش نسبت

۱. مجمع البیان / مجلد ۹ و ۱۰ / ۵۱۸.

۲. میرزا محمد تقی حجت الاسلام (نیر)، آتشکده (مجموعه شعر).

به درک حقایق و معارف شدیدتر باشد، شور و شوق، نشاط و سرزندگی، و حرکت و تکاپو برای رسیدن به مقصد را در انسان فزونی می بخشد.

یکی از برکات در پرده اسرار بودن بعضی از امور آن است که میزان عطش و علاقه مندی را در آدمی افزایش دهد، انگیزه را تقویت کند و شوق و نشاط بیافریند. از جمله آن امور که به خاطر مصالحی پنهان نگه داشته شده اند، و این پنهان بودن، انگیزه، شور و نشاط می افزاید، عبارتند از:

۱. رضا و خشنودی خدا که در میان اطاعت‌ها پنهان شده است، تا بنده هیچ طاعتی را کوچک نشمارد:

محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام و آن حضرت از پدران بزرگوار خویش نقل می کند که علی علیه السلام فرمود: «إِنَّ اللَّهَ أَحَقُّ أَنْ يُبَعَّثَ فِي أُمَّةٍ أَحَقُّ رِضَاءَهُ فِي طَاعَتِهِ فَلَا تَسْتَصْغِرَنَّ شَيْئاً مِنْ طَاعَتِهِ فَرُبَّمَا وَافَقَ رِضَاءُهُ وَأَنْتَ لَا تَعْلَمُ...»؛

«خداوند چهار چیز را در چهار چیز پنهان کرد، رضایت خود را در طاعات خویش پنهان نگه داشته است پس هیچ یک از طاعات را کوچک مشمار، چه بسا [همان طاعتی که آن را کوچک شمردی] موافق رضای خدا باشد و توندانی...»
و این مخفی بودن موجب می شود تا بندگان در هر طاعتی را بکوبند و با شوق و رغبت و با امید و انتظار همواره در جستجوی رضایت پروردگار باشند.

۲. خشم و ناخوشایندی خدا که در میان معاصی خدا مخفی شده است، تا بنده هیچ گناهی را کوچک نشمارد:

«... وَأَحَقُّ سَخَطُهُ فِي مَعْصِيَتِهِ فَلَا تَسْتَصْغِرَنَّ شَيْئاً مِنْ مَعْصِيَتِهِ فَرُبَّمَا وَافَقَ سَخَطُهُ (مَعْصِيَتَهُ) وَأَنْتَ لَا تَعْلَمُ...»؛

«... و [خداوند] خشم و غضب خود را در گناهان پنهان نگه داشته است؛ پس هیچ معصیتی را کوچک مشمار! چه بسا موافق خشم خدا باشد، و توندانی...»

و این مخفی بودن موجب می شود انسان همواره و همه جا از هر گناهی دوری گزیند.
۳. اجابت خدا که در میان دعاها پنهان شده است تا بنده هیچ دعایی را کوچک

۱. بحار الانوار/ ۳۶۳/ ۹۰/ کتاب دعا، باب ۲۳/ ح ۴.

۲. همان.

نشمارد: «... وَأَخْفَىٰ إِجَابَتَهُ فِي دَعْوَتِهِ فَلَا تَسْتَضَعِرَنَّ شَيْئًا مِنْ دُعَائِهِ فَرُبَّمَا وَافَقَ إِجَابَتَهُ وَأَنْتَ لَا تَعْلَمُ...»^۱؛

... و [خداوند] پاسخ و اجابت خود را نسبت به درخواست بندگان در دعاهای خویش پنهان کرده است؛ پس هیچ دعایی را کوچک مشمار، چه بسا [دعایی] موافق اجابت باشد و توندانی...»

و این مخفی بودن موجب می شود تا بندگان همواره با شور، اشتیاق و امید، خدا را بخوانند و نیازهای خود را از پروردگارشان تمنا کنند.

۴. ولی خدا که در میان بندگان خدا پنهان نگه داشته شده است تا هیچ بنده‌ای از بندگان خدا کوچک شمرده نشود: «... وَأَخْفَىٰ وَلِيِّهِ فِي عِبَادِهِ فَلَا تَسْتَضَعِرَنَّ عَبْدًا مِنْ عِبِيدِ اللَّهِ فَرُبَّمَا يَكُونُ وَلِيِّهِ وَأَنْتَ لَا تَعْلَمُ»^۲؛

... و [خداوند] ولی خود را بین بندگان مخفی نگه داشته است پس هیچ بنده‌ای از بندگان خدا را کوچک مشمار! چه بسا [همان بنده‌ای را که کوچک شمرده‌ای] ولی خدا باشد و توندانی.»

و این مخفی بودن موجب می شود تا انسان همواره حرمت و کرامت همه انسان‌ها را پاس دارد و نسبت به آنان تبعیض روا ندارد.

۵. خداوند اسم اعظم خویش را در میان اسماء حسنایش پنهان کرده است، تا اسماء الله همگی بزرگ داشته شوند و مشتاقان اسم اعظم ضمن آشنا شدن با اسماء حسناى الهی از برکات در جستجوی «اسم اعظم» بودن بهره‌مند شوند.^۳

۶. خداوند صلاه وسطی را در میان نمازها مخفی کرده است، تا در اجرای فرمان: ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾^۴؛ «در انجام همه نمازها [به ویژه] نماز وسطی محافظت داشته باشید، و از روی خضوع و اطاعت برای خدا به پا خیزید»، از همه نمازها محافظت شود.

رسول خدا ﷺ فرموده است: «... أَخْفَى الصَّلَاةَ الْوُسْطَىٰ فِي الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ لِيُحَافِظَ

۱. همان.

۲. همان.

۳. قطب‌الدین راوندی، فقه القرآن / ۱ / ۱۱۴.

۴. بقره (۲) / ۲۳۸.

إِنْسَانٌ عَلَى الصَّلَاةِ الْخَمْسِ فَيُخْصَلُ الْوَسْطَى...»؛

«... [خداوند] نماز وسطی را در میان نمازهای پنج‌گانه پنهان کرده است، تا انسان بر همه نمازهای پنج‌گانه محافظت نماید تا به نماز وسطی دست یابد...»

۷. سرچشمه‌ها و مبادی قرآن کریم در مراتب عالی و دور از دسترس همگان قرار داده شده است: «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ * فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ * لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ»؛^۱ «[سوگند...] که آن قرآن کریم است * در کتابی محفوظ جای دارد * جز پاکان کسی را بدان دسترسی نیست»، تا مشتاقان کلام خدا در کسب طهارت ظاهر و باطن بکوشند، به سرچشمه‌های زلال وحی نزدیک شوند و کتاب خدا را در مراتب عالی تر آن دریابند و جان خود را از شراب طهورش سیراب سازند و ملتسمانه از خداوند بخواهند که:

﴿رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾؛^۲

«پروردگارا! دل‌های ما را پس از آن‌که هدایتمان فرمودی، منحرف مگردان؛ و از سوی خود رحمتی بر ما ببخش، زیرا تو بیخشنده‌ای.»^۳

۸. خداوند توبه مقبول را در میان توبه‌ها پنهان کرده است، تا بنده هر دری را دقالباب کند و به انواع توبه و انابه روی آورد و غفران خداوندی را از هر سویی بجوید و باب لطف و رحمت پروردگاری را به روی خود بگشاید.

۹. خداوند زمان و مکان مرگ را در لحظه‌های زندگی پنهان نگه داشته است: ﴿وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾؛^۴ «و هیچ‌کس نمی‌داند فردا چه به دست می‌آورد، و هیچ‌کس نمی‌داند در چه سرزمینی خواهد مرد، خداوند عالم و آگاه است» تا انسان در هر حالتی مهبیای سفر به جهان باقی و ملاقات با پروردگار خویش باشد.

۱. حسن بن ابی‌الحسن دیلمی، أعلام‌الدین / ۱۶۹.

۲. واقعه (۵۶) / ۷۷-۷۹.

۳. آل‌عمران (۳) / ۸.

۴. به قرینه آیه هفتم از سوره مبارکه آل‌عمران (آیه محکم و متشابه) که درباره قرآن کریم و نحوه رفتار انسان‌ها در مواجهه با آیات محکم و متشابه سخن می‌گوید، و پیش از این آیه آمده است، به خوبی برمی‌آید که مقصود از «رحمت» در این آیه (دست کم به عنوان مصداق بارز) قرآن کریم است، که اولوالالباب ملاقات با آن را از مبدأ نزول و ساحت قرب پروردگارشان درخواست می‌کنند.

۵. لقمان (۳۱) / ۳۴.

۱۰. خداوند زمان برپایی قیامت کبری را پنهان نگه داشته است؛ ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾؛ «آگاهی از [زمان تحقق] قیامت فقط نزد خداوند است» تا انسان همواره مهیای حضور در محضر پروردگار باشد و از حسرت «یوم الحسرة» و از غبن و زیان «یوم التغابن» در امان بماند و «یوم تبلی السرائر» شرمندگی و سرافکندگی برای او به بار نیآورد.

۱۱. خداوند زمان ظهور حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه را در میان روزها، ماه‌ها و سال‌ها پنهان نگه داشته است، تا منتظران ظهور همواره آماده، منتظر، مهیا و مراقب باشند و در پرتو این انتظار و آمادگی نسبت به تزکیه، طهارت و تهذیب خویش همت گمارند و در راستای تعالی خویش و کسب کمالات روحانی گام بردارند.

۱۲. و بلاخره خداوند لیلۃ القدر را در میان شب‌ها پنهان کرده است تا عاشقان شیدا آن را همواره تمنا کنند، خلوت شب‌های خویش را به جستجوی آن سپری نمایند و در شعاع جاذبه‌های معنوی و روحانی اسرارآمیز آن قرار گیرند، از رذالت‌ها و آلودگی‌ها پاک شوند، از اسارت و وابستگی به زرق و برق دنیا رهایی یابند و عزم خویش را جزم کنند، تا مهاجرالی الله شوند، با فرشتگان و روح که برای حمایت اواز آسمان رحمت پروردگار فرود آمده‌اند، به پرواز درآیند و زمینه‌های طلوع فجر دولت حق را فراهم آورند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «... وَأَخْفَى لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي لَيْلِي رَمَضَانَ لِيُحَافِظَ الرَّجُلُ عَلَى لَيْلِي رَمَضَانَ فَيُحْصِلَ لَهُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ...»؛

«... و [خداوند] لیلۃ القدر را در میان شب‌های رمضان پنهان کرده است تا انسان [همه] شب‌های رمضان را محافظت نماید تا به لیلۃ القدر دست یابد.»

لازم به یادآوری است که اولاً؛ در پردهٔ سرو نهان بودن امور یاد شده به گونه‌ای است که حس کنجکاوی انسان را برمی‌انگیزد و ثانیاً؛ در آموزه‌های دینی تشویق و تحریک بسیاری برای جستجو و دستیابی به این امور وجود دارد.

گوئیا خدای متعال چنین می‌پسندد که بندگان در این مسابقه که در حقیقت نمایشی از عشق و شیدایی است، با شور و نشاط، و تلاش و تکاپو حضور داشته باشند. امیرالمؤمنین علیه السلام در بیان ویژگی‌های «اهل ذکر» می‌فرماید: «لِكُلِّ بَابٍ رَغْبَةٌ إِلَى اللَّهِ

۱. همان.

۲. أعلام‌الدین / ۱۶۹.

مِنْهُمْ يَدَّ قَارِعَةً يَسْأَلُونَ مَنْ لَا تَضِيْقُ لَدَيْهِ الْمُنَادِحُ وَلَا يَحْيِبُ عَلَيْهِ الرَّاْغِبُونَ»؛

«به هردری که امیدواری به خدا در آن وجود دارد، دستی برای کوبیدن از سوی آنان دراز است، از کسی درخواست می‌کنند که سختی و تنگی برای او وجود ندارد و هیچ‌گاه گرفتاران خود را محروم نمی‌سازد.»

اینان در راز و نیازشان، در صوم و صلاتشان، در حج و زکاتشان، در مهر و خشمشان، در حزن و نشاطشان و در تمام شئون زندگیشان خدا را می‌جویند و به عشق روی او زنده‌اند: «إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ»؛^۱
 «من همهٔ وجودم را خالصانه به سوی کسی جهت داده‌ام که آسمان‌ها و زمین را پدید آورده است و من از مشرکان نیستم.»

و نیز: «...إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»؛^۲

«... نماز و نیایش من، و زندگی و مرگ من برای خدا، پروردگار جهانیان است.»

یعنی خدایا در همه جا و همه چیز تنها تورا می‌جویم و فقط تورا می‌خوانم و می‌خواهم. هردری را به عشق رؤیت رویت می‌گویم تا جمال صاحب این گنبد مینایی را تماشا کنم؛ چرا که:

با صد هزار جلوه برون آمدی که من با صد هزار دیده تماشا کنم تورا

آیا ائمه علیهم‌السلام زمان لیلۃ القدر را می‌دانسته‌اند؟

دسته‌ای از روایات با صراحت و وضوح نشان می‌دهند که حضرات ائمهٔ معصومین علیهم‌السلام زمان لیلۃ القدر را می‌دانسته‌اند و البته آنان این شناخت را به خاطر شایستگی، افاضه و عنایت خداوندی داشته‌اند؛ آری نه تنها زمان لیلۃ القدر برای آنان معلوم بوده است؛ بلکه آن چه در گذشته بوده است و یا در آینده در شرف وقوع بوده است را نیز آنان می‌دانسته‌اند. امام صادق علیه‌السلام در حدیثی چنین می‌فرماید: «إِنَّ الْإِمَامَ إِذَا شَاءَ أَنْ يَعْلَمَ عِلْمًا»؛^۳ «همانا امام هرگاه بخواهد که بداند، می‌داند.»

۱. نهج البلاغه / ۲۲۲ / بند ۱۵.

۲. انعام (۶) / ۷۹.

۳. انعام (۶) / ۱۶۲.

۴. کافی / ۱ / ۲۵۸ / ح. ۱.

امام صادق علیه السلام در حدیثی دیگر منشأ علم امام را چنین مطرح می‌فرماید: «إِذَا أَرَادَ الْإِمَامُ أَنْ يَعْلَمَ شَيْئًا أَغْلَمَهُ اللَّهُ ذَلِكَ»؛

«هرگاه امام اراده کند چیزی را بداند، خداوند او را بدان چیز عالم می‌گرداند.»

از امیرالمؤمنین علیه السلام نیز درباره آگاه بودن آن حضرت از امور جهان هستی و اشراف و آگاهی حضرتش نسبت به کتاب‌های آسمانی که ریشه در علم الهی (لدنی) دارد، چنین نقل شده است:

امام علی علیه السلام در صبح نخستین لیلۃ القدر بعد از ارتحال رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «فَأَسْأَلُونِي فَأَوَالَهُ لَأُخْبِرَنَّكُمْ بِمَا يَكُونُ إِلَى ثَلَاثِ مِائَةٍ وَسِتِّينَ يَوْمًا مِنَ الدَّرِّ فَمَا دُونَهَا فَمَا فَوْقَهَا ثُمَّ لَا أُخْبِرَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ بِتَكْلُفٍ وَلَا بِرَأْيٍ وَلَا بِإِعْجَازٍ فِي عِلْمٍ إِلَّا مِنْ عِلْمِ اللَّهِ وَتَعْلِيمِهِ وَاللَّهُ لَا يَسْأَلُنِي أَهْلَ التَّوْرَةِ وَلَا أَهْلَ الْإِنْجِيلِ وَلَا أَهْلَ الزَّبُورِ وَلَا أَهْلَ الْفُرْقَانِ إِلَّا فَرَّقْتُ بَيْنَ كُلِّ أَهْلِ كِتَابٍ بِحُكْمٍ مَا فِي كِتَابِهِمْ»^۲؛

«پس، از من بپرسید، به خدا سوگند آن چه تا سیصد و شصت روز (روزهای سال) از مورچه خُرد، کوچکترو یا بزرگتر را به شما خبر خواهم داد؛ خبر دادن من به شما از روی اجبار و نظریه پردازی و ادعای علم و دانش نیست؛ بلکه از علم خدا و تعلیم الهی است؛ به خدا سوگند اهل تورات و انجیل و اهل زبور و اهل فرقان از من نمی‌پرسند مگر آن‌که پاسخ هریک از اهل کتاب را به همان حکمی که در کتابشان هست، خواهم داد.»
امام باقر علیه السلام نیز این حقیقت را چنین بیان فرموده است: «...إِنَّهُ لَا تَخْفَى عَلَيْنَا لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِنَّ الْمَلَائِكَةَ يَطِيفُونَ بِنَا فِيهَا»^۳؛

«همانا شب قدر بر ما پنهان نیست، چراکه فرشتگان در آن شب پیرامون ما گردش می‌کنند.»

در حدیثی دیگری امام باقر علیه السلام در پاسخ به این سؤال که آیا شما لیلۃ القدر را می‌شناسید؟ فرموده است:

«...وَكَيْفَ لَا نَعْرِفُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ وَالْمَلَائِكَةُ يَطُوفُونَ بِنَا فِيهَا»^۴؛

۱. کافی / ۱ / ۲۵۸ / ح ۳.

۲. محمد بن حسن بن فروخ صفار، بصائر الدرجات / ۲۲۲.

۳. کشف الغمّه / ۲ / ۱۴۰.

۴. علی بن ابراهیم بن قمی، تفسیر القمی / ۲ / ۴۳۱.

«...چگونه نشناسیم؛ و حال آن که فرشتگان در این شب ما را طواف می‌کنند.»

روز قدر

در برخی روایات آمده است که صبح و فردای شب قدر نیز همانند شب قدر است و همانند شب قدر می‌باید مورد استفاده گیرد:

از امام صادق ع روایت شده است که فرمود: «صَبِيحَةُ يَوْمِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ مِثْلُ لَيْلَةِ الْقَدْرِ فَاعْمَلْ وَاجْتَهِدْ!»؛

«صبح شب قدر مانند شب قدر است، پس عمل کن و کوشا باش.»

هشام بن حکم نیز از آن حضرت چنین روایت کرده است: «لَيْلَةُ الْقَدْرِ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَ يَوْمُهَا مِثْلُ لَيْلَتِهَا»^۲: «شب قدر در هر سالی هست و روز قدر هم مانند شب آن است.»

لیلة القدر و امامت و ولایت

روزنه‌ای به اسرار لیلة القدر

برخی از روایات ما را به تدبر در اسرار لیلة القدر و تعمق در بطون این حقیقت ماورائی وامی‌دارد: از امام صادق ع نقل شده است که آن حضرت درباره **«إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ»** فرموده است: «اللَّيْلَةُ فَاطِمَةُ وَالْقَدْرُ اللَّهُ فَمَنْ عَرَفَ فَاطِمَةَ حَقَّ مَعْرِفَتِهَا فَقَدْ أَدْرَكَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ»^۳؛

«کلمه (لَيْلَةَ) یعنی فاطمه و کلمه (الْقَدْرِ) یعنی الله پس هر کسی فاطمه را آن‌گونه که شایسته اوست بشناسد، به خوبی لیلة القدر را درک کرده است...».

این حدیث شریف روزنه‌ای به خزاین اسرار لیلة القدر می‌گشاید تا بتوانیم در عالم پررمز و راز لیلة القدر کانون جلوه جمال الهی یعنی فاطمه ع را ببینیم که آن حضرت مانند لیلة القدر است. آری، همان‌گونه که قرآن کریم در لیلة القدر نازل شده است، از وجود آکنده از برکات حضرت فاطمه زهرا ع یازده قرآن ناطق و امام معصوم به عالم

۱. بحار الانوار/ ۱۱/ ۹۴ به نقل از امالی صدوق ع.

۲. شیخ طوسی، تهذیب الاحکام/ ۴/ ۳۳۱.

۳. فرات بن ابراهیم کوفی، تفسیر فرات کوفی/ ۵۸۱.

زندگی خاکی ما پا گذاشته و زمین ما را آسمانی کرده و حلقه اتصال و ارتباط بین زمین و آسمان شده اند؛ آری آنان حبل الله متین، استوار و ناگسستنی هستند که انسان در ظلمات زندگی دنیا با توسل و تمسک به آنان می تواند از حسیض زمین به بلندای آسمان راه یابد. و شاهد تحقق وعده خداوندی باشد که فرمود: **«اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ...»**!

وقتی این حدیث شریف در کنار احادیثی دیگر که از نزول ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام در شب قدر پرده برداشته اند قرار می گیرند، مرتبت والای امامان معصوم علیهم السلام و قرآن ناطق بودن آنان را بیشتر نمایان می سازد.

امام محمد تقی علیه السلام نیز فرموده است: **«لَقَدْ خَلَقَ اللَّهُ جَلَّ ذِكْرُهُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ أَوَّلَ مَا خَلَقَ الدُّنْيَا وَ لَقَدْ خَلَقَ فِيهَا أَوَّلَ نَسِيٍّ يَكُونُ وَ أَوَّلَ وَحِيٍّ يَكُونُ وَ لَقَدْ فَصَى أَنْ يَكُونَ فِي كُلِّ سَنَةٍ لَيْلَةٌ يَهْبِطُ فِيهَا بِتَفْسِيرِ الْأُمُورِ إِلَى مِثْلِهَا مِنَ السَّنَةِ الْمُتَقْبِلَةِ...»**؛

«خداوند (جل ذکرة) شب قدر را در آغاز آفرینش جهان آفرید و در آن شب نخستین نبی (حضرت آدم علیه السلام) و نخستین وصی را آفرید و مقدر فرمود تا در هر سالی شبی باشد و در آن شب مقدر شود که تفسیر و بیان امور در چنین شبی در سال آینده فرود آید.»

ولایت، سری از اسرار لیلۃ القدر

مهم ترین و بزرگ ترین سر نهفته در مخزن الاسرار لیلۃ القدر ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام و امامان علیهم السلام یکی پس از دیگری می باشد، این حقیقت را در بیان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و نیز روایات نقل شده از امامان: فراوان می توان مشاهده کرد؛ از جمله:

امام محمد تقی علیه السلام فرموده است: **«يَا مَعْشَرَ الشَّيْعَةِ خَاصُّمُوا بِسُورَةِ ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾ تَفَلُّجُوا فَوَاللَّهِ إِنَّهَا لِحِجَّةُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَلَى الْخَلْقِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَ إِنَّهَا لَسَيِّدَةُ دِينِكُمْ وَ إِنَّهَا لَغَايَةُ عَلَمِنَا يَا مَعْشَرَ الشَّيْعَةِ خَاصُّمُوا بِ﴿حَمْرٍ﴾ وَ الْكِتَابِ الْمُبِينِ * إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ﴾^۳ فَإِنَّهَا لَوْلَا الْأَمْرُ خَاصَّةٌ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، يَا مَعْشَرَ الشَّيْعَةِ يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: ﴿وَ**

۱. بقره (۲) / ۲۵۷.

۲. کافی / ۱ / ۲۵۰ / ح ۷.

۳. دخان (۴۴) / ۳-۱.

إِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ^۱.

قَبِلَ: يَا أَبَا جَعْفَرٍ نَذِيرُهَا مُحَمَّدٌ ﷺ.

قَالَ صَدَقْتَ فَهَلْ كَانَ نَذِيرٌ وَهُوَ حَتَّى مِنْ الْبُعْثَةِ فِي أَقْطَارِ الْأَرْضِ؟

فَقَالَ السَّائِلُ: لَا.

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: أَرَأَيْتَ بَعِيثَهُ أَلَيْسَ نَذِيرُهُ كَمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي بَعِثَتِهِ مِنْ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ نَذِيرٌ؟

فَقَالَ: بَلَى.

قَالَ: فَكَذَلِكَ لَمْ يَمُتْ مُحَمَّدٌ إِلَّا وَ لَهُ بَعِيثٌ نَذِيرٌ.

قَالَ: فَإِنْ قُلْتَ لَا فَقَدْ صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ فِي أَضْلَابِ الرِّجَالِ مِنْ أُمَّتِهِ.

قَالَ: وَمَا يَكْفِيهِمُ الْقُرْآنُ؟

قَالَ: بَلَى إِنْ وَجَدُوا لَهُ مُفَسِّرًا.

قَالَ: وَمَا فَسَّرَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟

قَالَ: بَلَى قَدْ فَسَّرَهُ لِرَجُلٍ وَاحِدٍ، وَ فَسَّرَ لِأُمَّةٍ شَأْنَ ذَلِكَ الرَّجُلِ وَ هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام.

قَالَ السَّائِلُ: يَا أَبَا جَعْفَرٍ كَانَ هَذَا أَمْرًا خَاصًّا لَا يَحْتَمِلُهُ الْعَامَّةُ.

قَالَ: أَبِي اللَّهِ أَنْ يُعْبَدَ إِلَّا سِرًّا حَتَّى يَأْتِيَ إِبَانٌ أَجَلِهِ الَّذِي يَظْهَرُ فِيهِ دِينُهُ كَمَا أَنَّكَ كَانَ رَسُولَ اللَّهِ مَعَ

خَدِيجَةَ مُسْتَتِرًا حَتَّى أَمْرًا بِالْإِعْلَانِ.

قَالَ السَّائِلُ: يَنْبَغِي لِصَاحِبِ هَذَا الدِّينِ أَنْ يَكْتُمَ؟

قَالَ: أَوْ مَا كَتَمَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام يَوْمَ أُسْلِمَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى ظَهَرَ أَمْرُهُ؟

قَالَ: بَلَى.

قَالَ: فَكَذَلِكَ أَمْرُنَا حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ^۲؛

«ای گروه شیعه! با سوره **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾** (با مخالفان) مباحثه و مخاصمه کنید تا پیروز

شوید، به خدا آن سوره پس از رسول خدا صلی الله علیه و آله حجت خدای تبارک و تعالی بر مردم

است و سرور دین شما و نهایت دانش ماست. ای گروه شیعه! با آیه های **﴿حمر* و**

الْكِتَابِ الْمُبِينِ* إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مَبْرُكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ﴾ مخاصمه کنید؛ زیرا این آیات

مخصوص والیان امر امامت بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله است.

۱. فاطر (۳۵) / ۲۴.

۲. کافی / ۱ / ۲۴۹.

ای گروه شیعه! خدای تبارک و تعالی می فرماید: «هیچ امتی نیست مگر این که انذارکننده‌ای در میان آنان بوده است».

شخصی گفت: ای اباجعفر انذارکننده امت، محمد ﷺ است.

امام فرمود: درست گفתי؛ ولی آیا پیامبر ﷺ در زمان حیاتش چاره‌ای داشت جز این که نمایندگان را به سرزمین‌های اطراف بفرستد؟
گفت: نه.

امام فرمود: به من بگو مگر فرستاده پیامبر ﷺ انذارکننده او نیست؟ همان گونه که رسول خدا ﷺ خود فرستاده خدای عز و جل و انذارکننده او بود؟
گفت: آری.

امام فرمود: پس به همین صورت، پیامبر ﷺ نیز نمی میرد؛ مگر آن که (پس از مرگ خود) فرستاده و انذارکننده‌ای داشته باشد؛

امام (دوباره) فرمود: اگر بگویی ندارد، لازم می آید پیامبر ﷺ کسانی را که هنوز در صلب مردان امتش بودند، ضایع کرده باشد.

آن مرد گفت: مگر قرآن برای آنان کافی نیست؟

امام فرمود: آری، اگر [البته] برای آن مفسری بیابند.

آن مرد گفت: مگر رسول خدا ﷺ آن را تفسیر نکرده است؟

امام فرمود: چرا، قرآن را فقط برای یک مرد تفسیر کرد و شأن آن مرد را برای امت بیان فرمود و آن شخص همان علی بن ابی طالب علیه السلام است.

سؤال کننده گفت: ای اباجعفر این مطلبی خاص است و عامه مردم آن را نمی پذیرند.

امام فرمود: خدا حتما می خواهد که در نپنهان پرستش شود، تا زمانی برسد که دینش

آشکار گردد، همان گونه که در سال‌های آغازین بعثت پیامبر ﷺ با خدیجه در نپنهان خدا را پرستش کردند تا زمانی که مأمور به اعلان شد.

سؤال کننده گفت: آیا صاحب این دین باید آن را پنهان کند؟

امام فرمود: مگر علی بن ابی طالب علیه السلام از آن روزی که رسول خدا ﷺ ایمان آورد، آن

را مخفی نکرد تا زمانی که امرش آشکار شد؟

آن مرد گفت: آری.

امام فرمود: کار ما نیز چنین است تا زمانی که فرمان خدا تحقق یابد (هنگامه ظهور حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه الشریف فرا رسد و دین آشکار شود.)»

چهار نکته پیرامون حدیث شریف

نکته اول: امام محمد تقی علیه السلام در این حدیث شریف به وجود نوعی ارتباط، خویشاوندی و وجه اشتراک بین سوره مبارکه «قدر» و سوره مبارکه «دخان» و نیز سوره مبارکه «فاطر» (دست کم آیه بیست و چهار از سوره فاطر) اشاره فرموده است که در سوره «قدر» و «دخان» از «کتاب» و در سوره مبارکه «فاطر» از «پیامبریا جانشین پیامبر» سخن به میان آمده است.

نکته دوم: ولایت، امامت، و جانشینی امیرالمؤمنین علیه السلام و امامان معصوم علیهم السلام سری از اسرار لیلة القدر است و همانند روحی است در کالبد لیلة القدر؛ حلول این روح در پیکر لیلة القدر است که فرهنگ قرآن کریم، معارف نورانی کتاب خدا و زوایا، ابعاد و اعماق این مائده آسمانی را در متن زندگی انسان‌ها جاری و ساری می‌سازد.

نکته سوم: لیلة القدر همه ساله می‌آید و فرشتگان نیز در لیلة القدر فرود می‌آیند. در عصر رسول اکرم صلی الله علیه و آله بر آن حضرت فرود می‌آمدند و بعد از آن حضرت بر جانشینان حضرتش فرود می‌آیند و تا قیام قیامت چنین خواهد بود.

نکته چهارم: ظهور حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه الشریف ظهور سرّ مکنون لیلة القدر است و همان‌گونه که پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله عصاره تمام پیام‌آوران الهی است؛ نام احمد نام جمله انبیاست

چون که صد آمد نود هم پیش ماست

خاتم الاوصیاء عجل الله تعالی فرجه الشریف نیز عصاره تمامی انبیاء و پیشوایان معصوم علیهم السلام می‌باشد و با ظهور آن حضرت حقیقت قرآن کریم و مجموعه ماترک و میراث ماندگار پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است که ظاهر می‌شود و وعده خداوندی تحقق می‌یابد چنان‌که فرمود: **﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾**؛

«او کسی است که رسول خود را با هدایت و دین حق فرستاد تا او را بر همه دین پیروز گرداند، هر چند مشرکان را خوش نیاید.»

انفکاک ناپذیری لیلۃ القدر و أهل بیت علیهم السلام

آن چه رسول اکرم صلی الله علیه و آله در انفکاک ناپذیری قرآن و عترت با جمله «وَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرَقَا حَتَّىٰ يَرِدَا عَلَيَّ الْخَوْضَ» بیان فرموده است، در روایات مربوط به لیلۃ القدر نیز به گونه‌ای نمایان و مشهود است.

روایات مربوط به لیلۃ القدر به وضوح نشان می‌دهد که آن چه را خداوند نازل فرموده، یا مقدر می‌فرماید، در زمین نیز برای آن کسی را به عنوان متصدی منصوب فرموده است، آن متصدی پیش از بعثت پیامبر اسلام، پیامبران عظام علیهم السلام و جانشینان آنان بوده‌اند و پس از بعثت رسول اکرم صلی الله علیه و آله شخص آن حضرت و پس از رحلت رسول اکرم صلی الله علیه و آله جانشینان آن حضرت یکی پس از دیگری و اکنون حضرت حجت عجل الله فرجه می‌باشد؛ اصبح بن نباته می‌گوید: علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود: «قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا عَلِيُّ أَتَدْرِي مَا مَعْنَى لَيْلَةِ الْقَدْرِ؟ فَقُلْتُ: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ.

فَقَالَ صلی الله علیه و آله: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدَّرَ فِيهَا مَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَكَانَ فِيهَا قَدَرٌ عَزَّوَجَلَّ وَلَا يَشْكُ وَلَا يَمُوتُ وَلَا يَمُوتُ مِنَ الْأُمَّةِ مِنْ وُلْدِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»؛

«پیامبر صلی الله علیه و آله از من پرسید: آیا می‌دانی معنای «لَيْلَةُ الْقَدْرِ» چیست؟ گفتم: نه یا رسول الله.

پس آن حضرت فرمود: خداوند هر چیزی را در این شب تقدیر کرده است؛ از جمله، ولایت تو و فرزندان تو را تا روز قیامت مقدر فرموده است.»

امیرالمؤمنین علیه السلام به ابن عباس فرمود: «إِنَّ لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَإِنَّهُ يَنْزِلُ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ أَمْرُ السَّنَةِ وَلِذَلِكَ الْأَمْرُ وَلَا يَبْعُدُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله»؛

«همانا لیلۃ القدر در هر سالی هست و در آن شب امر آن سال فرود می‌آید و برای آن امر

بعد از رسول خدا صلی الله علیه و آله متولیان است.»

پس ابن عباس گفت: آنان کیانند؟

۱. وسائل الشیعه / ۲۷ / ۲۳.

۲. معانی الاخبار / ۳۱۵.

حضرت فرمود: «أَنَا وَ أَحَدَ عَشَرَ مِنْ صُلْبِي أُمَّتُهُ مُحَمَّدٌ تُونَ»؛

«من و یازده تن از فرزندان صلبی من که امامان «مُحَدَّث» هستند.»

از آن حضرت همچنین نقل شده است که:

«...إِنَّهُ لَيُنزِلُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ إِلَىٰ وَ لِي الْأَمْرِ تَفْسِيرُ الْأُمُورِ سَنَةً سَنَةً...»؛

«...همانا تفسیر کارها سال به سال در لیلۃ القدر بر ولی امر (امام هر عصری) فرود

می آید...»

یکی از خاطره‌های بسیار جذاب و آموزندهٔ امیرالمؤمنین علیه السلام که همواره آن را یاد

می کرده است، و انفکاک ناپذیری پیوند بین لیلۃ القدر و ولایت و امامت در آن به وضوح

دیده می شود، از زبان امام صادق علیه السلام این گونه روایت شده است: «كَانَ عَلِيٌّ علیه السلام كَثِيرًا

مَا يَقُولُ: [مَا] اجْتَمَعَ النَّبِيُّ وَالْعَدُوُّ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وَ هُوَ يَقْرَأُ ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾ بِتَخَشُّعٍ وَ بُكَاءٍ

فَيَقُولَانِ: مَا أَشَدَّ رِقَّتَكَ هَذِهِ السُّورَةَ؟! فَيَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله: لِمَا رَأَيْتَ عَيْنِي وَ وَعَى قَلْبِي وَ لِمَا يَرَى

قَلْبُ هَذَا مِنْ بَعْدِي.

فَيَقُولَانِ: وَ مَا الَّذِي رَأَيْتَ وَ مَا الَّذِي يَرَى:

قَالَ: فَيَكْتُبُ لَهُمَا فِي الثَّرَابِ: ﴿تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ﴾ قَالَ: ثُمَّ

يَقُولُ: هَلْ بَقِيَ شَيْءٌ بَعْدَ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ ﴿كُلِّ أَمْرٍ﴾؟

فَيَقُولَانِ: لَا.

فَيَقُولُ: هَلْ تَعْلَمَانِ مِنَ الْمُنْزَلِ إِلَيْهِ بِذَلِكَ؟

فَيَقُولَانِ: أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَيَقُولُ: نَعَمْ.

فَيَقُولُ: هَلْ تَكُونُ لَيْلَةُ الْقَدْرِ مِنْ بَعْدِي؟

فَيَقُولَانِ: نَعَمْ.

قَالَ: فَيَقُولُ: فَهَلْ يَنْزِلُ ذَلِكَ الْأَمْرُ فِيهَا؟

فَيَقُولَانِ: نَعَمْ.

قَالَ: فَيَقُولُ: إِلَىٰ مَنْ؟

فَيَقُولَانِ: لَا نَدْرِي.

۱. کافی / ۱ / ۲۴۷ و کشف الغممه / ۲ / ۴۴۸.

۲. کافی / ۱ / ۲۴۸ / ۳.

فَيَأْخُذُ بِرَأْسِي وَيَقُولُ: إِنَّ لَمْ تَدْرِيَا فَادْرِيَا، هُوَ هَذَا مِنْ بَعْدِي.

قَالَ: فَإِنْ كَانَا لَيَعْرِفَانِ تِلْكَ اللَّيْلَةَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ شِدَّةِ مَا يُدَاخِلُهُمَا مِنَ الرَّعْبِ؛

«علیؑ همواره می فرمود: هرگاه تیمی (ابوبکر) و عدوی (عمر) نزد رسول خدا ﷺ حاضر می شدند، آن حضرت سوره «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» را با خشوع و گریه قرائت می فرمود.

آن دو می گفتند: چقدر در هنگام قرائت این سوره دچار رقت قلب می شوی؟!

حضرت می فرمود: برای آن چه چشمم دیده (نزل فرشتگان در شب قدر) و قلبم

فهمیده (بیان هرامر محکمی در شب قدر) و نیز برای آن چه دل این شخص (علیؑ)

پس از من درمی یابد.

آنان می گفتند: مگر شما چه دیده ای و او چه می بیند؟

حضرت برای آنان روی خاک می نوشت: «تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ

كُلِّ أُمَّةٍ؛ سپس می فرمود: پس از آن که خدای عزوجل می فرماید: هرامری، آیا دیگر

چیزی باقی می ماند؟

می گفتند: نه.

می فرمود: می دانید آن کسی که هرامری براو نازل می شود، کیست؟

می گفتند: توهستی، ای رسول خدا.

می فرمود: بلی؛ اما شب قدر پس از من هم هست؟

می گفتند: آری، می فرمود: در شب های قدر پس از من هم آن امر نازل می شود؟

می گفتند: آری.

می فرمود: بر چه کسی نازل می شود؟

می گفتند: نمی دانیم.

پیامبردست بر سر من می نهاد و می فرمود: اگر نمی دانید، بدانید، آن شخص پس از

من این مرد است. بعد از رسول خدا ﷺ آن دو، شب قدر را به خاطر هراس سختی که

در دلشان می افتاد، می شناختند.»

معنای این قبیل روایات که در آن نام علی بن ابی طالبؑ آمده است، در کنار

روایات دیگری که با همین مضامین درباره اهل بیت عصمت و طهارتؑ آمده است،

روشن می‌شود و پس از این مرحله که می‌توان آن را «تفسیرروایات به روایات» نامید، به خوبی می‌فهمیم که امیرالمؤمنین علیه السلام به عنوان سرسلسله امامت و ولایت مقصود است و پس از آن حضرت هریک از فرزندان او تا خاتم‌الوصیین حضرت حجت عجل الله تعالی فرجه الشريف نیز مشمول همین معنا هستند.

در بخشی از حدیث معراج خدای متعال سوره مبارکه توحید را نسبت و رابط بین خود و پیامبرش و سوره مبارکه **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾** را رابط بین پیامبر صلی الله علیه و آله با اهل بیت: تا روز رستاخیز قرار داده است؛ امام صادق علیه السلام درباره نماز رسول خدا صلی الله علیه و آله در آسمان در جریان معراج می‌فرماید: «... ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ إِلَيْهِ: اقْرَأْ يَا مُحَمَّدُ نِسْبَةَ رَبِّكَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى **﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾** ... ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ إِلَيْهِ: اقْرَأْ: **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾** فَإِنَّهَا نِسْبَتُكَ وَنِسْبَةُ أَهْلِ بَيْتِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ...»^۱؛

«در بخشی از این حدیث آمده است که [آن گاه خداوی (عزوجل) به پیامبرش چنین وحی کرد یا محمد نسبت پروردگارت تبارک و تعالی را [در رکعت اول نماز، پس از حمد] بخوان: **﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾** ... [و در رکعت دوم، پس از حمد] خدای عزوجل وحی فرمود که [سوره] **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾** را قرائت کن؛ که همانا این سوره نسبت تو و نسبت اهل بیت تو تا روز رستاخیز است.»

امام صادق علیه السلام در بیانی نورانی روزنه‌ای به اسرار سوره مبارکه قدر گشوده و زمینه را برای اهل ولاء فراهم آورده است، تا پیوند گسست‌ناپذیر قرآن کریم و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام را در آینه آیات الهی تماشا کنند: **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾**، **الْلَيْلَةُ فَاطِمَةُ وَالْقَدْرُ، اللَّهُ فَنَنْ عَرَفَ فَاطِمَةَ حَقَّ مَعْرِفَتِهَا فَقَدْ أَدْرَكَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ...»**^۲؛

«لیله، فاطمه است و قدر، الله است، هر کس فاطمه را آن‌گونه که باید، بشناسد، لیله القدر را درک کرده است.»

همان‌گونه که قرآن در شب قدر نازل شده است، از برکت وجود فاطمه علیها السلام نیز یازده قرآن ناطق بسان یازده خورشید تابان جهان ما را به نور ولایت الهی روشنایی بخشیده‌اند. ترم روح پرور قرآن همواره بر جان‌های مستعد می‌بارد و انوار تابناک ولایت رسول الله

۱. کافی / ۳ / ۴۸۵-۴۸۶.

۲. تفسیر فرات کوفی / ۵۸۱.

أعظم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و خاندان پاک آن حضرت پیوسته بر آن می‌تابد؛ «بارش» باران وحی و «تابش» انوار ولایت الهی، «رویش» استعدادها و کشف گنجینه عقل‌های انسان‌ها را به ارمغان می‌آورد.

مقدرات لیلۃ القدر

خدای متعال در لیلۃ القدر اموری را مقدر فرموده است؛ از جمله:

حوادث بزرگی همانند ولایت علی بن ابی طالب عَلَيْهِ السَّلَام

أصبح بن نباته از امام علی بن ابی طالب عَلَيْهِ السَّلَام نقل کرده است که فرمود: «قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا عَلِيُّ أَتَدْرِي مَا مَعْنَى لَيْلَةِ الْقَدْرِ؟ فَقُلْتُ: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ.

فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدَّرَ فِيهَا مَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَكَانَ فِيهَا قَدَرُ عَزْوِ جَلِّ وَوَلَايَةِ الْأُمَّةِ مَنْ وُلِدَكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»؛

«پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از من پرسید: آیا می‌دانی معنای «لَيْلَةُ الْقَدْرِ» چیست؟ گفتم: نه یا رسول الله.

پس آن حضرت فرمود: خداوند هر چیزی را در این شب تقدیر کرده است؛ از جمله، ولایت تو و فرزندان تو را تا روز قیامت مقدر فرموده است.»

مقدرات آسمان‌ها و زمین

امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام در ضمن حدیثی درباره لیلۃ القدر و مقدرات آن می‌فرماید:

«...قَدَّرْتُ فِيهَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَقَدَّرْتُ وَوَلَايَةَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَام فِيهَا»؛

«مقدرات آسمان‌ها و زمین در این شب معین و مشخص شده است و ولایت

امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام در این شب مقدر شده است.»

حوادث و وقایع سال آتی

فضل بن شاذان درباره لیلۃ القدر از امام رضا عَلَيْهِ السَّلَام نقل می‌کند که فرمود: «...وَهِيَ رَأْسُ

۱. معانی الاخبار/ ۳۱۵.

۲. همان.

السَّنَةِ يُقَدَّرُ فِيهَا مَا يَكُونُ فِي السَّنَةِ مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ أَوْ مَصْرَةٍ أَوْ مَنْفَعَةٍ أَوْ رِزْقٍ أَوْ أَجَلٍ وَلِذَلِكَ تُمَيِّتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ؛

«...وآن سرآغاز سال است، آن چه در سال پیش خواهد آمد، از خوبی یا بدی، ضرر یا منفعت، رزق یا أجل در این شب مقدّر می شود؛ به همین جهت لیلة القدر نامیده شده است.»

علی بن سالم از امام صادق علیه السلام نقل می کند که آن حضرت فرموده است: «مَنْ لَمْ يُكْتَبْ لَهُ فِي اللَّيْلَةِ الَّتِي يُفْرَقُ فِيهَا كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ لَمْ يَحِجْ تِلْكَ السَّنَةَ وَهِيَ لَيْلَةُ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ لِأَنَّ فِيهَا يُكْتَبُ وَقَدْ حَاجَّ وَفِيهَا يُكْتَبُ الْأَرْزَاقُ وَالْأَجَالُ وَمَا يَكُونُ مِنَ السَّنَةِ إِلَى السَّنَةِ.»

قَالَ: قُلْتُ: فَهَنْ لَمْ يُكْتَبْ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ لَمْ يَسْتَطِعْ الْحَجَّ؟

فَقَالَ: لَا.

قُلْتُ: كَيْفَ يَكُونُ هَذَا.

قَالَ: لَسْتُ فِي خُصُومَتِكُمْ مِنْ شَيْءٍ هَكَذَا الْأَمْرُ؟

«برای هر کسی در شبی که در آن [شب] هر امر حکیمانه ای جدا جدا [و مقدر] می شود، و آن شب بیست و سوم ماه رمضان است، نوشته [مقدر] نشود، آن سال حج نخواهد کرد؛ زیرا در آن شب نام کسانی که به حج اعزام می شوند، نوشته می شود، و در آن شب رزقها و أجلها و نیز مقدرات از امسال تا سال آینده مقدر می شود.»

راوی می گوید: گفتم: پس اگر نام کسی در شب قدر نوشته نشود، استطاعت حج پیدا نمی کند؟

امام فرمود: نه.

گفتم: چگونه ممکن است چنین باشد؟

امام فرمود: من در هیچ چیزی با شما در صدد مخاصمه نیستم، مطلب چنین است.»

سلیمان مروزی به حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام عرض می کند:

۱. بحار الانوار / ۹۳ / ۳۶۹.

۲. علل الشرایع / ۲ / ۴۲۰.

«أَلَا تُخْبِرُنِي عَنْ ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ فِي أَيِّ شَيْءٍ أُنْزِلْتُ؟»؛

«آیا به من خبر نمی دهی که ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ درباره چه چیزی نازل شده

است؟»؛

امام علیه السلام در پاسخ فرمود: «يَا سَلِيمَانُ لَيْلَةُ الْقَدْرِ يُقَدِّرُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فِيهَا مَا يَكُونُ مِنَ السَّنَةِ إِلَى السَّنَةِ مِنْ حَيَاةٍ أَوْ مَوْتٍ أَوْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ أَوْ رِزْقٍ فَمَا قَدَّرَهُ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ فَهُوَ مِنَ الْمَحْتُمِ. قَالَ سَلِيمَانُ: أَلَا نَقَدْ فَهَمْتُتُ جُعَلْتُ فِدَاكَ!»؛

«ای سلیمان خدای عزوجل در شب قدر آن چه از این سال تا سال دیگر از زندگی یا مرگ، از خیر یا شر یا روزی را مقدر می فرماید؛ پس آن چه در این شب مقدر می فرماید، آن حتمی (تغییرناپذیر) خواهد بود.

سلیمان گفت: فدایت شوم اکنون فهمیدم [که در شب قدر چه اتفاقی می افتد]. «نکته ممتاز در این حدیث شریف در مقایسه با احادیث دیگر جمله «فَهُوَ مِنَ الْمَحْتُمِ» است، که با تأکید خاصی بیان شده است؛ یعنی آن چه را خداوند در این شب مقدر می فرماید، حتمی است.

حمران از امام باقر علیه السلام درباره قول خداوند عزوجل ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مَبْرَكَةٍ...﴾ سؤال کرده و امام علیه السلام در پاسخ چنین فرمود: «نَعَمْ لَيْلَةُ الْقَدْرِ وَهِيَ فِي كُلِّ سَنَةٍ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ فَلَمْ يُنْزَلِ الْقُرْآنُ إِلَّا فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: ﴿فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ﴾ قَالَ: يُقَدَّرُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ كُلُّ شَيْءٍ يَكُونُ فِي تِلْكَ السَّنَةِ إِلَى مِثْلِهَا مِنْ قَابِلٍ خَيْرٍ وَشَرٍّ الْكَافِي وَطَاعَةٍ وَمَعْصِيَةٍ وَمَوْلُودٍ وَأَجَلٍ أَوْ رِزْقٍ، فَمَا قَدَّرَ فِي تِلْكَ السَّنَةِ وَفُضِيَ فَهُوَ الْمَحْتُمُ وَاللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فِيهِ الْمُسَيَّبَةُ...»^۲؛

«بلی لیلۃ القدر و آن در هر سالی در [شب های] دهه اواخر ماه رمضان است، قرآن نازل نشده است مگر در لیلۃ القدر. خدای عزوجل فرمود: «در آن [شب] هر امر حکیمانه ای جدا جدا [و مقدر] می شود». فرمود: در لیلۃ القدر هر چیزی از خوبی و بدی و اطاعت و معصیت و ولادت و اجل و روزی تا چنین شبی در سال آینده مقدر می شود، هر چه برای این سال تقدیر شد و حکم شد، پس آن حتمی خواهد بود و [البته] برای خدای عزوجل

۱. عبون اخبار الرضا / ۱ / ۱۴۶.

۲. کافی / ۴ / ۱۵۷ / ح ۶.

در آن مشیَّتی است...»

لیلة القدر و قرآن

شب نزول کتاب‌های آسمانی

کتاب‌های آسمانی در ماه مبارک رمضان نازل شده‌اند، نزول کتاب‌های آسمانی در این ماه بدان معناست که این ماه همواره از شرافت، عظمت، کرامت و فضیلت برخوردار بوده است و البته با نزول قرآن کریم، عظمت، شرافت و کرامت او صدچندان شده است.

آری ماه مبارک رمضان بهاری است که زیباترین ارزش‌های متعالی را در دامان خویش می‌پرورد و بوستان روح پرور و عطرآگین قرآن کریم در این بهار دل‌انگیز به شکوه شکوفه نشسته است، چنان که همین بهار در عصر حضرت ابراهیم علیه السلام بهار نزول صحف ابراهیم و در عصر حضرت موسی علیه السلام بهار نزول تورات و در عصر حضرت داوود علیه السلام بهار نزول زبور و در عصر حضرت عیسی علیه السلام بهار نزول انجیل بوده است:

حفص بن غیاث از حضرت امام صادق علیه السلام درباره آیه کریمه **«شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ»**^۱ می‌پرسد: قرآن که از آغاز تا انجام در طول بیست سال نازل شد [چرا خداوند در این آیه می‌فرماید: قرآن در ماه رمضان نازل شده است]؟ امام علیه السلام علاوه بر این که به سؤال حفص بن غیاث پاسخ می‌دهد، مواهب آسمانی دیگر را نیز که در ماه مبارک رمضان نازل شده است، بیان می‌فرماید: «نَزَلَ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً فِي شَهْرِ رَمَضَانَ إِلَى الْبَيْتِ الْمُعْمُورِ ثُمَّ نَزَلَ فِي طُولِ عَشْرِينَ سَنَةً، ثُمَّ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَزَلَتْ صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ فِي أَوَّلِ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ لِسِتِّ مِصْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ أُنزِلَ الْإِنْجِيلُ لِثَلَاثِ عَشْرَةَ لَيْلَةً خَلَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ أُنزِلَ الرَّبُّورُ لِثَمَانِ عَشَرَ خَلَوْنَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ أُنزِلَ الْقُرْآنُ فِي ثَلَاثٍ وَ عَشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ»^۲؛

«همه قرآن به یکباره در ماه رمضان به بیت المعمور نازل شد، سپس در طول بیست سال به تدریج نازل شد، امام صادق علیه السلام در ادامه سخن، به کلام پیامبر اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

۱. بقره (۲) / ۱۸۵.

۲. کافی / ۲ / ۶۲۸ / ح ۶.

استشهاد می‌کند که فرمود: صحف ابراهیم در شب اول ماه رمضان نازل شده و تورات در شب ششم ماه رمضان نازل شده و انجیل در شب سیزدهم نازل شده و زبور در شب هجدهم نازل شده و قرآن در شب بیست و سوم نازل شده است.

و در حدیث دیگری می‌فرماید: «نَزَلَتِ التَّوْرَةُ فِي سِتِّ مِصَّتٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَنَزَلَ الْإِنْجِيلُ فِي اثْنَتَيْ عَشْرَةَ لَيْلَةً مِصَّتٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَنَزَلَ الزَّبُورُ فِي لَيْلَةٍ ثَمَانِي عَشْرَةَ مِصَّتٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَنَزَلَ الْقُرْآنُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ»؛

«تورات پس از آن نازل شد که شش شب از ماه رمضان گذشته بود و انجیل پس از آن نازل شد که دوازده شب از ماه رمضان گذشته بود و زبور پس از آن نازل شد که هجده شب از ماه رمضان گذشته بود و قرآن در «لیلة القدر» نازل شد.»

لیلة القدر زمینه حضور قرآن در زمین

لیلة القدر پایگاه زمانی نزول قرآن کریم است، و امور هر سال در آن مقدر می‌شود و متصدی امور مقدر شده در لیلة القدر، امام علیه السلام است. اگر لیلة القدر برداشته شود، قرآن نیز برداشته خواهد شد؛ راوی می‌گوید: شنیدم مردی از امام صادق علیه السلام درباره لیلة القدر سؤال می‌کرد، او گفت به من از لیلة القدر خبر ده که [در گذشته] بوده یا در هر سالی می‌باشد؟ «فَقَالَ: أَخْبِرْنِي عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ كَأَنْتَ أَوْ تَكُونُ فِي كُلِّ عَامٍ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: لَوْ رَفَعَتْ لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَرَفَعَ الْقُرْآنُ»؛^۱

امام علیه السلام فرمود: اگر لیلة القدر برداشته شود، قرآن نیز حتماً برداشته خواهد شد. نظام دینی آن‌گاه پوینده و بالنده خواهد بود که ارکان آن هر یک در جای خود قرار گیرد، لیلة القدر بستر زمانی نزول قرآن کریم است، حضور معارف و احکام کتاب خدا در میان مردم و نیز نزول و حضور ولایت و امامت جانشینان پیامبر صلی الله علیه و آله در لیلة القدر، (همان‌گونه که لیلة القدر بستر نزول قرآن کریم است، ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام و فرزندان او نیز در همین شب نازل شده است) همراه با نزول فرشتگان و روح، و صفای روحی و طهارت باطنی که در انسان‌ها به وجود می‌آید، برکات آسمانی وحی را به زوایای زندگی آنان جاری می‌کند، و این مجموعه در کنار یکدیگر انسان را به مقاصد

۱. کافی/ ۴ / ۱۵۷ / ح. ۵.

۲. کافی/ ۴ / ۱۵۸.

عالیه روحی رساننده و جامعه خسته از ظلم و جهل و شرک را به جامعه ای متعالی بدل می سازد و عدالت جهانی را تحقق می بخشد.

در حقیقت آسایش دنیوی انسان ها همراه با سعادت اخروی آنان در هماهنگی با مواهب و برکات لیلۃ القدر تأمین و تضمین می شود و فقدان لیلۃ القدر، هجران قرآن را و در نتیجه حرمان انسان را از سعادت دنیا و آخرت به دنبال می آورد.

لیلۃ القدر جایگاه تلاقی قرآن و عترت

میعادگاه تلاقی قرآن و امام

لیلۃ القدر میعادگاه تلاقی قرآن کریم با قرآن ناطق است، قرآن کریم ایده ها و آرمان ها را مطرح می فرماید و قرآن ناطق یعنی امام علیه السلام آن ایده و آرمان را به تحقق می رساند؛ قرآن عدالت آرمانی را مطرح می فرماید و امام نظام اجتماعی، سیاسی، اقتصادی بر اساس عدالت ایجاد می کند، قرآن کریم از «حج» سخن به میان می آورد و از امنیت همه کسانی که در حریم مکه و کعبه وارد می شوند، خبر می دهد، قوانینی را تشریح و احکامی را صادر می فرماید و امام علیه السلام امنیت موعود و قوانین و احکام قرآنی را به اجرا در می آورد؛ به عنوان نمونه ماجرای به چالش کشیده شدن ابوحنیفه توسط امام صادق علیه السلام را مرور می کنیم تا در ضمن آن، ضرورت پیوستگی و همبستگی بین امام و قرآن را برای ارائه دینی جامع، زنده، بالنده، اثرگذار و تحول آفرین دریابیم:

در مجلسی امام صادق علیه السلام از ابوحنیفه که در اذهان مردم به اندیشمندی قرآنی شهرت یافته بود، حقیقت آیتی از قرآن کریم را جویا شد، از جمله سؤال های امام علیه السلام آیه کریمه: «سِرُّوا فِيهَا لِيَالِي وَأَيَّاماً آمِنِينَ»^۱ بود؛ «شب هایی و روزهایی در این آبادی ها سفر کنید».

امام فرمود: «أَيَّنَ ذَلِكَ الْأَرْضُ؟»؛ «این سرزمین کجاست؟»
ابوحنیفه گفت: «أَحْسَبُهُ مَا بَيْنَ الْمَكَّةِ وَالْمَدِينَةِ»؛ «گمان می کنم بین مکه و مدینه باشد».

امام علیه السلام روبه اصحاب کرد و فرمود: «تَعْلَمُونَ أَنَّ النَّاسَ يُقَطِّعُ عَلَيْهِمْ بَيْنَ الْمَدِينَةِ وَ الْمَكَّةِ

فَتُوخَذُ أَمْوَالُهُمْ وَلَا يَأْمُونُونَ أَنْفُسَهُمْ وَيُقْتَلُونَ؟»؛ «شما می دانید که بین مدینه و مکه [قطاع الطريق] راه را بر مردم می بندند، اموالشان را می گیرند از امنیت جانی برخوردار نیستند و کشته می شوند؟»

اصحاب گفتند: بلی و ابوحنیفه ساکت ماند.

امام علیه السلام فرمود: «يَا أَبَا حَنِيفَةَ أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿...وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا...﴾»، «هرکس داخل آن شود، در امان خواهد بود»، «أَيْنَ ذَلِكَ مِنَ الْأَرْضِ؟»؛ «این کجای از زمین است؟»

ابوحنیفه گفت: کعبه.

امام علیه السلام فرمود: «أَفَتَعْلَمُ أَنَّ الْحَجَّاجَ بْنَ يُوْسُفَ حِينَ وَضَعَ الْمَنْجَنِقَ عَلَى ابْنِ زُبَيْرٍ الْكَعْبَةَ فَقَتَلَهُ كَانَ آمِنًا فِيهَا؟»؛ «هنگامی که در کعبه برای [دستگیری] ابن زبیر منجنیق قرار داد و او را کشت، [آیا] او در کعبه امنیت داشت؟»

راوی می گوید: ابوحنیفه ساکت ماند.

آن گاه امام علیه السلام فرمود: «إِذَا وَرَدَ عَلَيْكَ شَيْءٌ لَيْسَ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَلَمْ تَأْتِ بِهِ الْآثَارُ وَالسُّنَّةُ كَيْفَ تَصْنَعُ؟»؛ «اگر چیزی بر تو وارد شود [سؤالی مطرح شود] در کتاب خدا و آثار و سنت چیزی در دست تو نباشد، چه می کنی؟»

ابوحنیفه گفت: خدا شما را در امر دین موفق فرماید، قیاس می کنم و براساس نظر خود عمل می کنم.

امام علیه السلام فرمود: «إِنَّ أَوَّلَ مَنْ قَاسَ إِبْلِيسَ الْمَلْعُونُ، قَاسَ عَلَى رَبِّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَقَالَ «أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ»»؛ «ای اباحنیفه نخستین کسی که قیاس کرد، ابلیس ملعون بود [او در توجیه این که امر خدا را در سجده بر انسان اطاعت نکرد]، در مقابل پروردگار ما تبارک و تعالی قیاس کرد و گفت: من بهتر از او هستم، مرا از آتش آفریدی و او را از خاک.»

ابوحنیفه ساکت ماند.

امام علیه السلام پرسش های گوناگون دیگری را مطرح فرمود و برپاسخ های ابوحنیفه خدشه وارد کرد و از عجز و ناتوانی او پرده برداشت.

ابوبکر حضرمی که در آن مجلس حاضر و شاهد گفتگوی امام علیه السلام با ابوحنیفه بوده است، می‌گوید: به امام عرض کردم: فدایت شوم پاسخ دو سؤال نخست چیست؟ امام علیه السلام فرمود: «یا ابا بکر! **سیر و فیها لیلالی و ایاماً آمینین**»، فقال: **مع قائمنا أهل البیت و أما قوله: «وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا» فَمَنْ بَايَعَهُ وَ دَخَلَ مَعَهُ وَ مَسَحَ عَلَى يَدِهِ وَ دَخَلَ فِي عَقْدِ أَصْحَابِهِ، كَانَ آمِنًا!**؛

«شب‌هایی و روزهایی با ایمنی در این شهرها سفر کنید» [امام علیه السلام آیه را قرائت کرد] و فرمود: همراه با قائم ما أهل بیت و اما قول خداوند که فرمود: «هر کس در آن داخل شود، در امان خواهد بود»، هر کس با آن حضرت بیعت کند و همراه او [با همراهی و هماهنگی او] داخل [بیت الله الحرام] شود، دست آن حضرت را مسح کند [با آن حضرت بیعت کند] و در گروه اصحاب آن حضرت درآید، در امان خواهد بود. بیان نورانی امام علیه السلام به وضوح نشان می‌دهد که راه‌ها آن‌گاه امن و امان خواهند بود که سایه رهبری و امامت امام بر آن گسترده باشد و خانه خدا آن‌گاه حریم امن خواهد شد که مردم امام زمان خویش را بشناسند و با همراهی و هماهنگی حضرتش اعمال عبادی، سیاسی، اجتماعی خویش را به جای آورند و دین خود را با همه زوایا و ابعاد آن برپا دارند.

به عبارتی دیگر احکام و مقررات دینی آن‌گاه ثمره و نتیجه خواهد داشت و با حلاوت، جاذبه و زیبایی خواهد درخشید که همراه و هماهنگ با یکدیگر به صحنه آید؛ و اگر جدای از یکدیگر و ناهماهنگ باشد، شور و نشاط، جاذبه و حلاوت، تأثیرگذاری و تحول‌آفرینی که در همه ابعاد و زوایای دین موج می‌زند، کم‌رنگ و بی‌رنگ خواهد بود. باید توجه داشت که «هماهنگی بین امام و قرآن» همانند هماهنگی مجموعه منظومه شمسی است که با محوریت خورشید در گردش است و یا هماهنگی اعضا و جوارح است که با محوریت قلب فیزیکی آدمی به نمایش درمی‌آید و یا هماهنگی جوانح است که با مدیریت، رهبری و محوریت روح انسان، نشاط و شادابی، و حیات و بالندگی انسان را تأمین و تضمین می‌کند.

سیادت پیامبر، قرآن، امام و لیلۃ القدر

سلمان فارسی می‌گوید: در مسجد پیامبر ﷺ نزد آن حضرت بودیم، شخصی اعرابی وارد شد و سؤال‌هایی را پیرامون حج و غیره پرسید. پس از آن‌که آن حضرت پاسخش را داد، او خطاب به پیامبر گفت: ای رسول خدا از حج‌گذاران قوم من کسانی که با تو [در آن مراسم] حضور داشته‌اند، به من خبر داده‌اند که تو پس از آن‌که از حج برگشتی با علی بن ابی طالب علیه السلام نزد درختان [منطقه غدیر] خم توقف کردی و اطاعت از او و محبت نسبت به او را بر مسلمانان فریضه قرار دادی و ولایت او را بر همه آنان واجب کردی، از این ماجرا بسیار بر ما گفتند. اینک ای رسول خدا برای ما بیان فرما آیا این فریضه‌ای زمینی بر ماست بدان جهت که او خویشاوند نزدیک و داماد توست؟ و یا فریضه‌ای است از جانب خدا که از آسمان آن را بر ما واجب کرده است؟، پیغمبر صلی الله علیه و آله در پاسخ فرمود:

«بَلِ اللَّهِ افْتَرَضَهُ وَ أَوْجَبَهُ مِنَ السَّمَاءِ وَ افْتَرَضَ وَ لَآئِيَّتُهُ عَلَى أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ أَهْلِ الْأَرْضِ جَمِيعًا يَا أَعْرَابِي إِنَّ جِبْرِيْلَ عليه السلام هَبَطَ عَلَيَّ يَوْمَ الْأَحْزَابِ وَ قَالَ إِنَّ رَبَّكَ يَقْرُوكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ لَكَ إِنِّي قَدْ افْتَرَضْتُ حُبَّ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ مَوَدَّتَهُ عَلَى أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ أَهْلِ الْأَرْضِ فَلَمْ أُعْذِرْ فِي مُحَبَّتِهِ أَحَدًا فَرَأَيْتَكَ بِحُبِّهِ فَمَنْ أَحَبَّهُ فَيَحِبِّي وَ حُبَّكَ أَحَبَّهُ وَ مَنْ أَبْغَضَهُ فَيَبْغُضِي وَ بَغْضَكَ أَبْغَضَهُ أَمَا إِنَّهُ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى كِتَابًا وَ لَا خَلَقَ خَلْقًا إِلَّا وَ جَعَلَ لَهُ سَيِّدًا فَالْقُرْآنُ سَيِّدُ الْكُتُبِ الْمُنزَلَةِ وَ شَهْرُ رَمَضَانَ سَيِّدُ الشُّهُورِ وَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ سَيِّدَةُ اللَّيَالِي وَ الْفِرْدَوْسُ سَيِّدُ الْجَنَانِ وَ بَيْتُ اللَّهِ الْحَرَامِ سَيِّدُ الْبِقَاعِ وَ جِبْرِيْلُ عليه السلام سَيِّدُ الْمَلَائِكَةِ وَ أَنَا سَيِّدُ الْأَنْبِيَاءِ وَ عَلِيُّ سَيِّدِ الْأَوْصِيَاءِ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ لِكُلِّ امْرِيٍّ مِنْ عَمَلِهِ سَيِّدٌ حَتَّى وَ حُبُّ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ سَيِّدُ الْأَعْمَالِ وَ مَا تَقَرَّبَ بِهِ الْمُتَقَرَّبُونَ مِنْ طَاعَةِ رَبِّهِمْ»؛

«بلکه خداوند آن را فریضه قرار داده است و از آسمان آن را واجب فرموده است؛ و ولایت او را برای اهل آسمان‌ها و تمامی اهل زمین فریضه قرار داده است.

ای اعرابی! جبرئیل روز جنگ احزاب بر من فرود آمد و گفت: پروردگارت به تو سلام می‌رساند و به تو می‌گوید: من محبت و مودت علی بن ابی طالب را برای اهل آسمان‌ها و اهل زمین فریضه قرار داده‌ام، و هیچ‌کس را از محبت او معاف نکرده‌ام پس امت خود را به محبت او فرمان ده، پس هرکس او را دوست بدارد، به خاطر دوستی من و دوستی تو او را دوست می‌دارد و هرکس او را دشمن بدارد به خاطر دشمنی من و دشمنی تو نسبت

۱. سید شرف‌الدین حسینی استرآبادی، تأویل الآيات الظاهرة / ۸۲۹ و ابوالفتح کراچی، کنزالفوائد / ۲ / ۲۳۷.

به او دشمنی می‌ورزد.

به درستی که خداوند هیچ کتابی را فرو نفرستاد و هیچ مخلوقی را نیافرید مگر آن که برای آن سروری قرار داد؛ پس قرآن سرور کتاب‌های فروفرستاده شده است، و ماه رمضان سرور ماه‌هاست. و شب قدر سرور شب‌هاست و فردوس سرور باغ‌های بهشت است و بیت‌الله الحرام سرور بناهاست است و جبرئیل سرور فرشتگان است و من سرور پیامبرانم و علی سرور جانشینان است و حسن و حسین سرور جوانان اهل بهشت هستند.

و برای اعمال هرکسی سروری است، دوستی من و دوستی علی بن ابی طالب سرور اعمال است و سرور هرآن چه موجب نزدیکی متقربان می‌شود، [که عبارت است] از اطاعت کردن از پروردگارشان.»

آن چه در لیلة القدر نازل شده است

در شب قدر که آکنده از برکات الهی است درهای آسمان به روی زمینیان گشوده می‌شود؛ ترنم باران رحمت الهی سرزمین تفتیده دل‌ها را شادابی و نشاط می‌بخشد و تابش انوار برکات آسمانی آدمیان را به مبدأ نور و رحمت و روشنائی فرا می‌خواند. آشنایی با آن چه در این شب نازل شده است، زمینه را برای بهره‌مندی هرچه بیشتر از لیلة القدر فراهم می‌آورد. در این شب بزرگترین و سرنوشت‌سازترین خبرها به وقوع می‌پیوندد و برترین و بالاترین رحمت‌ها و برکت‌ها نازل می‌شود؛ لیلة القدر تنها بستر زمانی نزول قرآن کریم نبوده است، در این شب وقایع مهم دیگری نیز اتفاق افتاده است و امور دیگری نیز از خزائن غیب الهی به جهان زندگی ما فرود آمده و می‌آید؛ در این قسمت با استمداد از آیات و روایات، در جستجوی پاسخی برای این پرسش برمی‌آییم که «در شب قدر چه چیزهایی نازل شده است؟»:

قرآن کریم

درخشنده‌ترین گوهر آسمانی که با تالؤلُ خویش لیلة القدر را به روشن تراز هر روزی بدل کرده است، قرآن کریم است؛ خدای متعال خود درباره نزول قرآن کریم در لیلة القدر با

صراحت و وضوح فرموده است: **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ﴾**؛ «به راستی ما آن را در شبی مبارک فر فرستادیم، به راستی ما همواره بیم دهنده بوده ایم.»
و آن شب مبارک را همان لیلۃ القدر معرفی فرموده است: **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾**؛
«به راستی ما آن را در شب قدر فر فرستادیم.»

بی هیچ تردیدی نزول دفعی قرآن کریم در شب قدر بوده است.

مرحوم صدوق رحمته الله نازل شدن قرآن را در ماه مبارک رمضان و در شب قدر را که آن شب نیز از شب‌های ماه مبارک رمضان است، از اعتقادات مذهب اهل بیت: برشمرده است: **﴿إِعْتِقَادُنَا أَنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ جُمْلَةً وَاحِدَةً إِلَى الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ...﴾**^۳.
«اعتقاد ما آن است که قرآن در ماه مبارک رمضان، در شب قدر یکباره به بیت المعمور نازل شده است.»

ولایت علی بن ابی طالب

لیلۃ القدر شب نزول ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام است.

مفضل بن عمر می گوید: نزد امام صادق علیه السلام از [سوره] **﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾** سخن به میان آمد، آن حضرت فرمود: **«مَا أُبَيِّنَ فَضْلُهَا عَلَى السُّورِ»**

قَالَ: قُلْتُ: وَأَيُّ شَيْءٍ فَضْلُهَا؟

قَالَ: نُزُلُ وَلايَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فِيهَا.

قُلْتُ: فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ الَّتِي تُرْجِيهَا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ؟

قَالَ: نَعَمْ هِيَ لَيْلَةٌ قَدِّرَتْ فِيهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَقَدِّرَتْ وَلايَةَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فِيهَا؛^۴

«چه آشکار است برتری این سوره بر سایر سوره‌ها!

راوی می گوید: عرض کردم: برتری آن چیست؟

امام فرمود: ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام در آن نازل شده است.

عرض کردم: در همان شبی قدری که امید و انتظار آن را در ماه رمضان می کشیم؟

۱. دخان (۴۴) / ۳.

۲. قدر (۹۷) / ۱.

۳. بحار الانوار / ۱۸ / ۲۵۰.

۴. بحار الانوار ج ۳۳۱ / ۸۹ و معانی الأخبار / ۳۱۵.

امام علیه السلام فرمود: بلی، در شب قدر تقدیر آسمان‌ها و زمین معین شده است و در شب قدر ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام مقدر شده است.»
 از آن جا که به فرموده رسول اکرم صلی الله علیه و آله قرآن و ثقل دیگر آن یعنی اهل بیت علیهم السلام هرگز از یکدیگر جدا نبوده و نخواهند بود، پس فرود آمدن قرآن با فرود آمدن ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام همراه است، همراهی و معیتى انفکاک ناپذیر که هرگز بین آن دو جدایی قابل تصور نخواهد بود.

این حدیث شریف نشان می‌دهد که شب قدر هم شب نزول قرآن کریم است و هم شب نزول ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام است که ابوالأئمة، سرسلسله شجره طوبای امامت و ولایت و آیت عظامی الهی است؛ در بستر مبارک این شب مقدرات آسمان‌ها و زمین، یعنی مجموعه کائنات تعیین می‌شود. آری از سویی آسمان‌ها، زمین، کوه‌ها، دریاها، باد، ابر، باران، همه و همه بر اساس «**وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...**»، لشکر خدا و مَجْرَا و مُجْرِي مشیت حکیمانه او هستند، از سوی دیگر انسان در شب قدر درهای رحمت خداوند را به سوی خود گشوده می‌بیند و در نورانی‌ترین ساعت‌ها و لحظه‌ها در ضیافت خدا حاضر می‌شود و اجازه می‌یابد در تعیین سرنوشت خود دخیل شود، گویا لیلۃ القدر زمان هماهنگی، همسویی و همراهی انسان و همه موجودات و پدیده‌های جهان آفرینش است و این هماهنگی و همراهی با ولایت الهی هدایت و رهبری می‌شود که در وجود مبارک ابوالأئمة مولی بن ابی طالب علیه السلام متجلی شده است؛ و این همه، لیلۃ القدر را شب همراهی و هماهنگی آدم و عالم، با قطب و محور هستی، مَجْلَى و مظهر ولایت الهی، علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین علیه السلام قرار داده است.

سخن بنیادین و ماندگار رسول خدا صلی الله علیه و آله در حدیث شریف ثقلین که فرمود: «**إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ مَا إِنِ تَمَسَّكْتُمُ بِهِمَا لَنْ تَضَلُّوا كِتَابَ اللَّهِ وَعِثْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي وَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ**»^۲، جدایی ناپذیری این دو ثقل را به خوبی نشان می‌دهد و بر این اساس شأن و منزلت قرآن و عترت، مبدأ و مقصد این دو گوهر گران بها و حتی زمان و مکان نزول این دو میراث نبوی صلی الله علیه و آله نیز از جدایی ناپذیر بودن آن دو حکایت می‌کند.

۱. فتح (۴۸) / ۷.

۲. وسائل الشیعه / ۲۷ / ۳۳.

روایاتی که از نزول ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام در لیلۃ القدر خبر می دهد، در کنار نزول قرآن کریم، نزول فرشتگان و روح و نیز تعیین سرنوشت و مقدرات انسان بسیار اسرارآمیز و تأمل برانگیز است.

فرشتگان و روح

قرآن کریم در شب قدر از نزول فرشتگان و جبرئیل علیه السلام خبر می دهد:

﴿تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ﴾؛

«فرشتگان و روح در آن به اذن پروردگارش از هر امری فرود می آیند.»

محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام درباره لیلۃ القدر پرسید، امام علیه السلام در پاسخ فرمود: «تَنْزِيلُ فِيهَا الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَكْتُبُونَ مَا يَكُونُ فِي أَمْرِ السَّنَةِ...»^۱؛

«در شب قدر فرشتگان و نویسندگان به آسمان دنیا فرود می آیند، و آن چه را به امر سال مربوط می شود، می نویسند...»

سرنوشت و مقدرات انسان

از آغاز ماه مبارک رمضان انسان روزه دار دعوت خدا را برای حضور در ضیافت صیام پاسخ گفته و هجرتی معنوی را از خود تا خدا آغاز کرده است و در شب قدر هر کس به قدر همت خویش به ساحت قدس ربوبی راه یافته است؛ تا آن جا که خداوند در آیات مربوط به روزه و رمضان از این «قرب» سخن به میان آورده و آن را فرصتی بس گران بها یادآوری فرموده است و با تأکید و تکرار، پیامبر خویش را واسطه برقراری این ارتباط بی واسطه کرده است:

﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾^۲؛

۱. قدر (۹۷) / ۴.

۲. کافی / ۴ / ۱۵۷ / ۳؛ روایت دیگری نزدیک به همین معنا از حضرت امام صادق علیه السلام در تفسیر قمی ج ۱ / ص ۳۶۶ آمده است.

۳. بقره (۲) / ۱۸۶.

«هنگامی که بندگان من از تو مرا می پرسند، من نزدیکم، دعای دعاکننده را به هنگامی که مرا می خواند پاسخ می گویم. پس دعوت مرا اجابت کنید، و به من ایمان آورند، باشد که رشد یابند.»

خداوند در این فضای قُرب، وفاق و توفیق سرنوشت سالانه انسان را مقدر و معین می فرماید؛ ضمن آن که به انسان نیز این فرصت را داده است تا در نزول مقدرات و سرنوشت خود سهیم باشد.

امام محمد تقی علیه السلام فرموده است که امیرالمؤمنین علیه السلام به ابن عباس فرمود: «إِنَّ لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَإِنَّهُ يَنْزِلُ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ أَمْرُ السَّنَةِ وَلِذَلِكَ الْأَمْرُ لَوْلَا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»؛

«همانا لیلۃ القدر در هر سالی هست و در آن شب امر آن سال فرود می آید و برای آن امر بعد از رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ متولیان است.» پس ابن عباس گفت: آنان کیانند؟
«قَالَ: أَنَا وَ أَحَدَ عَشَرَ مِنْ صُلْبِي أُمَّتُهُ مُحَمَّدُونَ»؛

«حضرت فرمود: من و یازده تن از فرزندان صلبی من که امامان «مُحَدَّث» هستند.»
سلیمان مروزی می گوید: از علی بن موسی الرضا علیه السلام پرسیدم آیا مرا خبر می دهی از «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» که درباره چه چیزی نازل شده است؟ امام علیه السلام فرمود: «يَا سُلَيْمَانَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ يُقَدِّرُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فِيهَا مَا يَكُونُ مِنَ السَّنَةِ إِلَى السَّنَةِ مِنْ حَيَاةٍ أَوْ مَوْتٍ أَوْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ أَوْ رِزْقٍ فَمَا قَدَرَهُ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ فَهُوَ مِنَ الْمَحْتُومِ.
قَالَ سُلَيْمَانُ الْآنَ قَدْ فَهَمْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ»^۱؛

«ای سلیمان خدای عزوجل در شب قدر آن چه از این سال تا سال دیگر از زندگی یا مرگ، از خیر یا شر یا روزی را مقدر می فرماید؛ پس آن چه در این شب مقدر می فرماید، حتمی (تغییرناپذیر) خواهد بود.
سلیمان گفت: فدایت شوم اکنون فهمیدم [که در شب قدر چه اتفاقی می افتد.]»

آداب لیلۃ القدر

لیلۃ القدر دارای آدابی است، توجه به آداب لیلۃ القدر زمینه را برای بهره مندی هر چه

۱. کافی / ۱ / و کشف الغمہ / ۲ / ۴۴۸.

۲. بحار الانوار / ۴ / ۹۵.

بیشتر از این کانون برکات الهی فراهم می‌آورد؛ از جمله:

غسل و شب‌زنده داری (احیاء)

لیلة القدر ثمره شجره طیبه قرآن کریم است، همان کتابی که «لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ»، دست‌یابی به این ثمره آسمانی بدون پاکی ظاهری و باطنی میسر نخواهد بود؛ چنان‌که در غفلت خواب و بی‌خبری نمی‌توان هم‌پای سالکان عاشق و شب‌زنده‌داران مشتاق ره‌سپار ساحت وصال یار شد:

امام صادق ع فرموده است: «اغْتَسِلَ لَيْلَةَ تِسْعَةِ عَشْرٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَاحِدِي وَعِشْرِينَ وَثَلَاثَ وَعِشْرِينَ وَاجْتَهَدُ أَنْ تُحْيِيَهَا»^۱.

«شب نوزدهم از ماه رمضان غسل کن و [شب] بیست و یکم و [شب] بیست و سوم و بکوش که آن را احیا نگه داری.»

امام کاظم ع نیز فرموده است: «مَنْ اغْتَسَلَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ وَأَخْيَاهَا إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ خَرَجَ مِنْ دُنْيَاهُ؟»^۲ «هرکسی شب قدر غسل کند و تا طلوع فجر شب قدر بیدار بماند، از گناهانش خارج می‌شود.»

مرحوم صدوق ع نیز چنین می‌گوید: «اتفق مشایخنا (رضوان الله عليهم) في ليلة القدر على أنها ليلة ثلاث وعشرين من شهر رمضان والغسل فيها من أول الليل وهو جزى إلى آخره»^۳؛ «مشایخ ما در این‌که لیلة القدر شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان است، اتفاق نظر دارند و (وقت) غسل آن از اول شب است و همان غسل تا آخر کفایت می‌کند.»

در سیره پیامبر اکرم ص نقل شده است که: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ص كَانَ يَطْوِي فِرَاشَهُ وَيَسْتُدُّ مِئْزَرَهُ فِي الْعَشْرِ الْأَخْرِمِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَكَانَ يُوقِظُ أَهْلَهُ لَيْلَةَ ثَلَاثِ وَعِشْرِينَ وَكَانَ يُرْسُ وَجُوهَ النَّبِيَّامِ بِالْمَاءِ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ»^۴؛

«همانا رسول خدا ص در دهه آخر ماه مبارک رمضان رخت خوابش را جمع می‌کرده است، [و برای عبادت و اعتکاف] کمر همت می‌بسته است، در شب بیست و سوم

۱. شیخ صدوق (۳۸۱)، الهدایه / ۱۹۶.

۲. بحار الانوار / ۱۲۸ / ۸۰ و وسائل الشیعه / ۳۵۸ / ۱۰.

۳. بحار الانوار / ۹۴ / ۱۶.

۴. مستدرک الوسائل / ۷ / ۴۷۰ و بحار الانوار / ۱۰ / ۹۴ و دعائم الإسلام / ۱ / ۲۸۲.

خانواده‌اش را بیدار نگه می‌داشت و در این شب به صورت آنان که خواب بودند آب می‌پاشید.»

و نیز: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى أَنْ نَغْفَلَ عَنْ لَيْلَةِ إِحْدَى وَعِشْرِينَ وَ لَيْلَةِ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ أَوْ يَنَامَ أَحَدٌ تِلْكَ اللَّيْلَةَ»؛ «رسول خدا ﷺ از این که شب‌های بیست و یکم و بیست و سوم به غفلت سپری شود یا کسی در این شب بخوابد، نهی می‌فرموده است.»

سیره فاطمه عليها السلام نیز همانند سیره پدر بزرگوارشان بوده است:
 «كَانَتْ فَاطِمَةُ عليها السلام لَا تَدَعُ أَحَدًا مِنْ أَهْلِهَا يَنَامُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ وَ تَدَاوِيهِمْ بِقِلَّةِ الطَّعَامِ وَ تَتَأَهَّبُ هَا مِنْ النَّهَارِ وَ تَقُولُ: مَحْرُومٌ مِنْ حُرْمِ خَيْرِهَا»^۲؛

«فاطمه عليها السلام هیچ‌یک از اعضای خانواده‌اش را رها نمی‌کرد تا در این شب به خواب روند و با غذای کم خواب‌آلودگی آنان را مداوا و [برای شب‌زنده‌داری] از روز [آنان را] مهیا می‌کرد و همواره می‌فرمود: «محروم است کسی که از خیر این شب محروم بماند.»»

گشودن قرآن و خواندن دعا

برای استفاده از لحظه‌های بی‌بدیل لیلۃ القدر می‌باید به قرآن کریم متوسل شد و خواسته‌هایی را مطرح کرد که خداوند آن را برانزده انسان معرفی فرموده است و نیز می‌باید از مکتب قرآن‌های ناطق بیاموزیم که نیازها، خواسته‌ها و آرمان‌های درخور و شایسته انسان چیست و آن را با ادبیات دعا که همان «قرآن صاعد» است، در ضیافت لیلۃ القدر به پیشگاه کبریائی خداوند عرضه داشت.

زراره می‌گوید: امام صادق عليه السلام فرمود: «تَأْخُذُ الْمُصْحَفَ فِي ثَلَاثِ لَيَالٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ فَتَنْشُرُهُ وَ تَضَعُهُ بَيْنَ يَدَيْكَ وَ تَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِكِتَابِكَ الْمُنَزَّلِ وَ مَا فِيهِ وَ فِيهِ أَسْمُكَ الْأَكْبَرُ وَ أَسْمَاؤُكَ الْحُسْنَى وَ مَا يُجَافُ وَ يُرْجَى أَنْ تَجْعَلَنِي مِنْ عِتْقَائِكَ مِنَ النَّارِ وَ تَدْعُو مِنَّا بَدَا لَكَ مِنْ حَاجَةٍ»^۳؛ «در سه شب از شب‌های ماه مبارک رمضان (شب‌های نوزدهم، بیست و یکم و بیست و سوم) قرآن را جلوی خود می‌گشایی و می‌گویی: بارپروردگارا! من به وساطت کتابت که آن را نازل فرمودی و به وساطت آن چه که در این کتاب است و اسم اکبر تو که

۱. بحارالانوار/ ۹۴/ ۹.

۲. بحارالانوار/ ۹۴/ ۱۰.

۳. بحارالانوار/ ۹۴/ ۴.

در این کتاب است و اسمای حسنی است که در این کتاب است و آن چه از خوف و رجاء و ترس و امید که در این کتاب آمده است، از تو درخواست می‌کنم مرا از آزادشدگان خویش از آتش قرار دهی و آن‌گاه هر حاجتی را می‌خواهی درخواست کن.»

صد رکعت نماز

نماز نردبان عروج و صعود است، انسان با نردبان نماز تا قلّه رفیع یقین ره می‌پوید، در لیلۃ القدر نیاز انسان را به حضور در ساحت قرب یار بیش از هر زمان دیگری دریافته و خود را نیازمند وسیله‌ای برای عروج و صعود می‌بینیم، امام صادق علیه السلام فرموده است: «لَيْلَةُ ثَلَاثٍ وَعَشْرِينَ اللَّيْلَةَ الَّتِي فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ...» وقال: يَسْتَحَبُّ أَنْ يُصَلِّيَ فِيهَا مِائَةَ رُكْعَةٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رُكْعَةٍ الْحَمْدَ وَعَشْرَمَرَاتٍ «قل هو الله أحد»؛

«شب بیست و سوم شبی است که [به فرموده خدای متعال] «در آن [شب] هر امر حکیمانه‌ای جدا جدا [و مقدر] می‌شود»... و فرمودند: مستحب است صد رکعت نماز بگذارد در آن (شب بیست و سوم) در هر رکعتی سوره «حمد» و ده بار سوره «قل هو الله أحد» را قرائت کند.»

احمد بن مطهر طی نامه‌ای از امام حسن عسکری علیه السلام تفسیر روایتی را می‌خواهد که در آن چنین آمده است «أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّي فِي شَهْرِ رَمَضَانَ وَعِيره مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رُكْعَةً مِنْهَا الْوُتُورُ وَرُكْعَتَا الْفَجْرِ فَكَتَبَ ﷺ: فَضَّ اللَّهُ فَأَهْ صَلَّى مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ فِي عِشْرِينَ لَيْلَةً كُلَّ لَيْلَةٍ عِشْرِينَ رُكْعَةً ثَمَانِي بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَاثْنَتَيْ عَشْرَةَ بَعْدَ الْعِشَاءِ الْأَخِيرَةِ وَاعْتَسَلَ لَيْلَةً تِسْعَ عَشْرَةَ وَ لَيْلَةً إِخْدَى وَعِشْرِينَ وَ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ وَ صَلَّى فِيهِمَا ثَلَاثِينَ رُكْعَةً اثْنَتَيْ عَشْرَةَ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَ ثَمَانِي عَشْرَةَ بَعْدَ عِشَاءِ الْأَخِيرَةِ وَ صَلَّى فِيهِمَا مِائَةَ رُكْعَةٍ يَقْرَأُ فِي كُلِّ رُكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَ «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» عَشْرَمَرَاتٍ وَ صَلَّى إِلَى آخِرِ الشَّهْرِ كُلَّ لَيْلَةٍ ثَلَاثِينَ رُكْعَةً كَمَا فَسَّرْتُ لَكَ»؛

«پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله همواره در ماه رمضان و غیر ماه رمضان سیزده رکعت نماز به جا می‌آورد از جمله آن نماز و ترو دو رکعت فجر بوده است.

امام علیه السلام در پاسخ نوشت: خداوند دهانش را بشکند؛ پیامبر صلی الله علیه و آله در بیست شب ماه

۱. الهدایه / ۱۹۷.

۲. کافی / ۴ / ۱۵۵.

رمضان هر شب بیست رکعت نماز به جای می آورد، هشت رکعت بعد از مغرب و دوازده رکعت بعد از عشاء و در شب نوزدهم و بیست و یکم و بیست و سوم غسل می فرمود و در آن دو شب صد رکعت نماز به جای می آورد در هر رکعتی سوره حمد و ده مرتبه سوره ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ و تا پایان ماه هر شب سی رکعت، همان گونه که برایت شرح دادم، نماز به جای می آورد.»

زیارت قبر امام حسین علیه السلام

فداست و نورانیت ظرف زمانی لیلۃ القدر که سید و سرور شب ها لقب گرفته است آن گاه که با پاکی و عطر ظرف مکانی مشهد سید و سرور عالمیان حسین بن علی علیه السلام، فضایی معنوی به وجود می آورد که آدمی از درک و وصف آن عاجز است، امام صادق علیه السلام فرموده است: «إِذَا كَانَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ وَ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ» نَادَى مُنَادٍ تِلْكَ اللَّيْلَةَ مِنْ بَطْنَانِ الْعَرْشِ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ عَفَّرَ لِنِ أُنَى قَبْرِ الْحُسَيْنِ علیه السلام فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ؛

«هنگامی که لیلۃ القدر فرا می رسد و «در آن [شب] هرامر حکیمانانه ای جدا جدا [و مقدر] می شود»، یک نداکننده ای در این شب از اندرون عرش ندا دردهد: به درستی که خداوند متعال کسی که در این شب به [زیارت] قبر حسین علیه السلام آمده است را مورد آمرزش قرار داد.»

آثار و نتایج

آغاز و انجام سال

آغاز سال برای هر هدفی می باید متناسب با آن باشد. مثلاً آغاز سال تحصیلی را زمانی قرار داده اند که شرایط برای این منظور مساعد است و آغاز سال کشاورزی زمانی است که شرایط زمین، باران، گرما، سرما و فضای روح انگیز بهاران برای تحقق اهداف کشاورزی دست به دست یکدیگر داده اند. و آغاز سال معنوی-انسانی که سرآغاز تحولات درونی است و سیرو سلوک روحانی در آن مدنظر است، لیلۃ القدر می باشد.

امام صادق علیه السلام می فرماید: «لَيْلَةُ الْقَدْرِ هِيَ أَوَّلُ السَّنَةِ وَ هِيَ آخِرُهَا»؛

۱. تهذیب الأحکام / ۶ / ۴۹ و شیخ مفید، کتاب المزار / ۵۴.

۲. کافی / ۴ / ۱۶۰ / ح ۱۱.

«ليلة القدر، آن آغاز سال و آن پایان سال است.»

و این بدان معناست که انسان می باید برای تهذیب و تزکیه نفس خویش در لیلۃ القدر برنامه ریزی کند و تا لیلۃ القدر سال آینده بکوشد و نیز در لیلۃ القدر سال آینده زندگی و روحیات خود را بازخوانی کند، تا معلوم شود که در طول یک سال گذشته چه گام هایی را برای رسیدن به مقاصد معنوی انسانی برداشته است؟ اگر کسی چنین کند، نقطه های ضعف و قوت خویش را به خوبی خواهد شناخت. اودر پی این شناخت خواهد توانست با برنامه ریزی واقع نگرانه از استعدادها و توانمندی های خویش به خوبی بهره بگیرد و نیز خواهد توانست نقطه های ضعف خویش را جبران و حتی آن را به نقطه های قوت بدل کند.

جامعیت لیلۃ القدر

هیمنه، سیطره، جامعیت و فراگیری از سعۃ و جودی و گستره اثربخشی نشأت می گیرد، به همین جهت «حضرت محمد بن عبدالله ﷺ»، عصاره و خاتم پیام آوران الهی است: نام احمد نام جمله انبیاست چون که صد آمد نود هم پیش ماست «قرآن کریم» نسبت به کتاب های آسمانی مسیطر و مهیمن است و در بردارنده همه معارف ماندگار آنان می باشد.

«اسلام» دین و مکتب جامع و کاملی است که تمامی مبانی و اصول آئین ابراهیم علیه السلام، موسی علیه السلام، عیسی علیه السلام و سایر پیام آوران و کتاب های آسمانی را در بردارد: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ...﴾؛

«به درستی که دین نزد خدا همان اسلام است...»

و «لیلۃ القدر» بستر زمانی جامع و فراگیری است که خداوند پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، قرآن کریم، امام عصر، جبرئیل امین، فرشتگان، روح، انسان و هرآن چه را که در تأمین و تضمین سعادت بشری در امور دنیوی و حیات اخروی او اثرگذار و نقش آفرین است، در گستره زیبا و پرجاذبه آن به نمایش درآورده است.

لیل که همان شب است در فرهنگ معارف دینی برای تحولات روحی و سیر و سلوک معنوی فرصت و زمینه‌ای است که بدیل و نظیری برای آن نمی‌توان تصور کرد: هر گنج سعادت که خدا داد به حافظ از یمن دعای شب و ورد سحری بود^۱ هر کسی از فرصت معنوی شب بهره بگیرد، نتایج شگفت‌انگیز آن را در زندگی خود مشاهده خواهد کرد.

زندگی اهل سیر و سلوک، و تعبد و تهجد، شاهد گویای این مدعاست. آنان قلبی را فتح کرده‌اند و به توفیقاتی دست یازیده‌اند که محاسبات و معادلات رایج از تفسیر و توجیه آن عاجزاست؛ تنها در فرهنگ سحر و برکات محیرالعقول آن می‌توان پاسخ‌های مطلوب را برای این معما دریافت کرد و به راز و رمز این گنجینه شگفت‌انگیزی برد. شب‌ها نیز همه در یک مرتبه و درجه نیستند، بعضی شب‌ها از منزلت ویژه‌ای برخوردارند؛ مانند شب‌های ماه مبارک رمضان و در میان شب‌های این ماه نیز شب قدر دارای جایگاه منحصر به فرد، ممتاز و بی‌نظیری است.

با توجه به اهتمام ویژه سوره مبارکه قدر نسبت به لیلۃ‌القدر که یا به صراحت و یا به اشاره در همه آیه‌های سوره مشاهده می‌شود و نیز بدان امید که در شب‌های ماه مبارک رمضان و به ویژه شب قدر بتوانیم خود را برای بهره‌مندی بیشتر از مواهب آسمانی شب در طول سال مهیا کنیم و در نتیجه شب‌های قدر آینده را بهتر دریابیم، در بخشی از منابع دینی در معرفی شب، سیر و سیاحتی همراه با تأمل و تدبر را آغاز و ذیل عناوینی مانند «فرصت بی‌بدیل شب»، «شب‌زنده‌داری»، «سحرخیزی» و «نماز شب و نیایش شبانه» مباحث نسبتاً مبسوطی را مطرح کرده و از خداوند می‌خواهیم ما را به مقصد رضا و خشنودی خویش هدایت فرموده و توفیق بهره‌مندی از مواهب و برکات شب‌زنده‌داری را روزیمان فرماید.

اهمیت شب

سوگندهای خدای متعال به شب مانند: «وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ» انسان را به کندوکاو و تفکر وامی‌دارد تا چگونگی پیدایش شب را دریابد؛ او برای رسیدن به این مقصد ناگزیر می‌باید زمین را بشناسد، حرکت وضعی و انتقالی آن را درک و جایگاه آن در منظومه شمسی را شناسایی کند و نحوه تعامل و ارتباط آن را با مجموعه همجوار بداند؛ در پس گذر از این مراحل است که چگونگی پیدایش تاریکی و اختلاف شب و روز و ولوج و ورود شب و روز در یکدیگر را به خوبی می‌تواند فهمید.

پرواضح است که تا این مرحله، ما با شب به عنوان پدیده‌ای طبیعی آشنا شده‌ایم، این شب معلول علل مادی و فیزیکی است؛ قرآن کریم و رهنمودهای خاندان عصمت و طهارت علیهم‌السلام ما را با شب با عنوانی دیگر آشنا می‌کنند. آنان شبی را به ما معرفی می‌کنند که پایگاه عروج و صعود انسان است. آنان ما را به سیرو سیاحت در شبی می‌برند که نمایشگاه اسرار و رموز موفقیت‌های بزرگ است، آنان ما را با فرصتی معنوی آشنا می‌کنند که می‌توان تحولات روحی عمیق را از آن انتظار داشت.

شب از دیدگاه قرآن و عترت، روز جهان افروز است، شب است که نقاب ظلمت، تیرگی و افسردگی را از چهره روزمرگی‌ها کنار می‌زند و انسان را به صبح روشن زندگی و فضای دل‌انگیز حیات طیبه نزدیک و امیدوار می‌سازد:

«وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا»^۱؛

«پاره‌ای از شب را به تهجد و نیایش شبانه بپرداز؛ تا عبادتی ویژه افزون بر نمازهای

واجب برای تو باشد؛ امید است پروردگارت تو را با مقامی ستوده برانگیزاند.»

خدای متعال علاوه بر این‌که به شب سوگند یاد کرده است، از آثار و برکات آن نیز

سخن به میان آورده است؛ البته باید این حقیقت را مورد توجه قرار دهیم که همه آنات شب نیز یکسان نیستند؛ نیمه‌های شب به ویژه وقت سحر جایگاه ویژه‌ای است و آثار و برکات آن را با دیگر اوقات شب نمی‌توان مقایسه کرد.

۱. لیل (۹۲)/ ۱.

۲. اسراء (۱۷)/ ۷۹.

حال اگر آن شب، شب قدر و لحظه‌ها، لحظه‌های سحر باشد و مهاجرانی مهیا و مستعد در این مدرسه عاشقی و محفل شیدایی با همسفرانی از دیار عبادت و کرامت رحیل ساحت وصال گردند، شوق‌ها را برخواهند انگیخت و چشم‌ها و دل‌ها را با خود خواهند برد:

دوش وقت سحر از قصه نجاتم دادند و ندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند
بی خود از شعشعه پرتو ذاتم کردند باده از جام تجلی صفا تم دادند
چه مبارک سحری بود و چه فرخنده شبی آن شب قدر که این تازه براتم دادند^۱

شبهه‌ای از برکات شب

شب مخلوق خداست

شب نیز مانند روز و مانند ماه و مهر و ستاره و موجودات دیگر مخلوق خداست: «وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ»^۲؛
«و او همان کسی است که شب و روز مهر و ماه را که هر یک از آن‌ها در فلکی شناور هستند، آفرید.»

شب و روز جلوه رحمت خدا

شب و روز جلوه رحمت خداوندند. خداوند تجلی‌گاه رحمت خود را زمینه ظهور و بروز «حیات» قرار داد. تنها در چنین شرایطی است که انسان و موجودات دیگری یعنی گیاهان و جانوران می‌توانند زندگی کنند و حشر و نشر داشته باشند؛ اگر تاریکی بدون پیامد روشنائی، زمین را فرا می‌گرفت و یا روشنائی بدون پساوند تاریکی استمرار می‌یافت، بستر زندگی مهیا نمی‌شد و ماجرای حیات در زمین استقرار نمی‌یافت: «وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ»^۳؛
«و از رحمت خویش شب و روز را برای شما قرار داد، تا در آن آرامش یابید و از فضل او طلب کنید و باشد که سپاسگزاری کنید.»

۱. دیوان حافظ / ۱۸۶.

۲. انبیاء (۲۱) / ۳۳.

۳. قصص (۲۸) / ۷۳.

و نیز می فرماید: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهُ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ﴾؛^۱

«بگو: مرا آگاه سازید، اگر خداوند شب را تا روز رستاخیز پیوسته گرداند، کدامین معبود جز خداوند برای شما روشنایی می آورد، آیا نمی شنوید؟»

و نیز: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهُ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِاللَّيْلِ تَسْكُونُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾؛^۲

«بگو: مرا آگاه سازید، اگر خداوند روز را تا روز رستاخیز پیوسته گرداند، کدامین معبود جز خداوند برای شما شبی را می آورد که در آن آرامش یابید، آیا نمی بینید؟»

خداوند با آمد و شد شب و روز، نسیم رحمت حیات را در زندگی انسان ها و موجودات زنده جاری فرموده است و بدین سان شور و نشاط زندگی با همه زیبایی، طراوت و روح افزایی پدید آمده است.

در کنار هم بودن شب و روز

زیبائی، فواید و برکات روز در کنار شب هم، معنا پیدا می کند و هم شناخته می شود؛ تاریکی شب همانند قابی مشکی تابلوی خیره کننده روز را در بر گرفته است و بر جلوه و جلای آن می افزاید: ﴿تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَتُخْرِجُ الْمَمِيتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾؛^۳

«شب را در روز وارد کنی و روز را در شب وارد کنی، زنده را از مرده بیرون آوری و مرده را از زنده بیرون آوری و هر کسی را خواهی بدون حساب روزی دهی.»

ورود و ولوج شب و روز در یکدیگر و اختلاف آفاق و نقش آن در چرخه حیات و به ویژه در زندگی انسان ها، حیوانات و گیاهان، سراسر آیات آگاهی بخش خداوندی است.

آیه بودن شب و روز

شب و روز از جهات گوناگون، آیات و نشانه های خداوندند؛ اولاً: به جهت تیره گون بودن

۱. قصص (۲۸) / ۷۱.

۲. قصص (۲۸) / ۷۲.

۳. آل عمران (۳) / ۲۷.

آیه شب و روشن بودن آیه روز: ﴿وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا﴾؛

«وهریک از شب و روز را آیه ای قرار دادیم، آن گاه آیه شب را تیره و آیه روز را روشنگر کردیم، تا فضلی از پروردگارتان را جستجو کنید و شمار سال ها و حساب را بدانید و هر چیزی را به تفصیل بیان کردیم.»

ثانیاً: رابطه شب با روز و ولوج و ورود این دو در یکدیگر: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ آيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾؛^۲

«همانا در آفرینش آسمان ها و زمین و آمد و شد شب و روز برای خردمندان نشانه هاست.»

ثالثاً: زمینه های مناسبی که در شب برای خوابیدن و آرامش یافتن و فرصت های مناسبی که در روز برای کار و کوشش و در جستجوی فضل و رحمت خدا بودن و رزق الهی را طلب کردن، وجود دارد: ﴿وَمِن آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِّن فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾؛^۳

«و از نشانه های خدا خواب شما در شب و روز است و کار و کوشش شما برای برخورداری از فضل اوست؛ همانا در این، نشانه هایی است برای قومی که می شنوند.»
 رابعاً: سپری شدن روز و فراگیر شدن شب و پوشش تاریکی، جلوه ای دیگر از این آیه اسرارآمیز الهی است: ﴿وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظْلَمُونَ﴾؛^۴
 «و آیه و نشانه برای آنان شب است، ما روز را از آن برمی گیریم، ناگهان آنان در تاریکی قرار می گیرند.»

درنگ و تدبیر آیه «شب»، عظمت و بزرگی خدا، حکمت و تدبیر پروردگار جهان، اطاعت و فرمانبرداری همه موجوات عالم از ذات مقدس خداوندی و نظم و حساب دقیق حاکم بر عالم را به ما می نمایاند.

۱. اسراء (۱۷) / ۱۲.

۲. آل عمران (۳) / ۱۹۰.

۳. روم (۳۰) / ۲۳.

۴. بيس (۳۶) / ۳۷.

آری، شب در کنار روز و روز و شب در کنار آفرینش آسمان‌ها و زمین، برای «خردمندان» آیه‌ها و نشانه‌هاست؛ اما بهائام شب را می‌خوابند تا روز را به خوردن سپری کنند، درندگان شب را به استراحت می‌پردازند تا روز درنده‌خوایی خویش را ارضاء نمایند و شیاطین شب را به حیله، نیرنگ، توطئه و شیطنت می‌گذرانند تا روز نقشه‌ها و نیرنگ‌هایشان را به اجرا درآورند؛ تنها خردمندان هستند که شب تاریک خود را به «روز جهان افروز» بدل می‌کنند و روزگار خویش را در پرتوانوار ملکوتی برگرفته از چشمه‌های جوشان معارف آسمانی و سیر و سلوک شبانه خوش می‌گذرانند و دیگران را نیز ره می‌نمایانند.

سوگند به برهه‌برهه شب

خدای متعال به شب سوگند یاد کرده است؛ سوگند به هر برهه‌ای از شب در قرآن کریم به گونه‌ای است که آن را به خوبی برجسته می‌کند تا انسان‌ها بدان متوجه سازد و از موهبت‌های ویژه‌ای که خداوند در لحظه‌های آن قرار داده است، خود را بهره‌مند سازد:

سوگند به پوشش دادن و فراگیری تاریکی شب: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾^۱؛

«سوگند به شب وقتی می‌پوشاند.»

سوگند به فراپوشی شب نسبت به روز: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا﴾^۲؛

«سوگند به شب وقتی روز را می‌پوشاند.»

سوگند به شب که با آمدن آن انسان‌ها به خانه‌ها و حیوانات به لانه‌های خود

برمی‌گردند: ﴿وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ﴾^۳؛

«سوگند به شب و آنچه را جمع می‌کند.»

سوگند به آرامش شب: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى﴾^۴؛

«سوگند به شب هنگامی که آرام گیرد.»

۱. لیل (۹۲) / ۱.

۲. شمس (۹۱) / ۴.

۳. انشقاق (۸۴) / ۱۷.

۴. ضحی (۹۳) / ۲.

سوگند به هنگامی که شب عزم رفتن کند: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرُّ﴾؛

«سوگند به شب هنگامی که رو به رفتن کند.»

سوگند به هنگامه رفتن شب: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ﴾؛^۲

«سوگند به شب هنگامی که برود.»

سوگند به شب‌های ویژه: ﴿وَالْأَيَّامِ الْعَشْرِ﴾؛^۳

«سوگند به شب‌های ده‌گانه.»

در قرآن کریم هیچ چیز دیگری نیست که خداوند به اندازه «لیل» بدان سوگند یاد کرده باشد. این سوگندها که هریک حالت و جهت خاصی از شب را مورد توجه قرار داده و هوش و حواس انسان را بدان جلب کرده است، اهمیت شب، نقش آن در سازندگی و پرورش استعدادهای انسانی و نیاز انسان به این مهد سازندگی و تربیت را به خوبی آشکار می‌سازد.

آیه شب و روز، برکه تأمل، تذکر، توجه و بصیرت

در آیات مربوط به شب و روز و نیز آیات مربوط به آفرینش آسمان‌ها و زمین به جنبه آیه و نشانه بودن این پدیده‌ها بسیار تأکید شده است؛ آیه برای دیدن، متوجه و متذکر شدن و عبرت گرفتن است. آیه را باید دید، شناخت، آن را مورد توجه قرار داد، از آن درس عبرت گرفت و در زندگی به کار بست و از مواهب آن بهره‌مند شد؛ از این رو خدای متعال:

اولاً: ما را به «دیدن و فهمیدن» پدیده شب و روز ترغیب می‌کند:

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا لِيَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِاللَّيْلِ

تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾؛^۴

«بگو: مرا آگاه سازید، اگر خداوند روز را تا روز رستاخیز پیوسته گرداند، کدامین معبود

جز خداوند برای شما شبی را می‌آورد که در آن آرامش یابید، آیا نمی‌بینید؟»

در این آیه کریمه، دیدن و فهمیدن این نشانه الهی مورد توجه قرار گرفته است.

۱. فجر (۸۹) / ۴.

۲. تکویر (۸۱) / ۱۷.

۳. فجر (۸۹) / ۲.

۴. قصص (۲۸) / ۷۲.

ثانیاً: ما را به «متوجه بودن و متذکر شدن» نسبت به این آیه‌ها و «سپاسگذار خدا بودن» به خاطر آن فرا می‌خواند:

﴿وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خُلْفَةً لِّمَن أَرَادَ أَنْ يَدَّكُرَ ۖ وَأَرَادَ شُكُورًا﴾^۱؛

«او همان کسی است که شب و روز را جایگزین یکدیگر قرار داد برای کسی که یادآوری و سپاسگذاری را بخواهد.»

در این آیه توجه، و یادآوری همراه با شکرگزاری مطرح شده است.

ثالثاً: ما را به «درس و عبرت گرفتن» از این آیه تشویق می‌فرماید:

﴿يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ﴾^۲؛

«خداوند شب و روز را می‌گرداند، همانا در این گردش برای صاحبان بصیرت عبرتی است.»

در این آیه کریمه نشان می‌دهد که غیر از دیدن، متوجه شدن و شکر و سپاس گذاردن، باید از درس و عبرتی که از رسالت‌های این پدیده اسرارآمیز الهی است، برخوردار شد.

و رابعاً: ما را برای استفاده از موهبت شب و «آرامش بخشی» آن و نیز بهره‌مندی از موهبت روز و «در جستجوی فضل و رزق الهی بودن» ره می‌نماید:

﴿وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾^۳؛

«و از رحمت خویش شب و روز را برای شما قرار داد، تا در آن آرامش یابید و از فضل او طلب کنید و باشد که سپاسگزاری کنید.»

آینه حقیقت‌نمای شب

انسان آن‌گاه که در پوشش ظلمت شب قرار می‌گیرد، چیزهایی را می‌بیند که در روشنایی روز هرگز توان دیدن آن را ندارد؛ خداوند درباره ابراهیم علیه السلام و ماجرای حضور آن حضرت در مراسم عبادت مشرکانی که ماه و خورشید و ستارگان را می‌پرستیدند، می‌فرماید:

۱. فرقان (۲۵) / ۶۲.

۲. نور (۲۴) / ۴۴.

۳. قصص (۲۸) / ۷۳.

﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ﴾^۱؛

«پس چون شب او را در پوشش خود گرفت، ستاره درخشانی را دید، گفت: این پروردگار من است، پس چون آن ستاره غروب کرد، گفت: من چیزی را که غروب‌کننده است، دوست نمی‌دارم (و او را به خدایی نخواهم پذیرفت).»

همان‌گونه که آسمان پرستاره و کهکشان خیره‌کننده و حیرت‌انگیز را در تاریکی شب می‌توان مشاهده کرد، حقایق و معارف قرآنی را نیز که از آسمان وحی و ساحت قدس خداوندی تنزل یافته و بر سرزمین فطرت انسان‌ها پرتوافکنی می‌کنند تا انسان‌ها را در سیری صعودی و صیرورتی روحانی و معنوی عروج دهند و تعالی بخشند، با سیر و سلوک، راز و نیاز، دعا و درخواست و مناجات شبانه می‌توان مشاهده کرد و از آن تأثیر پذیرفت.

ترسیم رستاخیز در آینه شب و روز

انسان در هر شبانه‌روز با خوابیدن و بیدار شدن دورنمایی از مرگ و برزخ و رستاخیز را به تماشا می‌نشیند: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾^۲؛

«او همان کسی است که شما را شبانگاه (در خواب) برمی‌گیرد و آنچه را در روز به دست آورده‌اید، می‌داند، آنگاه شما را در روز برمی‌انگیزاند تا مهلت معین سرآید، آنگاه بازگشت شما به سوی اوست و آنگاه شما را از آنچه کرده‌اید آگاه می‌سازد.»

خداوند در این آیه کریمه خواب و بیداری را نماد و نمایی از مرگ و زندگی مطرح فرموده است و نیز نشان داده است که خداوند همان‌گونه که اعمال هر روز آدمیان را می‌داند، نسبت به همه کارهایی که در دوران زندگی انجام داده‌اند نیز آگاه است.

شب، بستر سکونت و آرامش

خدای متعال شب را بستر سکونت و آرامش قرار داده است: ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ

۱. انعام (۶) / ۷۶.

۲. انعام (۶) / ۶۰.

لَتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ^۱؛

«او همان کسی است که شب را برای آن که در آن آرامش و قرار گیرید و روز را روشن قرار داد، همانا در روز و شب نشانه‌هاست.»

﴿فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ^۲؛

«خداوند [شکافنده صبح است و شب را سکونت [و آرامش] بخشیده است و خورشید و ماه را معیار برای حساب [یا بر معیار و محاسبه دقیق در مدار قرار داد و به گردش درآورد] این تقدیر خداوند نفوذناپذیر داناست.»

شب، بستر حوادث بزرگ

شب همواره بستر وقایع و حوادث بسیار مهم بوده است:

۱) خداوند وعده خویش با پیامبرش موسی عَلَيْهِ السَّلَام را در شب قرار داد؛ هرچند حضور موسی عَلَيْهِ السَّلَام در میعادگاه، شبانه‌روزی بوده است؛ اما تأکید بر «لیل» در این ماجرا از نقش اساسی و جایگاه محوری شب حکایت می‌کند:

﴿وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً...^۳؛

«و با موسی سی شب وعده کردیم و آن را با ده شب به اتمام رساندیم، پس وعده با پروردگارش در چهل شب پایان یافت...»

۲) خداوند پیامبر خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را در شب به معراج برده است:

﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ^۴؛

«منزه است خدایی که بنده خویش را از مسجد الحرام شبانه به مسجد الاقصی که حوالی آن را متبرک ساختیم، سیر داده، تا آیات خود را به او نشان دهیم، به راستی او شنوا و بیناست.»

۳) خداوند کتاب خویش را در شب نازل فرموده است:

۱. یونس (۱۰) / ۶۷.

۲. انعام (۶) / ۹۶.

۳. اعراف (۷) / ۱۴۲.

۴. اسراء (۱۷) / ۱.

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ...﴾؛

«همانا ما آن را در شبی مبارک فر فرستادیم...»

۴) و آن شب مبارک همان لیلۃ القدر است:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾؛

«همانا ما آن را در شب قدر فر فرستادیم.»

شب و روز در تسخیر انسان

خداوند شب و روز را و نیز ماه و ستارگان و دریا را به گونه‌ای آفریده است که انسان بتواند

آن را در تسخیر خویش درآورد:

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ * وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ * وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَبْلَةً ثَلَبُوسًا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾؛^۱

«خداوند شب و روز و ماه و مهرا را برای شما رام کرد و ستارگان نیز به دستور او رام شدند، به راستی در آن، نشانه‌هاست برای مردمی که می‌اندیشند * آنچه را که به رنگ‌های گوناگون در زمین بیافرید، نشانه‌ای است برای مردمی که متذکر می‌شوند * و او همان کسی است که دریا را رام کرد، تا از آن گوشت تازه‌ای که از آن بخورید و زینتی که آن را بپوشید، بیرون آورید و کشتی‌ها را شکافنده دریا می‌بینید و تا از فضل او بجوید و شکرش را به جا آورید.»

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾؛^۲

«و ماه و مهرا که همواره در گردشند، برای شما رام کرد و شب و روز را نیز برای شما

رام کرد.»

براین اساس انسان مغلوب و مقهور ماه و خورشید و شب و روز نیست؛ چراکه خداوند، جهان را برای انسان آفریده است و موجودات عالم همه جنود و لشکریان

۱. دخان (۴۴) / ۳.

۲. نحل (۱۶) / ۱۲-۱۴.

۳. ابراهیم (۱۴) / ۳۳.

خداوند هستند و فرمان او را می‌برند:

﴿...وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾؛

«... و لشگریان آسمان‌ها و زمین از آن خداست و خدا دانا و حکیم است.»

﴿...وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ...﴾؛^۱

«... و لشگریان پروردگارت را کسی جز او نمی‌داند...»

جنود و لشگر بودن موجودات عالم بدان معناست که اگر کسی بخواهد آنان سخن او را بشنوند و خواسته او را برآورده سازد، باید کلمه رمز را بداند، رمزی که برای همه موجودات شناخته شده است، «تسبیح و حمد» خداوند است: ﴿تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا﴾؛^۲

«آسمان‌های هفتگانه و زمین و هر کسی در آن‌هاست او را تسبیح می‌کنند و هیچ چیزی نیست مگر آن که تسبیح و حمد او را می‌گوید؛ ولی شما تسبیح آنان را در نمی‌یابید همانا او بردبار و آمرزنده است.»

آسمان و زمین، ماه و خورشید و ستاره، شب و روز و هر موجودی که نام شیئی (چیز) بر آن می‌توان نهاد، همواره به ذکر تسبیح مشغولند و همین موجودات اهل تسبیح، جنود خدا هستند؛ انسان نیز اگر با آنان همراه و هم‌نوا شود و اهل ذکر و تسبیح و تحمید باشد، محرم اسرار آنان می‌شود؛ چراکه تسبیح و حمد خدا همان کلمه رمزی است که برای آنان آشناست.

حضرت یونس علیه السلام برای نجات و رهایی از حبس در شکم ماهی و در اعماق تاریخ دریا از این کلمه رمز بهره گرفت و در مناجات با خدا چنین گفت: ﴿وَذَا التُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ * فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْعَدَمِ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ﴾؛^۳

«(صاحب ماهی [یونس] را یاد کن آنگاه که خشمگین [از میان مردم] رفت و گمان

۱. فتح (۴۸) / ۴.

۲. مدثر (۷۴) / ۳۱.

۳. اسراء (۱۷) / ۴۴.

۴. انبیاء (۲۱) / ۸۷-۸۸.

کرد ما هرگز بر او تنگ نخواهیم گرفت آنگاه در تاریکی بانگ برآورد که جز تو هیچ معبودی نیست، منزهی تو، همانا من از ستمکاران بودم * و ما دعای او را اجابت کردیم و او را از غم نجات دادیم و این گونه مؤمنان را [نیز همواره] نجات می دهیم.»

خدای متعال پشت صحنه همین ماجرا را چنین تشریح فرموده است:

﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ * لَلَّيْتُ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾؛

«اگر او از تسبیح کنندگان نمی بود * تا روزی که [مردم] برانگیخته شوند (رستاخیز) در شکم ماهی می ماند.»

نتیجه آن که از جمله زمینه ها و فرصت هایی که خداوند آن را برای رشد و بالندگی انسان مهیا فرموده است، شب و روز، به ویژه بستر عرفانی و ملکوتی شب است، که می توان از برکات آن بهره گرفت و مدارج کمال را با نردبان آن پیمود.

نقش هریک از شب و روز

خداوند شب را برای انسان لباس و پوشش قرار داده چنان که روز را برای کوشش و تأمین معاش مهیا فرموده است:

﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا * وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا * وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا﴾؛

«و خواب شما را [بستر] آسایشی قرار دادیم * و شب را پوششی قرار دادیم * و روز را معاشی قرار دادیم.»

و نیز می فرماید: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا * ثُمَّ قَبَضْنَا إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا * وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا﴾؛^۱

«آیا نیاندیشیده ای که پروردگارت چگونه سایه را گسترده است؟ و اگر خواسته بود همانا آن را ساکن قرار می داد، آنگاه خورشید را بر وجود آن دلیل قرار دادیم * و آنگاه آن را اندک اندک برمی گیرد * او همان کسی است که شب را برای شما پوشش و خواب را آرامش و آسایش و روز را برای حشرو نشر (کار و کوشش) قرار داد.»

۱. صافات (۳۷) / ۱۴۳-۱۴۴.

۲. نبأ (۷۸) / ۹-۱۱.

۳. فرقان (۲۵) / ۴۵-۴۷.

به راستی اگر اوضاع و شرایط حاکم بر زمین به گونه‌ای دیگر می‌بود، انسان و هر جاندار دیگری، می‌توانست آن شرایط را بپذیرد و یا به زندگی خویش ادامه دهد؟ این پرسشی است که پاسخ آن را باید از احوال سیارات همجوار که دارای شرایطی همانند زمین نیستند، جویا شد.

شب و راز و نیاز و نجوا

شب کانون سکونت و آرامش است، آرامش شب و آرامش بخشی آن جسم را راحتی می‌بخشد و فکر و اندیشه انسان فرصت می‌یابد تا با بازخوانی آنچه در روز بر او گذشته است، به نقاط ضعف و قوت خویش آگاهی یابد، عوامل پیروزی‌ها و موفقیت‌ها و یا شکست‌ها و ناکامی‌های زندگی‌اش را شناسایی کند و با تجاربی که به دست می‌آورد، هر روز آگاهانه‌تر از روز پیش در مسیر روشن زندگی گام بردارد.

با این نگاه، شب است که تکلیف روز را روشن می‌کند، موفقیت‌های روزانه انسان‌ها مرهون سیاست‌گذاری‌ها، تعیین خط و مشی‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در فضای معنوی. ملکوتی و راز و نیاز و نجوای شبانه آنان است.

شب‌زنده‌داری

خدای متعال فرستاده خویش را فرمان داده است تا شب را برای قرائت و عبادت به پاخیزد:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ * فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا * نِصْفَهُ أَوْ انْقُصَ مِنْهُ قَلِيلًا * أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا * إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا * إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَ أَقْوَمُ قِيلًا * إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا﴾؛

«هان ای جامه‌به‌خودپیچیده * شب را جز اندکی [برای عبادت] به پا خیز * یا نیمی از آن را یا اندکی از آن بکاه * یا اندکی بر آن (نیمه) بیافزای و قرآن را پی در پی و شمرده بخوان * همان‌ما به زودی گفتاری سنگین برتوالقاء خواهیم کرد * به درستی که شب‌زنده‌داری مؤثرتر و سخن‌در آن ماندگارتر است * به درستی که تورا در روز آمد و شدی طولانی است.»

امام باقر و امام صادق علیهما السلام: درباره قول خدا که فرموده است: **«إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلاً»**؛ فرموده اند: **«هِيَ الْقِيَامُ فِي آخِرِ اللَّيْلِ إِلَى صَلَاةِ اللَّيْلِ»**؛^۱
 «آن، به پاخاستن آخر شب برای نماز شب است».

هرچند این فرمان با توجه به قرائن و شواهد متصل و منفصل برای رسول خدا صلی الله علیه و آله صادر شده است؛ همه کسانی را که رسالتی از قبیل هدایت و ارشاد خلاق، قضاوت و دادگری و یار رهبری مردم را بر عهده دارند، تشویق می فرماید تا به این سیره نیکوی پیامبر صلی الله علیه و آله تأسی کنند.

و نیز فرموده است: **«وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ»**؛^۲

«و در پاره ای از شب او [پروردگارت] را تسبیح کن و به پشت کردن ستارگان،

«وَأَذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلاً * وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلاً طَوِيلاً»؛^۳

«و هر بامداد و شامگاه اسم پروردگارت را یاد کن * و پاره ای از شب، پس برای او

سجده کن و در درازای شب او را تسبیح کن.»

امام علی علیه السلام فرموده است: **«نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ يَكُونَ الرَّجُلُ طَوَّلَ اللَّيْلِ كَالْحَبِيبَةِ الْمُتْلِقَةِ وَأَمَرَ بِالْقِيَامِ مِنَ اللَّيْلِ وَالتَّهَجُّدِ بِالصَّلَاةِ»**؛^۴

«رسول خدا صلی الله علیه و آله نهی کرد از این که انسان همانند مُردار افتاده باشد و فرمان داد به شب زنده داری و نماز شب.»

امام صادق علیه السلام درباره فرموده خدای متعال: **«وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلاً طَوِيلاً»** فرموده است: **«أَمْرُهُ أَنْ يُصَلِّيَ فِي سَاعَاتٍ مِنَ اللَّيْلِ فَعَلَّ صلی الله علیه و آله»**؛^۵

«[خدا] او [پیامبر صلی الله علیه و آله] را فرمان داد که ساعت هایی از شب را نماز گذارد، آن حضرت

نیز چنین کرد.»

امام صادق علیه السلام درباره فرموده خدای متعال: **«...وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ * وَمِنَ**

۱. مزمل (۷۳) / ۶.

۲. مستدرک الوسائل / ۶ / ۳۳۲ و بحار الانوار / ۸۰ / ۹۵.

۳. طور (۵۲) / ۴۹.

۴. انسان (۷۶) / ۲۵-۲۶.

۵. دعائم الاسلام / ۱ / ۲۱۱.

۶. مستدرک الوسائل / ۶ / ۳۲۸ و بحار الانوار / ۸۴ / ۱۵۹.

اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ»، فرموده است: «أَمْرُهُ أَنْ يُصَلِّيَ بِاللَّيْلِ»؛

«امر کرد او را این که نماز شب به جای آورد.»

امام رضا علیه السلام در پاسخ به سؤال درباره «تسبیح» در فرمودهٔ خدای تعالی: «... وَ سَبِّحْهُ

لَيْلًا طَوِيلًا» فرموده است: «صَلَاةُ اللَّيْلِ»؛^۱

«مقصود نماز شب است.»

دستور ذکر، تسبیح، عبادت و راز و نیاز با خدا در خلوت شب، تنها برای رسول خدا صلی الله علیه و آله صادر شده است؛ این فرمان که در قرآن چندین بار آمده است به گونه‌ای است که معلوم می‌شود خداوند شب‌زنده داری را پشتوانهٔ معنوی فعالیت، کوشش و تلاش روزانه و ضامن موفقیت در آن قرار داده است؛ چرا که راز و نیاز و نجوای شبانه منبع تامین شایستگی هاست و کسی که این شایستگی را کسب کرده باشد، مجوز حضور در فعالیت‌های اجتماعی و هدایت و رهبری بندگان خدا را خواهد داشت و رسالت انسانی و اجتماعی خود را به گونه‌ای به انجام خواهد رسانید که مورد ستایش و تمجید خداوند و خشنودی بندگان او قرار گیرد:

﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا﴾^۲؛

«و پاره‌ای از شب را به تهجد و نیایش شبانه بپرداز؛ تا عبادتی ویژه افزون بر نمازهای

واجب برای تو باشد؛ امید است پروردگارت تو را با مقامی ستوده برانگیزاند.»

انسانی که «مقام محمود» را برای خود به دست می‌آورد، می‌تواند در برابر

قدرناشناسی‌ها و نامهربانی‌های مردم شکیبایی کند و در هدایت و رهبری آنان تردید و

تزلزل به خود راه ندهد: ﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ﴾^۳؛

«در رویارویی با آن چه آنان می‌گویند، شکیبیا باش و پیش از طلوع خورشید و نیز در

لحظه‌های شب پروردگارت را تسبیح کن و نیز در حوالی روز، باشد که خشنود گردی.»

۱. بحار الانوار / ۸۴ / ۱۵۹.

۲. نورالتقلین / ۸ / ۸۲ / ح ۶۳.

۳. اسراء (۱۷) / ۷۹.

۴. طه (۲۰) / ۱۳۰.

یادآوری چند نکته

نکته اول: فرمان خدای متعال به پیامبر ﷺ در باب شب زنده داری متوجه پیروان آن حضرت نیز می شود؛ منتها در خصوص رسول اکرم ﷺ این فرمان الزام آور بوده و خوب نماز شب را موجب می شود؛ اما نسبت به مؤمنان و پیروان حضرتش الزام آور نیست و تنها استحباب را افاده می کند.

نکته دوم: خداوند اهل ایمان را به تاسی از سیره رسول خدا ﷺ سفارش فرموده است: **«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا»**؛

«به یقین برای شما در رسول خدا سرمشقی نیکوست، برای کسی که به خدا و روز واپسین امیدوار است و خدا را بسیار یاد می کند.»

آیاتی که به رسول خدا فرمان شب زنده داری می دهد به ضمیمه این آیه کریمه که اهل ایمان را به پیروی از سیره آن حضرت تشویق می فرماید، نشان می دهد که همگانی شدن این سنت حسنه نزد خدای متعال مطلوب است.

نکته سوم: خداوند در برابر روح آلوده مشرکان، که ثمره آن سقوط در جهالت و گمراهی است و آتش دوزخ را برای آنان به ارمغان می آورد^۱، از شب زنده دارانی سخن به میان آورده است که از روز واپسین هراس دارند و به رحمت پروردگار خویش امیدوارند: **«أَمَّنْ هُوَ قَانِئٌ أَنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ»**^۲؛

«[آیا چنین کسی بهتر است] یا آن کسی که لحظه های شب را در حال سجده و قیام به اطاعت خدا می پردازد، از روز واپسین هراس دارد و به رحمت پروردگار خویش امیدوار است. بگو آیا کسانی که می دانند با کسانی که نمی دانند، برابرند؟ تنها خردمندان متذکر می شوند.»

نکته چهارم: خداوند شب زنده داری را از ویژگی های محسنین قلمداد کرده است:

۱. احزاب (۳۳) / ۲۱.

۲. اشاره به: زمر (۳۹) / ۸.

۳. زمر (۳۹) / ۹.

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ * آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ * كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ * وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾^۱؛

«به درستی که تقوایندگان در باغ‌ها و چشمه‌ها هستند * درحالی که آن چه پروردگارشان به آنان داده است دریافت می‌کنند، به راستی آنان پیش از آن [در سرای دنیا] نیکوکار بوده‌اند * آنان این‌گونه بودند که اندکی از شب را می‌خوابیده‌اند * و در سحرگاهان استغفار می‌کرده‌اند.»

نکته پنجم: مداومت و خستگی ناپذیری در عبادت و تسبیح ثمربخش است: ﴿وَلَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ * يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ﴾^۲؛

«هرکس در آسمان و زمین است، از آن خداست و آنان که در نزد او هستند از عبادتش سرپیچی نمی‌کنند و هرگز خسته نمی‌شوند * شب‌ها و روزها را به تسبیح می‌گذرانند و مستی نمی‌ورزند.»

نکته ششم: خدای متعال آن گروه از اهل کتاب را که اهل شب‌زنده‌داری هستند، ستوده است: ﴿لَيْسُوا سَوَاءً مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ * يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾^۳؛

«آنان برابر نیستند، [چراکه] برخی اهل کتاب امتی هستند [که برای بندگی خدا] به پا خاسته‌اند، آیات خدا را در لحظه لحظه شب تلاوت می‌کنند در حالی که آنان سجده می‌کنند * به خدا و روز واپسین ایمان دارند، به معروف فرمان می‌دهند و از منکر بازمی‌دارند و به کارهای خیر مبادرت می‌ورزند و آنان از شایستگانند.»

و این همه، تشویق خداست تا اهل ایمان از فرصت معنوی نیمه‌های شب استفاده کنند و با نیایش و نجوا چراغ ایمان و یقین را در درون خویش فروزان‌تر گردانند و پس از آن است خواهند توانست در عرصه‌های اجتماعی حضوری مفید و مؤثر داشته باشند و

۱. ذاریات (۵۱) / ۱۵-۱۸.

۲. انبیاء (۲۱) / ۱۹-۲۰.

۳. آل عمران (۳) / ۱۱۳-۱۱۴.

این حضور جز با پشتوانهٔ نیایش شبانه مسیر نخواهد بود.

نکته هفتم: و بالأخره حال خوش شب زنده داران و لحظه های زیبای جدا شدن آنان از بستر خواب و استراحت را چنین به تصویر می کشد: «تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَ طَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ * فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»^۱؛

«پهلوهایشان از بسترها جدا می شود، پروردگارشان را از روی ترس و طمع می خوانند، و از آنچه روزیشان کرده ایم، انفاق می کنند * هیچ کس نمی داند در برابر آن چه آنان انجام داده اند، چه چشم روشنایی برایشان در نهان شده است.»

این آیه کریمه نیز از مطلوب بودن همگانی شدن این سیرهٔ نیکونزد خدای متعال خبر می دهد. امام صادق علیه السلام درباره این آیه کریمه فرموده است: «مَا مِنْ عَمَلٍ حَسَنٍ يَعْمَلُهُ الْعَبْدُ إِلَّا وَ لَهُ ثَوَابٌ فِي الْقُرْآنِ إِلَّا صَلَاةَ اللَّيْلِ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يُبَيِّنْ ثَوَابَهَا لِعَظَمِ خَطَرِهَا عِنْدَهُ فَقَالَ: ﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَ طَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ * فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾»^۲

«هیچ کاری نیست که بنده آن را انجام دهد مگر آن که در قرآن برای آن ثوابی است، غیر از نماز شب که خداوند به خاطر اهمیت بسیار آن، ثوابش را بیان نکرده است و فرموده است: «پهلوهایشان از بسترها جدا می شود، پروردگارشان را از روی ترس و طمع می خوانند، و از آنچه روزیشان کرده ایم، انفاق می کنند * هیچ کس نمی داند در برابر آن چه آنان انجام داده اند، چه چشم روشنایی برایشان در نهان شده است.»»

اهمیت شب زنده داری

در منابع دینی نسبت به شب زنده داری و سحرخیزی با اهمیتی ویژه سخن به میان آمده است؛ در این جا به ذکر نمونه هایی از آن بسیار بسنده می کنیم:

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «مَا زَالَ جَبْرَائِيلُ يُوصِيَنِي بِقِيَامِ اللَّيْلِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّ خِيَارَ أُمَّتِي لَنْ يَنَامُوا مِنَ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا»^۳؛

۱. سجده (۳۲) / ۱۶-۱۷.

۲. وسائل الشیعه / ۸ / ۱۶۳ و بحار الانوار / ۸ / ۱۲۶ و بحار الانوار / ۸ / ۱۴۰ و تفسیر قمی / ۲ / ۱۶۸.

۳. المتقی الهندی (۹۷۵)، کنز العمال / ۲۱۴۲۵.

«جبرئیل همواره مرا به شب زنده داری سفارش می کرد؛ تا آنجا که گمان کردم بهترین های امت من جز اندکی از شب را هرگز نخواهند خوابید.»

و نیز فرموده است: «... يَا عَلِيُّ ثَلَاثٌ فَرَحَاتٌ لِّلْمُؤْمِنِ فِي الدُّنْيَا لِقَاءِ الْإِخْوَانِ وَ الْإِفْطَارُ مِنَ الصِّيَامِ وَ التَّهَجُّدُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ...»؛

«... یا علی! سه چیز برای مؤمن نشاط آور و شادی آفرین است: دیدار برادران [ایمانی] و افطار کردن از روزه و نیایش آخر شب...»

محمد بن سلیمان دیلمی از پدرش نقل می کند که امام صادق علیه السلام فرموده است: «یا سَلِيمَانُ لَا تَدْعُ قِيَامَ اللَّيْلِ فَإِنَّ الْمُغْبُونَ مِنْ حُرْمِ قِيَامِ اللَّيْلِ»؛^۱

«ای سلیمان نماز شب را رها مکن؛ همانا مغبون کسی است که از نماز شب محروم ماند.»

و نیز از آن حضرت نقل شده است: «مَا مِنْ عَبْدٍ يَحْدُثُ نَفْسَهُ بِقِيَامِ سَاعَةٍ مِنَ اللَّيْلِ فَيَنَامُ عَنْهَا إِلَّا كَانَ نَوْمَهُ صَدَقَةً تَصَدَّقَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْهِ وَ كَتَبَ لَهُ أَجْرَ مَا نَوَى»؛^۲

«هیچ بنده ای نیست که پاسی از شب را قیام کند، اما به خواب رود؛ مگر آن که خوابش [به منزله] صدقه ای باشد که خداوند آن را از جانب او بپردازد و ثواب نیتی که کرده است، برایش منظور شود.»

و نیز فرموده است: «لَا تَدْعُ قِيَامَ اللَّيْلِ فَإِنَّ الْمُغْبُونَ مِنْ عِبَادِ قِيَامِ اللَّيْلِ»؛^۳

«شب زنده داری را رها مکن؛ زیرا بازنده کسی است که شب زنده داری را بگذرد.» و همچنین فرموده است: «إِنِّي لَأَمَقْتُ الرَّجُلَ قَدْ قَرَأَ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَسْتَيْقُظُ مِنَ اللَّيْلِ فَلَا يَقُومُ حَتَّى إِذَا كَانَ عِنْدَ الصُّبْحِ قَامَ يُبَادِرُ بِالصَّلَاةِ»؛^۴

«من از کسی که قرآن را قرائت کرده است، آن گاه نیمه های شب از خواب بیدار می شود؛ اما [برای نماز شب] بر نمی خیزد تا آن که صبح شود و [تنها] برای نماز [صبح] ش مباردت و وزد، بیزارم.»

۱. اعلام الدین/ ۱۳۳.

۲. تهذیب/ ۱۲۲/ ۲ و وسائل الشیعه/ ۱۶۰/ ۸ و علل الشرایع/ ۳۶۳/ ۲.

۳. کنز العمال/ ۲۱۴۷۵.

۴. معانی الأخبار/ ۳۴۲.

۵. وسائل الشیعه/ ۱۶۲/ ۸ و بحار الانوار/ ۱۲۷/ ۸۰.

این که حضرت فرموده است «قرآن را قرائت کرده است» شاید اشاره به تأکید و تشویق قرآن کریم نسبت به شب زنده‌داری و نیایش شبانه باشد. آری، کسی که قرآن را قرائت کرده و کلام خدا را در اهمیت شب زنده‌داری مشاهده کرده است و در عین حال با بی‌اعتنایی از کنار آن می‌گذرد، استحقاق چنین سرزندی را پیدا می‌کند.

برکات شب زنده‌داری

برکات شب زنده‌داری را هم در آینه آیات قرآن می‌توان به تماشا نشست و هم در سیره عملی و بیانات نورانی و شوق‌انگیز اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام می‌توان مشاهده کرد و هم در آثار وجودی شب زنده‌دارانی که شوق موهبت‌های رحمانی و افاضات معنوی، خواب از چشمانشان ربوده است؛ آنان که ذائقه جانشان به شهد مناجات و راز و نیاز شیرین شده است و با حلاوت ذکر و یاد خدا تا سرمنزل یقین ره پیموده‌اند و به سرمنزل مقصود راه یافته‌اند.

حارثه‌بن مالک از جمله ره‌یافتگان به مقام یقین است؛ داستان شوق‌انگیز او را از زبان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم که پرده از اسراری شگفت‌انگیز برمی‌دارد، به نقل از امام صادق علیه‌السلام چنین می‌شنویم: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى بِالنَّاسِ الصُّبْحَ فَنَظَرَ إِلَى سَابِّ فِي الْمَسْجِدِ وَهُوَ يَخْفِقُ وَيَهْوِي بِرَأْسِهِ مُضْفَرًا لُوْنُهُ قَدْ حَافَ جِسْمُهُ وَغَارَتْ عَيْنَاهُ فِي رَأْسِهِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى: كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا فُلَانُ؟

قَالَ: أَصْبَحْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مُوقِنًا.

فَعَجِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى مِنْ قَوْلِهِ وَقَالَ: إِنَّ لِكُلِّ يَقِينٍ حَقِيقَةً فَمَا حَقِيقَةُ يَقِينِكَ؟

فَقَالَ: إِنَّ يَقِينِي يَا رَسُولَ اللَّهِ هُوَ الَّذِي أَحْرَزَنِي وَأَسْهَرَلَيْلِي وَأَطْمَأْهُوَاجِرِي فَعَزَفْتُ نَفْسِي عَنِ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا حَتَّى كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى عَرْشِ رَبِّي وَقَدْ نُصِبَ لِلْحَسَابِ وَحُشِرَ الْخَلَائِقُ لِيَذَلَّكَ وَأَنَا فِيهِمْ وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ يَتَنَعَّمُونَ فِي الْجَنَّةِ وَيَتَعَارَفُونَ وَعَلَى الْأُرَائِكِ مُتَّكِنُونَ وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَهْلِ النَّارِ وَهُمْ فِيهَا مُعَذَّبُونَ مُضْطَرِحُونَ وَكَأَنِّي الْآنَ أَسْمَعُ زَفِيرَ النَّارِ يَدُورُ فِي مَسَامِعِي.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى لِأَصْحَابِهِ: هَذَا عَبْدٌ نَوَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ بِالْإِيمَانِ.

ثُمَّ قَالَ لَهُ الرَّبُّ مَا أَنْتَ عَلَيْهِ.

فَقَالَ السَّابُّ: ادْعُ اللَّهُ لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ أُزْرَقَ الشَّهَادَةَ مَعَكَ.

فَدَعَا لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ خَرَجَ فِي بَعْضِ عَزَوَاتِ النَّبِيِّ ﷺ فَأَنْشَسُهَا بَعْدَ تِسْعَةِ نَفَرٍ وَكَانَ هُوَ الْعَاشِرُ!*

«روزی رسول خدا ﷺ نماز صبح را با مردم به جا آورد. پس از نماز در مسجد جوانی را دید که چرت می زد و سرش پایین می افتاد، رنگش زرد و بدنش لاغر و چشمانش به گودی رفته بود.

رسول خدا ﷺ به او فرمود: چگونه روزگار را سپری می کنی؟ (در چه حالی؟) گفت: یا رسول الله در حال یقین سپری می کنم.

حضرت از پاسخ جوان در شگفت شد [خوشحال شد] و فرمود: هر یقینی را حقیقتی است، حقیقت یقین تو چیست؟

عرض کرد: یا رسول الله همین یقین من است که مرا محزون کرده است و بیداری شب و تشنگی روزم بخشیده است، و نسبت به دنیا و آن چه در دنیا است بی رغبت شده ام، تا آن جا که گویا عرش پروردگارم را می بینم که برای رسیدگی حساب برپا شده است و مردم برای رسیدگی حساب گرد آمده اند و گویا اهل بهشت را می بینم در نعمت های آن می خرامند و بر تخت ها تکیه زده اند و یکدیگر را معرفی می کنند و گویا اهل دوزخ را می بینم که در آن جا معذب هستند و به فریادرسی ناله سر می دهند و گویا اکنون آهنگ زبانه کشیدن آتش دوزخ در گوشم طنین انداز است.

رسول خدا ﷺ به اصحاب خود فرمود: این بنده ای است که خداوند دلش را به نور ایمان روشن ساخته است.

سپس به خود او فرمود: بر این حال که داری، ثابت باش.

سپس جوان عرض کرد: یا رسول الله از خدا بخواه شهادت در رکابت را روزیم فرماید. رسول خدا ﷺ برای او دعا کرد. مدتی نگذشت که آن جوان در جنگی همراه پیغمبر ﷺ بیرون رفت و بعد از نه نفر که به شهادت رسیدند، او دهمین [شهیدان آن جنگ] بود.»

هرچند داستان حارثه بن مالک جلوه های متنوع و جذابی از برکات شب زنده داری را به ما نشان می دهد؛ اما اهمیت مطلب ما را بر آن می دارد تا شمه ای از این برکات را در

آینه روایات به تماشا بنشینیم:

چهره نیکو

یکی از برکات شب زنده داری تأثیر شگفت انگیز آن بر سیمای انسان است؛ این عبادت پُرراز و رمز چهره شب زنده داران را از جاذبه‌ای ویژه و جمالی مخصوص برخوردار می‌سازد؛ از امام سجاد علیه السلام پرسیدند: چرا سیمای شب زنده دارن از همه مردم نیکوتر است؟ امام علیه السلام فرمود: «لَا تَمُتُمْ خَلْوًا بِاللَّهِ فَكَسَاهُمُ اللَّهُ مِنْ نُورِهِ»؛

«زیرا آنان با خدا خلوت کردند پس خداوند آنان را در پوشش لباسی از نور خویش قرار داد.»

۳۲۰

در جستجوی لیلة القدر

نزدیکی به خدا، پوشاننده بدی‌ها، جلوگیری کننده گناهان و دورکننده دردها

آشفته بازار روزمرگی‌ها سیر و سلوک انسان را به کندی می‌کشاند، بدی‌ها و گناهان فرصت تاخت و تاز می‌یابند و دردهای روحی و جسمی به انسان روی می‌آورند. شب زنده داری در خلوت شب و به دور از هیاهوی روزمرگی‌ها سیر و سلوک الی الله را برای انسان سهل و آسان می‌کند و در پرتو قرب و وصال، بدی‌ها پوشاننده می‌شود، از گناهان جلوگیری به عمل می‌آید و دردها التیام می‌یابند؛ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ وَإِنَّ قِيَامَ اللَّيْلِ قُرْبَةٌ إِلَى اللَّهِ وَتَكْفِيرٌ لِلْسَّيِّئَاتِ وَمَهَابَةٌ عَنِ الْإِثْمِ وَمَطْرَدَةٌ الدَّاءِ عَنْ أَجْسَادِكُمْ»^۱؛

«بر شما باد به شب زنده داری؛ به درستی که عادت شایستگیان پیش از شما بوده است و همانا شب زنده داری وسیله نزدیک شدن به خداوند و پوشاننده بدی‌ها و بازدارنده از گناه و دور کننده درد از بدن است.»

کسب شرافت انسانی

انسان همواره در جستجوی کرامت نفس و شرافت انسانی است، معدن و منبع کسب شرافت، خلوت شب و راز و نیاز شبانه است؛ «جَاءَ جَبْرِئِيلُ إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ عَشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ وَأَخْبِبْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ وَاعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مُجَزِّي بِهِ وَاعْلَمْ أَنَّ

۱. وسائل الشیعه / ۸ / ۱۵۷ و علل الشرایع / ۲ / ۳۶۵.

۲. مستدرک الوسائل / ۶ / ۳۳۱.

شَرَفَ الرَّجُلُ قِيَامَهُ بِاللَّيْلِ وَ عِزَّهُ اسْتِعْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ»؛

«جبرئیل نزد پیامبر آمد و گفت: ای محمد آن گونه که خواهی زندگی کن، پس همانا تومیت هستی (خواهی مرد) و هر چه را خواهی دوست بدار، پس همانا تواز آن جدا خواهی شد و هر کاری خواهستی انجام ده، پس همانا تو بر اساس آن جزا خواهی گرفت و بدان شرافت مرد به قیام او در شب وابسته است و عزت او به بی نیازی اش از مردم.»

آبادانی قبر

شب زنده داری چراغ فروزانی است که ظلمت شب را به روز جهان افروز بدل می سازد، این فروزندگی در عالم قبر و برزخ به صورت باغ ظهور می کند؛ امام صادق علیه السلام فرموده است: «وَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى مُوسَى عليه السلام قُمْ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ بَيْنَ يَدَيْ قَبْرِكَ رَوْضَةً مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ»^۲؛

«خداوند به موسی عليه السلام وحی کرد در تاریکی شب در پیشگاه من به پا خیز قبرت را باغی از باغ های بهشت قرار ده.»

برتری شب زنده داران اهل راز و نیاز

خداوند درباره شب زنده داران فرموده است: «لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ»^۳؛

«آنان برابر نیستند، [چراکه] برخی اهل کتاب امتی هستند [که برای بندگی خدا] به پا خاسته اند، آیات خدا را در لحظه لحظه شب تلاوت می کنند در حالی که آنان سجده می کنند.»

و برای رساندن پیام آور خویش به مقام محمود، او را به تهجد شبانه فرمان داده است: «وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا»^۴؛

«و پاره ای از شب را به تهجد و نیایش شبانه بپرداز؛ تا عبادتی ویژه افزون بر نمازهای واجب برای تو باشد؛ امید است پروردگارت تو را با مقامی ستوده برانگیزاند.»

۱. وسائل الشیعه / ۸ / ۱۵۴ و جامع الاخبار / ۱۰۸ و خصال / ۱ / ۷ و روضه الواعظین / ۲ / ۴۸۸ و معانی الاخبار / ۱۷۸.

۲. دعوات / ۲۴۴.

۳. آل عمران / (۳) / ۱۱۳.

۴. اسراء / (۱۷) / ۷۹.

و نیز در حالی که از بندگان خود تمجید می‌کند یکی از ویژگی‌های آنان که شایسته تمجیدشان قرار داده است را شب‌زنده‌داری و عبادت شبانه معرفی می‌کند: ﴿وَالَّذِينَ يَبْتُغُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾^۱؛

«و آنان که شب را در عبادت پروردگارشان گاه سر به سجده‌اند و گاه برپا ایستاده‌اند.»
و یا درباره آنان که آیات او را باور دارند، فرموده است:

﴿تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾^۲؛

«پهلوهایشان از بسترها جدا می‌شود، پروردگارشان را از روی ترس و طمع می‌خوانند، و از آنچه روزیشان کرده‌ایم، انفاق می‌کنند.»

خداوند شب‌زنده‌داری را به پیام‌آور خویش سفارش می‌کند هم بدان جهت که شب‌زنده‌داری پدیده‌ای اثرگذار است و ذکر و قرائت در سحرگاهان پایدارتر و ماندگارتر است و هم بدان جهت که شب‌زنده‌داری پشتوانه فعالیت، تلاش و کوشش روزانه است؛ ما می‌گوییم بخوابیم که فردا به کارمان پردازیم؛ خداوند می‌فرماید، شب‌زنده‌داری کنید که رسالت فردا را بتوانید به انجام رسانید:

﴿يَا أَيُّهَا الْمَرْزُوقُ * فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا * نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا * أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا * إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا * إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأًا وَأَقْوَمُ قِيلاً * إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا﴾^۳؛

«هان ای جامه‌به‌خودپيچیده * شب را جز اندکی [برای عبادت] به پا خیز * نیمی از شب را یا اندکی از نیمه بگاہ * یا اندکی بر نیمه بیافزای و قرآن را پی‌درپی و شمرده بخوان * همانا بر تو گفتاری سنگین القاء خواهیم کرد * همانا پدیده شب‌زنده‌داری مؤثرتر و سخن در آن پایدارتر و ماندگارتر است * همانا تورا در روز آمد و شدی طولانی است.»
رسول خدا ﷺ فرموده است: «خَيْرُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَأَفْشَى السَّلَامَ وَصَلَّى وَالنَّاسُ نِيَامًا»^۴؛

«بهترین شما کسی است که [مردم را] طعام دهد و سلام را آشکار سازد و در حالی

۱. فرقان (۲۵) / ۶۴.

۲. سجده (۳۲) / ۱۶.

۳. مزمل (۷۳) / ۱-۷.

۴. کافی / ۴ / ۵۰ و خصال / ۱ / ۹۱ و محاسن / ۲ / ۳۸۷.

که مردم در خواب هستند، نماز شب به جای آورد.»

سحرخیزی

اهمیت سحرگاهان

امام صادق علیه السلام در روایتی از رسول اکرم صلی الله علیه و آله چنین نقل فرموده است: «حَبْرُوقَتِ دَعْوَتُمُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فِيهِ الْأَسْحَارُ وَتَلَاهُ هَذِهِ آيَةٌ فِي قَوْلِ يَعْقُوبَ عليه السلام «سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي» وَقَالَ: أَخْرَهُمْ إِلَى السَّحْرِ!»

۳۲۳

ترجمه ۳ موضوع محوری در سوره مبارکه قدر

«بهترین زمانی که در آن خدای عزوجل را بخوانید، سحرگاهان است. و این آیه را که گفته یعقوب است، تلاوت فرمود:» [یعقوب] گفت: به زودی از پروردگار خود برای شما (فرزندنام) آموزش خواهم خواست» و فرمود: [یعقوب] دعا کردن برای آنان را به هنگامه سحر موقوف کرد.»

عمر بن اذینه می‌گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: «إِنَّ فِي اللَّيْلِ لَسَاعَةً مَا يُؤَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ ثُمَّ يُصَلِّي وَيَدْعُو اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ فِيهَا إِلَّا اسْتَجَابَ لَهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ.

قُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللَّهُ وَأَيُّ سَاعَةٍ هِيَ مِنَ اللَّيْلِ؟

قَالَ عليه السلام: إِذَا مَضَى نِصْفُ اللَّيْلِ وَهِيَ السُّدُسُ الْأُولَى مِنْ أَوَّلِ التَّصْفِي»^۲؛

«در شب ساعتی است، بنده مسلمانی آن را درک نکند و در آن نماز نگذارد، خدای عزوجل را در آن ساعت نخواند، مگر آن‌که دعایش مستجاب شود و این ساعت در هر شبی هست.»

گفتم: خدایت خیر دهد، آن چه ساعتی از شب است؟

فرمود: هنگامی که نیمی از شب بگذرد؛ یک ششم از اول نیمه شب.»

روایت شده که داوود علیه السلام از جبرئیل علیه السلام درباره بافضیلت‌ترین وقت‌ها سؤال کرد.

[جبرئیل در پاسخ] گفت: «لَا أَعْلَمُ إِلَّا أَنَّ الْعَرْشَ يَهْتَرُ فِي الْأَسْحَارِ»^۳؛

«نمی‌دانم، مگر آنکه عرش در سحرگاهان به اهتزاز درمی‌آید.»

امیرالمؤمنین علیه السلام فرموده است: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِذَا أَرَادَ أَنْ يُصِيبَ أَهْلَ الْأَرْضِ بِعَذَابٍ

۱. کافی / ۲ / ۴۷۷ و وسائل الشیعه / ۷ / ۶۸ و بحار الانوار / ۱۲ / ۲۶۶.

۲. کافی / ۲ / ۴۷۸.

۳. مستدرک الوسائل / ۱۲ / ۱۴۶.

قَالَ لَوْلَا الَّذِينَ يَتَحَابُّونَ بِجَلَالِي وَيَعْمُرُونَ مَسَاجِدِي وَيَسْتَغْفِرُونَ بِالْأَشْحَارِ لَوْلَا هُمْ لَأَنْزَلْتُ عَذَابِي؛^۱

«همانا خدای تبارک و تعالی هرگاه بخواهد بر اهل زمین [به خاطر گناهشان] عذابی بفرستد، گوید: اگر نبودند کسانی که به خاطر عظمت و شکوه من نسبت به یکدیگر محبت می‌ورزند و مسجدهای مرا آباد می‌کنند و سحرگاهان را به استغفار می‌گذرانند، اگر آنان نبودند، حتما عذابم را فرو می‌فرستادم.»

استغفارکنندگان سحرگاهان

اهتمام آموزه‌های دینی نسبت به شب به خوبی نشان می‌دهد که خداوند بندگان خویش را به ضیافت راز و نیاز شبانه دعوت فرموده است تا آنان را از معرفت خویش برخوردار و از رحمت خویش سیراب سازد؛ امام صادق علیه السلام فرموده است: «مَنْ قَالَ فِي آخِرِ

الْوَتْرِ فِي السَّحْرِ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ وَ اتُوبَ إِلَيْهِ سَبْعِينَ مَرَّةً وَ حَبَّتْ لَهُ الْمَغْفِرَةُ»^۲؛

«کسی که در آخر نماز وتر در سحرگاهان هفتاد بار بگوید: «استغفر الله ربی و اتوب الیه» مغفرت برای او محقق شده است.»

و نیز فرموده است: «مَنْ قَالَ فِي آخِرِ الْوَتْرِ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ رَبِّي وَ اتُوبَ إِلَيْهِ سَبْعِينَ مَرَّةً وَ دَامَ عَلَى ذَلِكَ سَنَةً كُتِبَ مِنَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَشْحَارِ»^۳؛

«کسی که در آخر نماز وتر در سحرگاهان هفتاد بار بگوید: «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَ اتُوبُ إِلَيْهِ» و یک سال ادامه دهد، خداوند او را از استغفارکنندگان در سحر مقرر می‌فرماید.» و نیز «مَنْ قَالَ آخِرُ قُنُوتِهِ فِي الْوَتْرِ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ وَ اتُوبَ إِلَيْهِ مِائَةَ مَرَّةً أُرْبِعِينَ لَيْلَةً كَتَبَهُ اللَّهُ مِنَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَشْحَارِ»^۴؛

و نیز از آن حضرت نقل شده است: «اگر کسی چهل شب در آخر قنوتش در نماز وتر صد بار بگوید: «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ اتُوبُ إِلَيْهِ» خداوند او را از استغفارکنندگان در سحرگاهان مقرر می‌فرماید.»

۱. ثواب الاعمال / ۱۷۷ و علل الشرایع / ۲ / ۵۲۱ و علی بن جعفر علیه السلام، مسائل علی بن جعفر / ۳۴۴.

۲. مستدرک الوسائل / ۴ / ۴۰۷.

۳. محاسن / ۵۱ / ح ۸۰ و تفسیر عیاشی / ۱ / ۱۶۵.

۴. مستدرک الوسائل / ۴ / ۴۰۸ و بحار الانوار / ۸۴ / ۲۲۴.

شاید تفاوت این حدیث که چهل شب را با حدیث پیش که مداومت یک سال را تعیین فرموده است به لحاظ مراتب باشد و نیز شاید منظور مداومت چهل شبانه روز به صورت پیوسته و لاینقطع در برابر یکسالی باشد که گاهی دچار خلل و فترت می شود؛ اما به نگاه تسامحی تساهلی تعبیر مداومت و استمرار برای آن به کار می رود.

امیرالمؤمنین علیه السلام فرموده است: «مَنْ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي السَّحْرِ سَبْعِينَ مَرَّةً كَانَ مِنَ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ فِيهِمْ ﴿وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ﴾ وَقَالَ مَنْ قَرَأَ فِي لَيْلِهِ سَبْعِينَ آيَةً لَمْ يَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ»؛

«کسی که در سحر هفتاد بار استغفار کند از کسانی خواهد بود که خداوند درباره آنان گفته است: ﴿وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ﴾ و نیز آن حضرت فرمود: هر کس در [هر] شب شش هفتاد آیه بخواند، از غافلان محسوب نخواهد شد.»

امام صادق علیه السلام درباره آیه شریفه ﴿وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾^۲ فرموده است: «كَانُوا يَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ فِي آخِرِ الْوَيْلِ فِي آخِرِ اللَّيْلِ سَبْعِينَ مَرَّةً»؛^۳

حضرت کسانی را مصداق آیه کریمه معرفی می کند که همواره در آخر نماز وتر و در آخر شب هفتاد بار استغفار می کنند؛ اینان مستغفرین بالاسحار محسوب می شوند.

آثار و برکات سحرخیزی و استغفار در سحرگاهان

ایمنی از ابلیس

خدای متعال از قول ابلیس چنین نقل فرموده است: «قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَزِيدَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ * إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ»؛^۴

«[ابلیس] گفت: پروردگارا! چون مرا گمراه کردی، من در زمین برای آنان زیباگری می کنم و همگان را به گمراهی هلاکت می کشانم * مگر بندگان خالص شده تورا در میان آنان.»

و درباره شیاطین چنین می فرماید: «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

۱. ارشاد القلوب / ۱ / ۹۴.

۲. ذاریات (۵۱) / ۱۸.

۳. علل الشرایع / ۲ / ۳۶۴ و وسائل الشیعه / ۶ / ۲۸۰.

۴. حجر (۱۵) / ۳۹-۴۰.

* إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ؛

«هنگامی که قرآن می خوانی خود را از شر شیطان رانده شده در پناه خدا قرار ده * همانا او را بر کسانی که ایمان آورده و بر پروردگارشان توکل می کنند تسلط و سیطره ای نیست.»

کسی که به شب زنده داری، تلاوت آیات الهی و اقامه نماز شب روی می آورد، او خود را از شر شیاطین جن و انس و جنود ابلیس در پناه امن خدا قرار داده است. نماز شب که در خلوت سحرگاهان و به دور از مرئی و منظر آدمیان به پا می شود، بستر مناسب تحصیل خلوص به حساب می آید و مداومت بر آن مؤمن خالص را به مقام مخلصین ارتقاء می بخشد.

رسول خدا ﷺ فرموده است: «ثَلَاثَةٌ مَعْصُومُونَ مِنْ إِبْلِيسَ وَ جُنُودِهِ الذَّاكِرُونَ لِلَّهِ وَ الْبَاكُونَ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَغْفِرُونَ بِالْأَشْحَارِ»؛

«سه گروه، از ابلیس و لشگریان او در امان هستند: آنان که به یاد خدا هستند (اهل ذکر) و آنان که از خشیت خدا گریه می کنند و آنان که در سحرگاهان استغفار می کنند.»

جلوگیری از عذاب خداوند

شیوع گناهان در میان مردم خشم، قهر و عذاب خدا را در پی خواهد داشت. عبادت و نیایش شبانه رحمت خدا را موجب می شود و استغفار که از اهم عبادات شب زنده داران است، خشم و قهر خدا را به لطف و رحمت تبدیل کرده و شعله های عذاب جهنم را به خاموشی می کشاند.

امام صادق ع از پدران بزرگوارش نقل می کند که امیرالمؤمنین ع از رسول خدا ص چنین نقل فرمود: «إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ إِذَا رَأَى أَهْلَ قَرْيَةٍ قَدْ أَسْرَفُوا فِي الْمَعَاصِي وَ فِيهَا ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ نَادَاهُمْ جَلَّ جَلَالُهُ أَوْ تَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُهُ يَا أَهْلَ مَعْصِيَتِي لَوْلَا مَنْ فِيكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ الْمُتَحَاتِّبِينَ بِجَلَالِي الْعَامِرِينَ بِصَلَاتِهِمْ أَرْضِي وَ مَسَاجِدِي وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَشْحَارِ خَوْفًا مِنِّي لَأَنْزَلْتُ بِكُمْ عَذَابِي ثُمَّ لَا أَبَالِي»؛^۳

۱. نحل (۱۶) / ۹۸-۹۹.

۲. مستدرک الوسائل / ۱۲ / ۱۴۶ و ارشاد القلوب / ۱ / ۱۹۶.

۳. وسائل الشیعه / ۱۶ / ۹۲ و الأملی للصدوق / ۱۹۹.

«همانا خداوند تبارک و تعالی وقتی اهل قریه‌ای را دید که در گناهان [خویش] غوطه‌ور هستند و در میان آنان سه نفر از مؤمنین به سر می‌برند، خدای جل و علا خطاب به آنان فرمود: ای اهل نافرمانی نسبت به من، اگر نبودند در میان شما از مؤمنان که دوست داران جلال و عظمت من هستند، زمین مرا و مساجد مرا با نمازشان آباد می‌کنند و در سحرگاهان از خوف من استغفار می‌کنند بی‌درنگ عذابم را بر شما فرو می‌فرستادم و اعتنایی نمی‌کردم.»

جلب محبت خدا

خدای متعال جلب محبت خود را در گرو پیروی از رسول خویش قرار داده است: **«قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»^۱؛**
 «بگو اگر خدا را دوست می‌دارید از من پیروی کنید تا خدا نیز دوستتان بدارد و گناهانتان را ببامزد و خداوند آمرزنده مهربان است.»

بانگ خروس صدای بیداری است، صوت قرآن نیز آوای بیداری و آگاهی است و بالأخره کسی که در نیمه‌های خلوت شب یعنی سحرگاهان به زمزمه استغفار روی می‌آورد فطرت خویش را به آگاهی و شکوفائی فرامی‌خواند. نبی مکرم اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده است: **«ثَلَاثَةُ أَصْوَاتٍ يُجِبُّهَا اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ صَوْتُ الدِّيَكِ وَصَوْتُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَصَوْتُ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ»^۲؛ «سه صدا را خدای عزوجل دوست می‌دارد: صدای خروس و صدای کسی که قرآن می‌خواند و صدای استغفارکنندگان در سحرگاهان.»**

دروء خدا و فرستادگان

خداوند سحرخیزان و استغفارکنندگان در سحرگاهان را چنان دوست می‌دارد که بر آنان درود می‌فرستد؛ امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام از نبی مکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل کرده است که آن حضرت فرمود: **«إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الْمُسْتَغْفِرِينَ وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ»^۳؛**
فَلْيَسْتَسْحِرْ أَحَدَكُمْ وَ لَوْ بِشَرِّتَيْهِ مِنْ مَاءٍ»^۳؛

۱. آل عمران (۳) / ۳۱.

۲. مکالم الاخلاق / ۳۱۳.

۳. وسائل الشيعه / ۱۰ / ۱۴۵.

«خداوند تبارک و تعالی و فرشتگان او بر کسانی که به سحری روی می آورند و استغفارکنندگان در سحرگاهان درود می فرستند، پس هریک از شما سحری میل کند و لوبه نوشیدن آبی.»

نماز شب و نیایش شبانه

اهمیت نماز شب

قرآن کریم به نماز و نیایش شبانه بسیار اهمیت داده است در متون روایی، سیره و سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام نیز این اهتمام قرآنی به خوبی انعکاس یافته است؛ رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است: «مَا اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا إِلَّا لِإِطْعَامِهِ الطَّعَامَ وَ الصَّلَاةِ بِاللَّيْلِ وَ النَّاسِ نِيَامًا»^۱.

«خداوند، ابراهیم علیه السلام را خلیل خویش قرار نداد مگر به خاطر اطعام طعامش و نماز شبانه اش در حالی که مردم خفته بودند.»

امام صادق علیه السلام نیز فرموده است: «عَلَيْكُمْ بِصَلَاةِ اللَّيْلِ فَإِنَّهَا سُنَّةُ نَبِيِّكُمْ وَ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ وَ مَطْرَدَةُ الدَّاءِ عَنِ أَجْسَادِكُمْ»^۲؛

«بر شما باد به نماز شب که آن سنت پیامبر شما و شیوه شایستگان پیش از شما و دورکننده درد و بیماری از جان های شماست.»

آن چه از آیات و احادیث در اهمیت نماز شب و احوال شب زنده داران و نیایش شبانه آنان نقل شده است، در سیره عملی امام موسی بن جعفر علیه السلام آن گاه که در پایان نماز وتر به راز و نیاز و زمزمه می پرداخته، چه زیبا به نمایش درآمده است: «هَذَا مَقَامٌ مِنْ حَسَنَاتِهِ نِعْمَةٌ مِنْكَ وَ شُكْرُهُ صَعِيفٌ وَ ذَنْبُهُ عَظِيمٌ وَ لَيْسَ لَهُ إِلَّا دَفْعُكَ وَ رَحْمَتُكَ فَإِنَّكَ قُلْتَ فِي كِتَابِكَ الْمُتَزَلِّ عَلَى نَبِيِّكَ الْمُتَزَلِّ صلی الله علیه و آله: «كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ * وَ بِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ»، طَالَ هُجُوعِي وَ قَلَّ قِيَامِي وَ هَذَا السَّحَرُ وَ أَنَا مُسْتَغْفِرُكَ لِذُنْبِي اسْتَغْفَارَ مَنْ لَمْ يَجِدْ لِنَفْسِهِ ضَرًّا وَ لَا نَفْعًا وَ لَا مَوْتًا وَ لَا حَيَاةً وَ لَا نُشُورًا.»

۱. وسائل الشیعه / ۸ / ۱۵۶ و علل الشرایع / ۳۵ / ح ۴.

۲. تهذیب الاحکام / ۲ / ۱۲۰ و وسائل الشیعه / ۸ / ۱۴۹.

ثُمَّ يَخِرُّ سَاجِدًا لِلَّهِ؛^۱

«در اینجا کسی ایستاده است که نیکی‌هایش نعمتی است از جانب تو و او در به جای آوردن شکر آن ناتوان است و گناهش بزرگ است و چیزی جز حمایت و رحمت تو را ندارد و تو در کتاب خویش که آن را بر پیامبرت فرو فرستاده‌ای، گفتی: «آنان این‌گونه بودند که اندکی از شب را می‌خوابیدند* و در سحرگاهان استغفار می‌کردند»، خوابیدن به درازا کشید و شب‌زنده‌داریم اندک بود و اینک سحر است و من برای گناهانم از تو آموزش می‌طلبم، آموزش طلبی کسی که سود و زیان، مرگ و زندگی و حشر و نشرش در دست او نیست؛

[راوی می‌گوید: حضرت ﷺ سپس به سجده درمی‌افتاد.]

و امام علی علیه السلام نیز همواره می‌فرموده است: «إِنَّا أَهْلُ بَيْتِ أُمِّرِنَا أَنْ نُطْعِمَ الطَّعَامَ وَ نُؤَدِّيَ فِي النَّيِّبَةِ وَ نُصَلِّيَ إِذَا نَامَ النَّاسُ»^۲؛

«ما خاندانی هستیم که فرمان یافته‌ایم [مردم را] اطعام کنیم و در گرفتاری‌ها [به آنان یاری] رسانیم و هنگامی که مردم خفته‌اند، نماز گزاریم.»

امام کاظم علیه السلام درباره قول خدای عزوجل که فرمود: «... وَ رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ...»^۳؛ «... آنان رهبانیت از نزد خود آوردند، ما آن را بر آنان واجب نکرده بودیم [آنان بدان روی نیاوردند] مگر برای جستجوی خشنودی خدا...»، می‌فرماید: «صَلَاةُ اللَّيْلِ»^۴؛ «منظور نماز شب است.»

علامه مجلسی رحمته الله عليه در توضیح این حدیث می‌گوید: «رُهْبَانِيَّةٌ هَذِهِ الْأُمَّةِ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ»^۵. «رهبانیت این امت در نماز شب است.»

امام صادق علیه السلام فرموده است: «لَيْسَ مِنْ شِيعَتِنَا مَنْ لَمْ يُصَلِّ صَلَاةَ اللَّيْلِ»^۶؛

۱. کافی / ۳ / ۳۲۵ / ح ۱۶ و تهذیب الاحکام / ۲ / ۱۳۲.

۲. محاسن / ۲ / ۳۸۷.

۳. حدید (۵۷) / ۲۷.

۴. کافی / ۳ / ۴۸۸ و من لایحضره الفقیه / ۱ / ۴۷۲ و تهذیب الاحکام / ۲ / ۱۲۰ و علل الشرایع / ۲ / ۳۶۳ و عبون اخبار

الرضا / ۱ / ۲۸۲.

۵. بحار الانوار / ۸۴ / ۱۴۶.

۶. وسائل الشیعه / ۸ / ۱۶۲ و روضه الواعظین / ۲ / ۳۲۱ و مقنعه / ۱۱۹.

«کسی که نماز شب به جای نیاورد، از شیعیان ما نیست.»
 شیعیان راستین و پیروان حقیقی آنان به سیره پیشوایان خود تأسی می‌کنند و اگر چنین نکنند، از شیعیان خاص آنان به حساب نمی‌آیند؛ هرچند به معنای عام کلمه، شیعه محسوب می‌شوند.

ماندگاری ره‌آوردهای معنوی شبانه

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ...﴾^۱؛

«به راستی این قرآن به چیزی که پاینده‌تر است ره می‌نماید...»
 قرآن کلام خداست و از مبدأ آن ذات مقدس نشأت گرفته است و انسان را به چیزی هدایت می‌کند که ماندگار و فناپذیر است. راز ماندگاری قرآن و آن چه قرآن ما را بدان هدایت می‌کند، همان مبدأ و خاستگاهی است که کتاب خدا از آن جا فروفرستاده شده است؛ چراکه: ﴿مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ...﴾^۲؛

«آن چه نزد شماست، فانی می‌شود و آن چه نزد خداست، جاودانه خواهد ماند...»
 از جمله اموری که قرآن بدان هدایت می‌کند، شب‌زنده‌داری و نیایش شبانه است:
 ﴿يَا أَيُّهَا الْمَزْمِلُ * قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا﴾^۳؛

«هان ای جامه‌به‌خودپیچیده * شب را جز اندکی [برای عبادت] به پا خیز.»
 قرآن کریم علاوه بر دعوت به قیام شبانه آثار ماندگار آن را نیز بیان فرموده است:
 ﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾^۴؛

«همانا پدیده شب‌زنده‌داری مؤثرتر و سخن‌در آن پایدارتر و ماندگارتر است.»
 مرحوم طبرسی رحمته‌الله‌علیه می‌فرماید: منظور از «ناشئة اللیل» ساعات شب است؛ زیرا ساعات، از شب نشأت می‌گیرد.^۵

فضای آرامش‌بخش نیمه‌های شب و سحرگاهان فرصتی بی‌بدیل و بی‌نظیر برای

۱. اسراء (۱۷) / ۹.

۲. نحل (۱۶) / ۹۶.

۳. مزمل (۷۳) / ۱-۲.

۴. مزمل (۷۳) / ۶.

۵. مجمع‌البیان / مجلد ۹ و ۱۰ / ۳۷۶.

سخن گفتن با خدا و راز و نیاز و نجواست که با حضور قلب صورت می‌گیرد و آثار و برکات آن همواره ماندگار خواهد بود.

برخی از مفسران، «ناشئة اللیل» را واردات معنوی و خواطر و اشراقات روحانی دانسته‌اند که در تاریکی شب منکشف می‌شود و این فرصت در روز، که انسان به روزمرگی‌ها سرگرم است، به دست نمی‌آید.^۱

شاید بتوان گفت این دو معنا (آنچه علامه طبرسی بیان کرده و آنچه دیگر مفسران گفته‌اند) در طول یکدیگرند؛ ساعات شب اگر مورد استفاده قرار گیرد، بستری است برای واردات معنوی و اشراقات روحانی و نورانی.

هر گنج سعادت که خدا داد به حافظ از یمن دعای شب و ورد سحری بود^۲ آری، آن چه با مناجات، راز و نیاز و عبادت شبانه به دست می‌آید، واردات معنوی و افاضات نورانی ویژه‌ای است که نه تنها به فنا، زوال و نابودی نخواهد گرایید؛ بلکه همراه با انسان مرز نیستی و مرگ را در خواهد نوردید و در برزخ و رستخیز و تا همیشه دست از همراهی وی بر نخواهد داشت:

سوز دل، اشک روان، آه سحر، ناله شب این همه از نظر لطف خدا می‌بینم
هر دم از روی تو نقشی ز ندم راه خیال با که گویم که در این پرده چه‌ها می‌بینم
کس ندیدست ز مشک ختن و نافه چین آنچه من هر سحر از باد صبا می‌بینم^۳

شب‌های ویژه

شب‌ها همه یکسان نیستند؛ بعضی نسبت به بعضی برترند از جمله نشانه‌ها و نیز فایده‌های این برتری اثرگذاری بیشتر آن در سازندگی روح آدمی و واردات قلبی است که خداوند در این شب روزی انسان قرار می‌دهد. شب عید فطر و قربان و نیز شب نیمه شعبان از آن شب‌های ویژه محسوب می‌شود.

رسول خدا ﷺ فرموده است: «مَنْ أَحْيَا لَيْلَةَ الْعِيدِ وَ لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ

۱. بانوی اصفهانی (امین اصفهانی) (۱۴۰۴.ه.ق)، مخزن العرفان / ۳ / ۱۶۲. (نقل به مضمون)

۲. دیوان حافظ / ۲۰۳.

۳. دیوان حافظ / ۲۸۱.

يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ»^۱؛

«کسی که شب عید (فطرو قربان) و شب نیمه شعبان را زنده بدارد، در آن روزی که دل‌ها می‌میرند، دل او نخواهد مُرد.»

امام علی علیه السلام شب اول رجب را نیز به این سه شب افزوده است: «يُعْجِبُنِي أَنْ يُفْرَعَ الرَّجُلُ نَفْسَهُ فِي السَّنَةِ أَرْبَعَ لَيَالٍ لَيْلَةَ الْفِطْرِ وَ لَيْلَةَ الْأُضْحَى وَ لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ وَ أَوَّلَ لَيْلَةِ مِنْ رَجَبٍ»^۲؛

«می‌پسندم این‌که کسی چهار شب در سال خود را برای عبادت آزاد کند: شب عید فطرو شب عید قربان و شب نیمه شعبان و نخستین شب از ماه رجب.»

آن حضرت بعضی شب‌ها هیچ نمی‌خوایده است؛ امام رضا علیه السلام فرموده است: «كَانَ عَلِيٌّ علیه السلام لَا يَتِمُّ ثَلَاثَ لَيَالٍ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ لَيْلَةَ الْفِطْرِ وَ لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ وَ فِيهَا تُقَسَّمُ الْأَرْزَاقُ وَ الْأَجَالُ وَ مَا يَكُونُ فِي السَّنَةِ»^۳؛

«امیرالمؤمنین علیه السلام سه شب را نمی‌خواست: شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان و شب عید فطرو شب نیمه شعبان. در این شب‌ها روزی‌ها تقسیم و مدت عمر و هر آن‌چه در آن سال رخ خواهد داد، تعیین می‌شود.»

شب‌های برگزیده خدا

شب‌های ویژه شب‌های برگزیده خدا هستند؛ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است: «إِنَّ لِلَّهِ خِيَارًا مِنْ كُلِّ مَا خَلَقَهُ... وَأَمَّا خِيَارُهُ مِنَ اللَّيَالِي فَلَيَالِي الْجُمُعِ وَ لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ وَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ وَ لَيْلَةَ الْاُعِيدِ...»^۴؛

«همانا برای خداوند از میان آن‌چه آفریده است، برگزیدگانی است، ... و اما برگزیده او از شب‌ها، شب‌های جمعه و شب نیمه شعبان و شب قدر و شب‌های عید فطرو عید قربان است...»

چنان‌که فرمود هر کتابی که فروفرستاده شده است و هر چیزی که آفریده شده است،

۱. ثواب الاعمال / ۱ / ۱۰۲ و الدعوات / ۲۷۹ و اقبال الاعمال / ۷۱۸ و وسائل الشیعه / ۷ / ۴۷۸.

۲. وسائل الشیعه / ۸ / ۱۰۹ و محمد بن اشعث کوفی، الجعفریات / ۴۶ مصباح المتجهد / ۸۵۲.

۳. بحار الانوار / ج ۸۸ / ۹۴ و مصباح المتجهد / ۵۹۴ و وسائل الشیعه / ۸ / ۱۱۰.

۴. تفسیر الامام العسکری / ۶۶۱.

سید و سروری دارد: «...فَالْقُرْآنُ سَيِّدُ الْكُتُبِ الْمُنَزَّلَةِ ... وَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ سَيِّدَةُ اللَّيَالِي...»^۱

برکات نماز شب و نیایش شبانه

خوش رویی، خوش خلقی، ادای دین، رفع اندوه و جلای بصر

خدای متعال فرموده است: «وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَ نَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى * قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا * قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيَتْهَا وَ كَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى»^۲؛

«وهرکس از یاد من اعراض کند پس همانا برای او زندگی تنگ [و مشقت باری] خواهد بود و روز قیامت کور محسورش خواهیم کرد * [او] گوید: ای پروردگار من! چرا کور محسورم کردی و همانا من بینا بودم؟! * [و خداوند] فرمود: آری، چنین است! آیات ما به توست پس تو آن‌ها را فراموش کردی و این چنین امروز فراموش می شوی.»

همان‌گونه که روی‌گردانی از یاد خدا پیامدهای غیرقابل جبران از خود باقی می‌گذراند؛ اهتمام به ذکر و یاد خدا در یکی از مناسب‌ترین بسترهای زمانی با دعوت، تشویق و تحسین خداوند و با او به راز و نیاز و نجوا پرداختن آرامش عمیق و وصف‌ناپذیر روح و روان آدمی را به ارمغان می‌آورد: «الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»^۳؛

«همانان که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان به یاد خدا آرام می‌گیرد.»

قلب مطمئن، روح شاد و ضمیر امیدوار، برکه و چشمه‌ای است که از آن خوش‌رویی و خوش‌خلقی می‌جوشد، خدای متعال چنین کسی را مشمول رحمت و واسعۀ خویش قرار داده و دینش را ادا می‌کند، حزن و اندوه از او رخت می‌بندد و از آثار مشهور و شاخص یاد و ذکر مستمر یعنی جلای بصر بهره‌مند می‌شود؛ امام صادق علیه السلام فرموده است: «صَلَاةُ اللَّيْلِ تُحَيِّنُ الْوَجْهَ وَ تُحَيِّنُ الْخُلُقَ وَ تَقْضِي الدِّينَ وَ تَذْهَبُ بِهِمْ وَ تَجْلُو الْبَصَرَ»^۴؛

۱. تأویل الآيات الظاهرة / ۸۲۹ و کنزالفوائد / ۲ / ۲۳۷.

۲. طه (۲۰) / ۱۲۴-۱۲۶.

۳. رعد (۱۳) / ۲۸.

۴. بحار الانوار / ۸۴ / ۱۵۳.

«نماز شب چهره را نیکو، اخلاق را نیکو، بورا خوش، روزی را فراوان، قرض را آدا، اندوه را برطرف و چشم را جلا می دهد.»

درخشندگی خانه های نماز شب گزاران برای اهل آسمان

برکات آسمانی و واردات قلبی ناشی از نماز شب، تلاوت و راز و نیاز شبانه نه تنها شب زنده داران از آن برخوردار می شوند، بلکه دارای آثاری است که جهان آفرینش را تحت تأثیر خود قرار می دهد؛ چراکه اثربخشی امور معنوی، خارج از محاسبات مادی است؛ چنان که خدای تبارک و تعالی فرموده است: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ...﴾؛

«و اگر اهل قریه ها (مجتمعات بشری) ایمان آورده تقوی پیشه می کردند، همانا برکاتی از آسمان و زمین به رویشان می گشودیم...»

و نیز فرموده است: ﴿...وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا * وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ...﴾^۲

«... و هر کس تقوای خدا را پیشه خویش سازد [خداوند] برای او گشایشی قرار می دهد * و او را از جایی که به حساب نمی آورد روزی می دهد...»

امام صادق علیه السلام فرموده است: «إِنَّ الْبُيُوتَ الَّتِي يُصَلِّي فِيهَا بِاللَّيْلِ بِتِلَاوَةِ الْقُرْآنِ تُضِيءُ لِأَهْلِ السَّمَاءِ كَمَا تُضِيءُ نُجُومُ السَّمَاءِ لِأَهْلِ الْأَرْضِ»^۳؛

«همانا خانه هایی که در آن نماز شب همراه با تلاوت قرآن به جا آورده می شود، برای اهل آسمان نورافشانی می کند، همان گونه که ستارگان آسمان برای اهل زمین نورافشانی می کنند.»

نجات از دردهای جسمانی

بسیاری از دردهای جسمانی ریشه در آشفتگی های روحی دارد؛ اگر انسان آرامش روحی خویش را با ضیافت شبانه با خدا به دست آورد، بیماری های جسمی او که ریشه در

۱. اعراف (۷) / ۹۶.

۲. طلاق (۶۵) / ۲-۳.

۳. من لا يحضره الفقيه / ۱ / ۴۷۳ و وسائل الشيعه / ۵ / ۲۹۴ و اعلام الدين / ۲۶۲ و مقنعه / ۱۲۰ و ثواب الأعمال / ۴۲ و روضه الواعظين / ۲ / ۳۲۱.

اضطراب، ناامیدی، ترس و مانند آن دارد، درمان خواهد شد؛
 امام صادق علیه السلام فرموده است: «عَلَيْكُمْ بِصَلَاةِ اللَّيْلِ فَإِنَّهَا سُنَّةٌ نَبِيِّكُمْ وَ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ وَ مَطْرَدَةٌ الدَّاءِ عَنِ أَجْسَادِكُمْ»^۱؛
 «بر شما باد به نماز شب؛ همانا نماز شب سنت پیامبر شما و شیوه شایستگان پیش
 از شماست و دورکننده درد از بدن های شماست.»

روسفیدی

خدای متعال انسان ها را برای روز رستاخیز به دو دسته تقسیم می کند:
 دسته نخست کسانی که چهره آنان سیاه است و دسته دوم کسانی که دارای
 چهره ای روشن هستند: «يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهُ وُكُوسُ وُجُوهُ...»^۲
 «روزی که چهره هایی سفید و چهره هایی سیاه شود...»
 یکی از عوامل مهم و اثرگذار در روسفیدی انسان نماز شب است؛ امام صادق علیه السلام
 فرموده است: «صَلَاةُ اللَّيْلِ تُبَيِّضُ الْوَجْهَ...»^۳؛ «نماز شب سیما را سفید (نورانی) می کند.»
 رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز فرموده است: «مَنْ كَثُرَ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسَنَ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ»^۴؛
 «کسی که در شب نمازش بسیار باشد، در روز چهره اش نیکو خواهد بود.»
 این روسفیدی به زندگی دنیا محدود نمی شود، روسفیدی به دست آمده از نیایش
 شبانه در برزخ و رستاخیز نیز انسان را همراهی خواهد کرد.

سلامتی جسم، خشنودی خدا، تخلُّق به اخلاق انبیاء، رحمت خدا

نماز شب و نیایش شبانه علاوه بر خشنودی خدا و آثار اخروی مترتب بر آن در رشد
 اخلاقی، برخوردار از رحمت خداوندی و حتی برخوردار شدن از سلامت جسمانی
 انسان نیز مؤثر است؛ امام صادق علیه السلام فرموده است: «صَلَاةُ اللَّيْلِ تُحَسِّنُ الْوَجْهَ وَ تُحَسِّنُ الْخُلُقَ
 وَ تَطْيِبُ الرِّيقَ وَ تَقْضِي الدَّيْنَ وَ تَذْهَبُ الْهَمَّ وَ تَجْلُو الْبَصَرَ عَلَيْكُمْ بِصَلَاةِ اللَّيْلِ فَإِنَّهَا سُنَّةٌ نَبِيِّكُمْ وَ

۱. تهذیب الاحکام / ۲ / ۱۲۰ و ثواب الاعمال / ۴۱ و روضه الواعظین / ۲ / ۳۲۱ و علل الشرایع / ۲ / ۳۶۲.

۲. آل عمران (۳) / ۱۰۶.

۳. علل الشرایع / ۲ / ۳۶۲.

۴. من لا یحضره الفقیه / ۱ / ۴۷۴.

مَظْرَدَةُ الدَّاءِ عَنْ أَجْسَادِكُمْ»؛

«نماز شب صورت را نیکو و اخلاق را نیکو و رزق را پاک و دَئِن را آدا می‌کند، و اندوه را می‌زداید و بصیر را جلا می‌دهد، بر شما باد به نماز شب که نماز شب سنت پیامبر شما و برطرف‌کننده درد از بدن‌های شماست.»

ضمانت روزی

شب زنده‌داری علاوه بر آثار و برکات معنوی و واردات قلبی، برکات مادی را نیز به همراه دارد؛ ماجرای نیازمندی که نزد امام صادق علیه السلام آمد و از فقر خویش شکوه کرد، این حقیقت را روشن می‌سازد: «وَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَشَكَأَ إِلَيْهِ الْحَاجَةَ فَأَقْرَطَ فِي الشَّكَايَةِ حَتَّى كَادَ أَنْ يَشْكُو الْجُوعَ فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: يَا هَذَا أَتُصَلِّي بِاللَّيْلِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: نَعَمْ.

فَأَلْتَمَتْ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِلَيَّ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ: كَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُصَلِّي بِاللَّيْلِ وَيَجُوعُ بِالنَّهَارِ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى صَمَّنَ صَلَاةَ اللَّيْلِ قُوتَ النَّهَارِ»؛

«شخصی نزد امام صادق علیه السلام از نیازمندی خویش بسیار شکوه کرد تا جایی که نزدیک بود از گرسنگی شکایت کند، امام علیه السلام به او فرمود: فلانی آیا تو نماز شب به جا می‌آوری؟ او گفت: بلی.»

امام علیه السلام به یاران خویش رو کرد و فرمود: کسی که گمان کند شب نماز به جا می‌آورد و روز گرسنه ماند، دروغ می‌گوید؛ چراکه خداوند به خاطر نماز شب قوت روز را ضمانت کرده است.»

سخن امام صادق می‌تواند علیه السلام مبتنی بر کلام خدای متعال باشد که فرمود: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ...﴾^۳؛

«و اگر اهل قریه‌ها (مجتمعات بشری) ایمان آورده تقوی پیشه می‌کردند، همانا برکاتی از آسمان و زمین به رویشان می‌گشودیم...»

۱. الدعوات / ۷۷.

۲. همان و ثواب الاعمال / ۴۱.

۳. اعراف (۷) / ۹۶.

نماز شب عبادت است و عبادت از سویی مبانی «ایمانی» را مستحکم می‌کند و از سوی دیگر خاستگاه «تقوای الهی» است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که نماز شب موجب می‌شود برکات زمینی و آسمانی و نیز برکات مادی و معنوی بر انسان فروریزد؛ امام صادق علیه السلام همچنین فرموده است: «...صَلَاةُ اللَّيْلِ تَجْلِبُ الرِّزْقَ»؛ «...نماز شب موجب جلب روزی می‌شود.»

چراغی در تاریکی قبر

اثر بخشی نماز شب و نورافشانی آن نه تنها وسعت بی‌کرانه آسمان را روشن می‌کند؛ بلکه زمان و ماده را نیز درمی‌نوردد و در اعماق قبر و عالم برزخ نفوذ می‌کند و تاریکی آن عالم را نیز در پرتو انوار آسمانی خویش روشنایی می‌بخشد؛ نبی مکرم صلی الله علیه و آله فرموده است: «صَلَاةُ اللَّيْلِ سِرَاجٌ لِصَاحِبِهَا فِي ظُلْمَةِ الْقَبْرِ»^۱؛ «نماز شب برای صاحبش چراغی در تاریکی قبر است.»

ایمنی از عذاب قبر و جهنم، طولانی شدن عمر و وسعت در معیشت

هنگامی که قبر با نور نماز، تلاوت و ذکر روشن شود، انسان از عذاب قبر و دوزخ در امان خواهد بود، در دنیا نیز عمری دراز خواهد داشت و خداوند روزی او را افزون خواهد کرد؛ امام رضا علیه السلام فرموده است: «عَلَيْكُمْ بِصَلَاةِ اللَّيْلِ فَمَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَقُومُ آخِرَ اللَّيْلِ فَيُصَلِّيَ تَمَاتِي رَكَعَاتٍ وَ رَكَعَاتِ الشَّفْعِ وَ رَكَعَةِ الْوَتْرِ وَ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي فُنُوتِهِ سَبْعِينَ مَرَّةً إِلَّا أَحْيَرْنَا مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَ مَدَّلَهُ فِي عُمْرِهِ وَ وُتِّعَ عَلَيْهِ فِي مَعِيشَتِهِ.»

ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الْبُيُوتَ الَّتِي يُصَلِّي فِيهَا اللَّيْلَ يَزْهَرُ نُورُهَا لِأَهْلِ السَّمَاءِ كَمَا يَزْهَرُ نُورُ الْكَوَاكِبِ لِأَهْلِ الْأَرْضِ»^۲؛

«بر شما باد به نماز شب، هیچ بنده‌ای نیست که برای نماز در آخر شب بپایخیزد و هشت رکعت نماز [نافله شب] و دو رکعت نماز شفع و یک رکعت نماز وتر به جای آورد و در قنوتش هفتاد بار استغفار کند؛ مگر آن که از عذاب قبر در پناه [و امان] باشد، عمرش طولانی شود و روزیش گشایش یابد.»

۱. علل الشرایع / ۲ / ۳۶۲.

۲. ارشاد القلوب / ۱ / ۱۹۰.

۳. مستدرک الوسائل / ۶ / ۳۳۱ و روضه الواعظین / ۲ / ۳۲۰.

آنگاه فرمود: همانا خانه‌هایی که نماز شب در آن به جای آورده می‌شود برای اهل آسمان می‌درخشند همان‌گونه که ستارگان آسمان برای اهل زمین می‌درخشند.»

گناه عامل بازدارنده از نماز شب

گناه دل را تیره و سیاه می‌کند، شوق نیایش شبانه و راز و نیاز با خدا را در انسان به خاموشی و فراموشی می‌سپارد و توفیق شب‌زنده‌داری را از انسان سلب می‌کند.

شخصی نزد امیرالمؤمنین علیه السلام آمد و گفت: یا امیرالمؤمنین من از نماز شب محروم شده‌ام. امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «أَنْتَ رَجُلٌ قَدْ قَيَّدَتْكَ ذُنُوبُكَ»؛

«تو مردی هستی که گناهات تو را در بند کرده‌اند.»

شخصی نزد سلمان فارسی آمد و گفت: ای ابا عبدالله من توانایی بر نماز شب ندارم، سلمان گفت: «لَا تَغْصِي اللَّهُ بِالْمَهَارِ»؛ «خدای را در روز معصیت مکن.»

سلمان نیز که در مکتب پیامبرگرامی اسلام صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام پرورش یافته همان سخنی را بیان می‌کند که آن را از پیشوایان خود فرا گرفته است.

عجب، آفات نماز شب

عجب و خودبینی که در ریا و شرک ریشه دارد، هرگز با روح عبودیت و اخلاص که از توحید نشأت می‌گیرد سازگاری ندارد؛ براین اساس عجب آفتی است که انسان مبتلابه آن را از برکات نماز شب محروم می‌سازد؛ رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است: «قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: ... إِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ مَنْ يَجْهَدُ فِي عِبَادَتِي فَيَقُومُ مِنْ رُقَادِهِ وَ لَذِيذٍ وَسَادِهِ فَيَجْهَدُ لِي اللَّيَالِيَ فَيُتْعَبُ نَفْسُهُ فِي عِبَادَتِي فَأُضْرِبُهُ بِالنُّعَاسِ اللَّيْلَةِ وَاللَّيْلَتَيْنِ نَظْرًا مَتَى لَهُ وَابْتِغَاءً عَلَيْهِ فَيَنَامُ حَتَّى يُصْبِحَ فَيَقُومُ وَهُوَ مَاتٌ لِنَفْسِهِ زَارِيٌّ عَلَيْهَا وَ لَوْ أُخْلِ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ مَا يُرِيدُ مِنْ عِبَادَتِي لَدَخَلَهُ الْعُجْبُ مِنْ ذَلِكَ فَيُضَيِّعُهُ الْعُجْبُ إِلَى الْفِثْنَةِ بِأَعْمَالِهِ فَيَأْتِيهِ مِنْ ذَلِكَ مَا فِيهِ هَلَاكٌ لِعُجْبِهِ بِأَعْمَالِهِ وَ رِضَاهُ عَنْ نَفْسِهِ حَتَّى يَظُنُّ أَنَّهُ قَدْ فَاقَ الْعَابِدِينَ وَ جَازَى فِي عِبَادَتِهِ حَدَّ التَّقْصِيرِ فَيَتْبَاعِدُ مِنِّي عِنْدَ ذَلِكَ وَ هُوَ يَظُنُّ أَنَّهُ يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ...»^۳؛

۱. کافی / ۳ / ۴۵۰ و تهذیب الاحکام / ۲ / ۱۲۱ و شیخ بهایی، مفتاح الفلاح / ۲۹۰ و مقنعه / ۱۴۲.

۲. توحید / ۹۶.

۳. کافی / ۲ / ۶۰ / ح ۴.

«خدای عزوجل فرموده است: ...گاهی یکی از بندگان مؤمن من در عبادت من می‌کوشد، از بستر خود برمی‌خیزد و بالین خویش را رها می‌کند و شب‌ها به نیایش من می‌پردازد و در راه بندگی من خود را به رنج می‌افکند؛ اما من از روی رحمت نسبت به او و برای بقای او خواب را بروی مسلط می‌کنم، او می‌خوابد و صبح برمی‌خیزد در حالی که از نفس خویش در خشم است و خود را سرزنش می‌کند در حالی که، اگر رهایش کنم تا همچنان به عبادت خود ادامه دهد، به خودپسندی مبتلا خواهد شد، و خودپسندی موجب می‌شود که او مفتون کارهای خویش گردد و از همین جا آن چه هلاکت او را به همراه دارد، بر او وارد آید؛ زیرا او به خاطر کارهایش گرفتار عجب گردیده. و چندان از خود راضی شده است که گمان می‌کند از همه عبادت‌پیشگان برتر است و در عبادتش مرز تقصیر را پشت سر گذاشته است، در این هنگام از من دور شده است؛ در حالی که می‌پندارد به من نزدیک شده است...»

فهرست آیات

آیه		بقره (۲)	صفحه
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ			
			۱۹، ۵۷، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۴، ۳۰۷، ۹۱
بقره (۲)			
ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ	۲	۲۰۳	
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ... *...	۶ - ۷	۲۲۱	
فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا...	۱۰	۲۲۴، ۱۸۴	
وَإِذَا قَالُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا...	۱۴	۱۸۰	
صُمُّ بَكْمٌ عُمَى فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ	۱۸	۱۸۶	
وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ...	۳۴	۱۴۱، ۱۴۸	
وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً...	۵۱	۸۱	
وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ...	۸۹	۲۱۲	
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ...	۹۱	۲۱۲	
مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ...	۹۸	۱۴۸	
وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ...	۹۹	۲۱۳	
وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ...	۱۰۱	۲۱۳	
وَاقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ...	۱۱۰	۱۲۸	
الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَتَّىٰ تَلَوتِهِ...	۱۲۱	۲۱۳	
وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ... *...	۱۲۷ - ۱۲۸	۱۶۲	
وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا...	۱۳۰	۲۱۳	
وَلِكُلِّ وُجْهٍ هُوَ مُوَلِّيهَا...	۱۴۸	۱۳۳	
كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ...	۱۵۱	۱۱۴، ۱۱۸، ۸۹	
الَّذِينَ إِذَا أَصَابْتَهُمْ مُصِيبَةٌ...	۱۵۶	۷۳	
وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ...	۱۷۰	۲۲۲	
وَمَثَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي...	۱۷۱	۱۸۵	
شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ...	۱۸۵	۹۸، ۱۰۵، ۱۰۷، ۲۰۴، ۲۳۵، ۲۳۷، ۲۴۷، ۲۵۷، ۲۸۲	
وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ...	۱۸۶	۱۳۷، ۱۷۸، ۲۳۶، ۲۹۱	
أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَىٰ نَسَائِكُمْ...	۱۸۷	۸۱	

٧٦	٢٢٦	لِلَّذِينَ يُؤْتُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ...
٧٦	٢٢٧	وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
٢٦٥	٢٣٨	حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى...
١٤٧	٢٥٣	تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ...
٢٧١، ١٩٨، ٨٨	٢٥٧	اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ...
٨٣	٢٦٤	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ...
٥٩	٢٦٨	الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ...
١٢٩	٢٦٩	يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ...
آل عمران (٣)		
٥٣	٢	اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ نَزَّلَ...
١٩٥، ١٥٥	٣ - ٢	اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ *...
١٥٥	٣	نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ...
٢٢٥، ٢١٥، ١٨٥	٧	هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ...
٢٦٦، ٢١٥	٨	رَبَّنَا لَا تُغِثْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا
٢١٨	١٤	رُبِّينَا لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ...
٣٥٢، ٢٩٧	١٩	إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ اللَّهِ لَلْإِسْلَامِ...
٧٣	٢٥	فَإِنْ حَاجَبَكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ...
١٢٦، ١٢٥	٢٦	قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ...
٣٥١	٢٧	تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ...
١٢٨	٣٥	يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ...
٣٢٧	٣١	قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي...
١٤١	٣٩	فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي...
١٤٢	٤٢ - ٤٣	وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ *...
١٤٢	٤٥	إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ...
٢١٥	٧٢	وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ...
١١٥	٩٦	إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ...
٢٨٥	٩٧	فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مِمَّا قَامَ إِبْرَاهِيمَ...
٣٣٥	١٥٦	يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ...
٣٢١	١١٣	لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ...
٣١٥، ٢١٥	١١٣ - ١١٤	لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ *...

۱۳۲	۱۱۴	يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ...
۱۴۲	۱۲۴ - ۱۲۵	إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ... * ...
۱۳۲	۱۳۳	وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ...
۱۲۶	۱۵۰	بَلِ اللَّهِ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ
۹۰	۱۵۹	فَمَا رَحْمَةٌ مِّنَ اللَّهِ لَئِن لَّمْ يَكُنْ لَهُمْ...
۱۲۶	۱۷۸	وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا...
۲۱۸	۱۸۵	كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ...
۳۰۲	۱۹۰	إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...
۴۰	۱۹۱	الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا...
۴۰	۱۹۱ - ۱۹۳	الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا...
۲۱۴	۱۹۹	وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ...
نساء (۴)		
۱۸۱	۱۰	إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ غُلُومًا...
۲۲۵	۶۱	وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ...
۱۳۰	۷۷	أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ...
۱۶۷	۹۴	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا صَرْتُمْ...
۲۴۲، ۱۱۸، ۱۱۳	۱۱۳	وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ...
۲۲۴	۱۳۸ - ۱۳۹	بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا... * ...
۲۲۴	۱۴۰	وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ...
۲۰۸	۱۴۵	إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ...
۲۱۱	۱۶۲	لَكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ...
۲۰۲	۱۷۴	يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ...
مائده (۵)		
۱۶۵	۱۶	يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ...
۵۹	۴۸	وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا...
۹۶	۵۵	إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا...
۲۱۴، ۱۸۰	۸۲	لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ...
۱۲۷	۱۱۴	قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا...
انعام (۶)		
۲۰۲، ۱۲۲	۱۷	وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ...
۱۶۴	۵۴	وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا

٣٥٦	٦٥	وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ...
٣٥٦	٧٦	فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا...
٢٦٨، ١٦٢، ٧٣، ٧٢	٧٩	إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ...
٨٤	٩١	وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا...
١٤٣	٩٣	أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا...
٣٥٧	٩٦	فَالِقُ الْأُصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا...
٦٤	١٥٣	لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ...
١٦٩، ١٦٢	١٢٧	لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ...
٢٥٢	١٣٥	يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ...
٨٦	١٥٥	وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مَبَازِكًا فَاتَّبِعُوهُ...
٢٦٨، ٧٣	١٦٢	فَلِإِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ...
اعراف (٧)		
١٧٩	١٤ - ١٧	قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ * ...
١٧٥	٤٦	وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ...
٨٩	٥٧	وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا...
١٢٧	٨٧	وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا...
١٢٦	٨٩	فَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا...
٣٣٦، ٣٣٤	٩٦	وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا...
٦٥	١٢٧	وَقَالَ الْمَلَأَمِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ...
٣٥٧، ٨١	١٤٢	وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَ...
١٢٧	١٥٥	وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا...
٧٥، ٦٦	١٥٦	وَاجْتَبَلْنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَتَهُ...
١٨٢	١٥٧	الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ...
١٨٥، ٥٢	١٧٩	وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنْ...
١٩٨	١٩٦	إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ...
١٣١	٢٥١	إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ...
انفال (٨)		
٢١٥	٢	إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ...
٥٧	٣	إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ...
١٥٦	١١	إِذْ يُعَذِّبُكُمُ النَّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ...
١٩٦، ٥٢	٢٤	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ...

١٣١	٢٩	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ
١٢٧	٣٥	وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا...
١٤٣	٥٥	وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا...
توبه (٩)		
٢١٨	٣٨	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ...
٢٢٤	٦٤	يَخَذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ...
٢١٦	٨٦	وَإِذَا أَنْزَلْتَ سُورَةَ أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ...
٢١٦	٩٧ - ٩٨	الْأَعْرَابِ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا... *...
٢١٧	٩٩	وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ...
٥٨	١٢٣	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ...
٢٥٩	١٢٤	وَإِذَا مَا أَنْزَلْتُ سُورَةً فَمِنْهُمْ مَنْ...
٦٦	١٢٨	لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ...
يونس (١٥)		
١٢٣	٥	هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً...
١٧٢	١٥	دَعَاهُمْ فِيهَا شِبْحَانَكَ اللَّهُمَّ...
١٦٥، ١٦٣، ١٦٩	٢٥	وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ...
٣٥٧	٦٧	هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ...
هود (١١)		
٩٩، ٩٧، ٩٦	١	الرِّكَابِ أُخْصِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ...
١٦٦	٤٨	قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا...
١٦٥	٦٩	وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ...
يوسف (١٢)		
١٨١	٥٣	وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ...
١٤٥	٨٧	يَا بَنِيَّ أَذْهَبُوا فَتَخَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ...
رعد (١٣)		
٨٥	١٧	أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ...
١٥٦	٢٢ - ٢٤	وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ... *...
١٧١	٢٤	سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ
٢١٧، ١٣٥	٢٦	اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ...
٣٣٣	٢٨	الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ...
١٧٧	٣٩	يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ...

ابراهيم (١٤)		
١٩٨، ٢٥٢، ٩٥	١	الرِكَنَاتِ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ... وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ... وَسَخَّرْنَا لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ...
١٧	٧	
٣٥٨	٣٣	
حجر (١٥)		
١٤٧	٨	مَا نُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ... إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ... وَأَنْزَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا... قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ... إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ... إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ * ...
٢١٩، ٢٥٥، ٨٦	٩	
٢٤٣، ١٩٨، ٨٤، ٥٨	٢١	
٨٩	٢٢	
٣٢٥، ٤٦	٣٩ - ٤٥	
٤٧	٤٢	
١٧١	٤٥ - ٤٦	
نحل (١٦)		
١٤٨، ١٤٦، ١٤٤	٢	يُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ... وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ... * ... الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمْ الْمَلَائِكَةُ... وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ... الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمْ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ... بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ... وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا... * ... يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ... وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً... صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا... وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا... مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ... مَنْ عَمِلْ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى... فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ... فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ... * ... إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ... * ...
٣٥٨	١٢ - ١٤	
١٤٣	٢٨	
٢١١	٣٥	
١٧٥، ١٤٣	٣٢	
٢٥٣	٤٤	
١٤٥	٤٩ - ٥٥	
١٤٦	٥٥	
١٥٥	٦٥	
٨٣	٧٥	
٢٥٣، ٩٩	٨٩	
٣٣٥، ١٧٧، ٦٩	٩٦	
١٩٦	٩٧	
٥٧	٩٨	
٣٢٦	٩٨ - ٩٩	
٤٧	٩٩ - ١٥٠	
اسراء (١٧)		
٣٥٧	١	سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا...

۳۳۰	۹	إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هِيَ أَفْهُومٌ...
۳۰۲	۱۲	وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ...
۱۰۵	۱۶	وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً...
۸۳	۳۰	إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ...
۳۰۹، ۷۳، ۶۴	۴۴	تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ...
۱۴۷	۵۵	وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ...
۲۵، ۲۳	۷۰	وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...
۳۱۳، ۳۰۲، ۲۹۹	۷۹	وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدُ بِهِ نَافِلَةً لَكَ...
۲۵۷، ۱۸۸، ۱۰۰	۸۲	وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ...
۱۴۹، ۱۴۵	۸۵	وَيَسْمَلُوكَ عَنِ الرُّوحِ...
۲۰۱، ۱۹۹	۱۰۵	وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ...
۱۰۵، ۱۰۴	۱۰۶	وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ...
كهف (۱۸)		
۱۲۳	۲۵	وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ...
۲۲۱	۵۶ - ۵۷	وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ * ...
۲۲۰	۵۷	وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ...
۲۲۰	۱۰۳ - ۱۰۶	قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا * ...
مريم (۱۹)		
۱۶۴	۱۵	وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ...
۱۶۵	۳۳	وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ...
۱۶۸	۶۲	لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا...
۱۴۱	۶۴	وَمَا تَنْتَظِرُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ...
۴۴	۹۶	إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...
طه (۲۰)		
۲۲۸	۱۲	إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ...
۱۶۹	۴۷	فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ...
۷۸	۴۹	قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى
۷۸	۵۰	قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَافَهُ...
۱۲۸، ۱۲۶، ۱۲۴	۷۳	إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا...
۱۰۱	۱۱۴	فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ...
۳۳۳	۱۲۴ - ۱۲۶	وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي * ...

٣١٣	١٣٥	فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ... ٣١٣
١٢٨	١٣١	وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ... ١٢٨
انبیاء (٢١)		
٢٥٦، ٢٥٢	١٥	لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ... ٢٥٦، ٢٥٢
٣١٥	٢٥ - ١٩	وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ... * ٣١٥
١٤٧	٢٧	لَا يَسْقُوتُ بِهِ الْقَوْلُ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ١٤٧
٥١	٣٥	أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا... ٥١
٣٥٥	٣٣	وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ... ٣٥٥
٦٥	٤٣	أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا... ٦٥
٢١٩، ١١٥، ٨٦، ٤٥	٥٥	وَهَذَا ذِكْرُ مُبَارَكٍ أَنْزَلْنَاهُ... ٢١٩، ١١٥، ٨٦، ٤٥
٨٤	٨٧	وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا... ٨٤
٣٥٩	٨٧ - ٨٨	وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا... * ٣٥٩
١٢٧	٨٩	وَرَكْرَكًا إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ... ١٢٧
١٣٢	٩٥	فَاسْتَجِبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ... ١٣٢
حج (٢٢)		
١٢٧	٥٨	وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا... ١٢٧
٨٤	٧٤	مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ... ٨٤
١٤٧	٧٥	اللَّهُ يَضْطَرُّهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا... ١٤٧
مؤمنون (٢٣)		
١٩٥	١٢ - ١٤	وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ... * ١٩٥
١٩٦، ١٦١	١٤	ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً... ١٩٦، ١٦١
١٢٧	٢٩	وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا... ١٢٧
١٣٣، ٥٩	٦١	أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ... ١٣٣، ٥٩
١٢٧	١٥٩	إِنَّهُ كَانَ قَرِيبًا مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا... ١٢٧
نور (٢٤)		
٥١	٣٥	اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ... ٥١
٣٩	٣٧	رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ... ٣٩
٣٥٥	٤٤	يُعَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ... ٣٥٥
فرقان (٢٥)		
١٩٧، ١١٥	١	تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ... ١٩٧، ١١٥
٨٥	٢	الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ... ٨٥

۱۰۴، ۱۰۱	۳۲	وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ... أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ... * ...
۳۱۰	۴۵ - ۴۷	وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً... وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ... وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا
۳۰۵	۶۲	وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ... أُولَئِكَ يُجْرُونَ الْعُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا...
۶۶	۶۳	
۳۲۲	۶۴	
۱۶۸	۷۲	
۱۶۸	۷۵	
شعراء (۲۶)		
۱۶۳	۸۸ - ۸۹	يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ * ... إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ... قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ... نَزَّلَ بِهِ الرُّوحِ الْأَمِينِ * عَلَى قَلْبِكَ * ... هَلْ أَتَيْنَاكَ عَلَىٰ مَنْ تَنْزَلَ الشَّيَاطِينُ * ...
۲۲۳	۱۳۵	
۲۲۳	۱۳۶	
۱۵۴	۱۹۳-۱۹۴	
۱۵۷	۲۲۱ - ۲۲۲	
نمل (۲۷)		
۱۹۹	۶	وَإِنكَ لَتَلَقَى الْفُرَانَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ... أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ... وَإِنَّهُ لَهْدَىٰ وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ إِنِّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ... مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّمَّهَا...
۷۱، ۶۸	۳۰	
۱۰۵	۶۰	
۲۰۳	۷۷	
۱۹۷، ۵۲	۸۰	
۴۹	۸۹	
قصص (۲۸)		
۱۲۵	۵۱	وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ... وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ... وَمَا أَوْتَيْنَاهُ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا... قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ... قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ... وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ...
۱۶۷	۵۵	
۱۲۵، ۱۲۷، ۱۲۸	۶۰	
۳۰۱	۷۱	
۳۰۴، ۳۰۱	۷۲	
۳۰۵، ۳۰۰	۷۳	
روم (۳۰)		
۳۰۲	۲۳	وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ... لَقَمَان (۳۱) إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ...
لقمان (۳۱)		
۲۶۶	۳۴	

سجده (٣٢)		
١٦١	٧	الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ...
٣٢٢	١٦	تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ...
٣١٦	١٦ - ١٧	تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ... *
احزاب (٣٣)		
٥٨	٩	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ...
٣١٤	٢١	لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ...
٤٩	٢٣	مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا...
١٨٤	٣٢	يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ...
٢٥٦	٣٣	وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ...
١٧٥	٤٤	تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ...
سيا (٣٤)		
٢٨٤	١٨	سِيرُوا فِيهَا لِيَالِي وَأَيَّامًا آمِنِينَ
١٢٥	١٩	فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا...
فاطر (٣٥)		
١٨٥	٦	إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا...
١٩٧	١٩ - ٢٢	وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ * ...
٥٢	٢٢	وَمَا يَسْتَوِي الْأَخْيَاءُ وَلَا الْأُمُوتُ...
٢٧٢	٢٤	وَأِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ
يس (٣٦)		
٣٥٢	٣٧	وَأَيَّةٌ لَهُمْ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ...
١٧١	٥٨	سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ
١٩٧	٦٩ - ٧٥	وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ... *
٩٥	٧٨ - ٧٩	وَصَرَبَ لَنَا مِثْلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ... *
١٧٧	٨٢	إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا...
صافات (٣٧)		
١٦٦	٧٩ - ٨٥	سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ * ...
١٦١	٨٣ - ٨٤	وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لِإِبْرَاهِيمَ * ...
١٦٢	١٥١ - ١٥٥	فَبَشِّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ * ...
١٦٦	١٥٩ - ١١٥	سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ * ...
١٦٦	١٢٥ - ١٢١	سَلَامٌ عَلَى مُوسَى وَهَارُونَ * ...

١٦٧	١٣٠-١٣١	سَلَامٌ عَلَىٰ آلِ يَاسِينَ * ...
٣١٥	١٤٣-١٤٤	فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسْتَجِيبِينَ * ...
١٦٧	١٨١-١٨٢	وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ * ...
ص (٣٨)		
٢٢٨، ١٣٣	٢٩	كِتَابٍ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ ...
٢٥٢	٨٧	إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ
١٥٤	٧١-٧٢	إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ * فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ ...
زمر (٣٩)		
٣١٤	٩	أَمَّنْ هُوَ قَانِثٌ آتَاءَ اللَّيْلِ ...
١٨٥	٢٢	أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ...
١٧١	٧٣	وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا ...
غافر (٤٥)		
٦٦	٧	الَّذِينَ يَخِجِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ ...
فصلت (٤١)		
١٥٦، ١٤٧، ١٤٦، ١٤٤	٣٥	إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا ...
٢٢٢	٢٦	وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا ...
٢٢٢	٢٨-٢٧	فَلْيُذِقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا * ...
٢٥١	٤١-٤٢	إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ * ...
شورى (٤٢)		
٢٥٥	١٧	اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ...
زخرف (٤٣)		
٩٦	١-٤	حم * ...
٩٧	٣	إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ
٢٥٥، ٩٩، ٩٧	٤	وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيَّ حَكِيمٌ
١٦٨	٨٨-٨٩	وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ * فَاصْفَحْ
دخان (٤٤)		
٢٧١، ١٥٦	١-٣	حم * وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ * ...
٢٤٥	١-٥	حم * وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ * ...
١٥٤، ٩٧	٢-٣	وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ * ...

١١٥ ، ١١٣ ، ١٠٧ ، ١٠٤ ، ٩٨ ، ٨١ ، ٢٥٠ ، ٢٣٨ ، ٢٣٦ ، ٢٢٩ ، ٢٠٠ ٣٠٨ ، ٢٨٩	٣	إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ
٢٥٦ ، ٢٣٩ ، ١٣٦ ، ١١٦ ، ١٠٧ ٢٩٥ ، ٢٨١ ، ٢٥٩	٤	فِيهَا نُفَرِّقُ كُلَّ أُمَّةٍ حَكِيمٍ
٩٤	٥ - ٣	إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ ... * ...
جائيه (٤٥)		
٢١٩	٢٥ - ٢٤	وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا ... * ...
٢١٩	٣٥ - ٣٤	وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسَأَكُم كَمَا نَسِيتُمْ ... * ...
محمد ﷺ (٤٧)		
٥٧	٧	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتُصَرِّفُوا اللَّهَ ...
٢٢٣	٢٥	وَيَقُولَ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ ...
٥٠	٢٤	أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا
فتح (٤٨)		
٣٠٩	٤	هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ ...
٢٩٠ ، ٥٨	٧	وَاللَّهُ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ...
٢٢٦	١٥	إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ ...
٤٧	٢٩	مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ ...
حجرات (٤٩)		
٢٩	٧	وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولُ اللَّهِ ...
١٣١	١٣	يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى ...
٧٦	١٨	إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ...
ق (٥٠)		
١٠٦	٩	وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا ...
ذاريات (٥١)		
٣١٥	١٨ - ١٥	إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ * ...
٣٢٥	١٨	وَبِالْأَشْحَابِ هُمْ يَسْتَعْفِفُونَ
٧٦	٥٨	إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ
طور (٥٢)		
٣١٢	٤٩ - ٤٨	وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ * ... * ...
٣١٢	٤٩	وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ

نجم (٥٣)		
٢١٨	٢٩	فَاعْرُضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا...
واقعه (٥٤)		
١٧٢	٢٥ - ٢٦	لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيهَا * ...
٢٦٦، ٢٥٦، ٢٥٣، ٩٩، ٩٦	٧٩ - ٧٧	إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ * ...
٢٢٨	٨٠ - ٧٧	إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ * ...
٨٦	٨١ - ٧٧	إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ * ...
حدید (٥٧)		
٧٧، ٦٤	٣	هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ...
٨٧	٢٥	لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ ...
٣٢٩	٢٧	ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا ...
حشر (٥٩)		
١١٨	٧	وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ ...
٧٦	٢٢ - ٢٤	هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمٌ * ...
١٦٤	٢٣	هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ ...
ممتحنه (٦٥)		
١٨١	١	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي ...
١٦٣	٤	قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ ...
صف (٦١)		
٢٧٤	٦	هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى ...
جمعه (٦٢)		
١١٨	٢	هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ ...
منافقون (٦٣)		
١٨٥	٤	وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا ...
٢٢٥	٥	وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ ...
٥٨	٧	هُمْ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا ...
تغابن (٦٤)		
٨٣	١	يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي ...
١٨١	١٤	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ ...
طلاق (٦٥)		
٣٣٤	٣، ٢	فَإِذَا بَلَغَ الْأَجَلُهَا فَأَسْكُوهنَّ بِمَعْرُوفٍ * ...

٨٤	٣	وَيَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ...
تحریم (٦٦)		
١٧٦، ١٤٧، ١٤٦، ١٤١	٦	أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ ...
حاقه (٦٩)		
١١٣	٣ - ١	الْحَاقَّةُ * ...
معارج (٧٥)		
١٤٩	٤	تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ ...
مزمل (٧٣)		
٣٣٥	٢ - ١	يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ * ...
٣٢٢، ٣١١	٧ - ١	يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ * ...
٣٣٥، ٣١٢	٦	إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلاً
مدثر (٧٤)		
٨٥	٢٥ - ١٨	إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ * ...
٧٥	٣٥ - ٢٦	سَأَصْلِيهِ سَقَرٌ * ...
٧٥	٣٥	عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ
٣٥٩، ٥٨	٣١	وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً ...
قيامت (٧٥)		
١٥٥	١٩ - ١٨	لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ * ...
انسان (٧٦)		
٣١٢	٢٦ - ٢٥	وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلاً * ...
٣١٣	٢٦	وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا
نبأ (٧٨)		
٣١٥	١١ - ٩	وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُباتاً * ...
١٥٤، ١٤٨	٣٨	يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا ...
عبس (٨٥)		
٢٤	١٩ - ١٨	مِنْ أَى شَيْءٍ خَلَقَهُ * ...
٢٤	٢٥	ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ
٢٦	٢٣ - ١١	كَأَلَّا يَنْهَاهَا تَذَكُّرًا * ...
تكوير (٨١)		
٣٥٤	١٧	وَاللَّيْلِ إِذَا عَشْعَسَ
٢٥٥	٢٧ - ١٩	إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * ...

انفطار (۸۲)		
۱۸۳	۶	يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ
۱۱۳	۱۷ - ۱۹	وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ * ...
مطففين (۸۳)		
۱۱۲	۷ - ۹	كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْجُحَارِ لَفِي سِجِّينَ * ...
۱۸۴	۱۴	كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
۱۱۲	۱۸ - ۲۰	كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ * ...
انشقاق (۸۴)		
۳۰۳	۱۷	وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ
بروج (۸۵)		
۲۰۶، ۹۹، ۹۶	۲۱ - ۲۲	بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ * ...
اعلیٰ (۸۷)		
۱۲۸	۱۷	وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأُنْبَىٰ
فجر (۸۹)		
۱۹۰	۱	وَالْفَجْرِ
۳۰۴	۲	وَالْبَالِغِ عَشْرِ
۳۰۴	۴	وَاللَّيْلِ إِذَا يَنسَرُ
۸۴	۱۶	وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ ...
بلد (۹۰)		
۸۳	۵	أَيُّخْسَبُ أَنْ لَنْ يَغْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ
شمس (۹۱)		
۲۸	۱ - ۷	وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا * ...
۳۰۳	۴	وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا
۷۸، ۲۸	۷ - ۸	ونفسٍ وما سواها * ...
لیل (۹۲)		
۳۰۳، ۲۹۹	۱	وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ
ضحیٰ (۹۳)		
۳۰۳	۲	وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ
علق (۹۶)		
۶۳	۱	أَفَرَأَىٰ بِإِنْسِمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ
۲۳	۱ - ۵	أَفَرَأَىٰ بِإِنْسِمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * ...

١١٨	٥ - ٣	إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * ...
٧٥	١٨	سَنَدُخُ الرِّبَانِيَّةِ
قدر (٩٧)		
٢١، ٢٩، ٣٠، ٣٩، ٣١، ٣٣، ٣٤، ٣٥، ٣٨، ٤٣، ٤٧، ٤٨، ٤٩، ٧٨، ٨٦، ٩٠، ٩١، ٩٨، ١٥٤، ١٥٧، ١٥٨، ١٣٣، ١٩٤، ٢٣٦، ٢٤٢، ٢٤٣، ٢٤٧، ٢٥٧، ٢٧٨، ٢٨١، ٢٨٩، ٣٥٨	١	إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ
١٣٥، ٨٢	٣ - ١	إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ * ...
١١٤، ١١٣	٢	وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ
١٥٦، ١٢٥، ١٣٣، ١٣٦، ١٥٣، ١٥٤، ٢٤٣، ٢٤٤	٣	لَيْلَةُ الْقَدْرِ حَيَّرَ مَنْ أَلْفَ سَهْرٍ
٢٩١، ١٤٨	٤	تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا ...
١٣٤، ١٧٣	٥ - ٤	تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا * ...
١٥٨، ١٩٥، ٢٥١	٥	سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ
قارعه (١٠١)		
١١٢	٣ - ١	الْقَارِعَةُ * ...
١١٣	١١ - ٨	وَأَمَّا مَنْ حَفَّتْ مَوَازِينُهُ * ...
همزه (١٠٤)		
١١١	٤	وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ
كافرون (١٠٩)		
١٢٩	٦ - ١	قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ * ...

فهرست روایات

پیامبر اکرم ﷺ	
۱۷	مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ يَوْماً...
۲۹، ۲۱	أَرَأَيْتَ نَبِيَّ أُمَّتِي يَضْعُدُونَ مِنِّي...
۳۲	مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْقَدْرِ أُعْطِيَ مِنَ الْأَجْرِ...
۱۸۹، ۴۸	فَإِذَا التَّبَسَّطَ عَلَيْكُمْ الْفِتْنُ كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ...
۵۰	رُبَّ تَالٍ لِلْقُرْآنِ وَالْقُرْآنُ يَلْعَنُهُ
۵۰	أَنْتَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَا نَهَاكَ فَإِذَا لَمْ يَنْهَكَ فَالَسْتَ تَقْرؤه
۶۷	إِذَا قَالَ الْمُعَلِّمُ لِلصَّبِيِّ: قُلْ «بِسْمِ اللَّهِ...»
۶۹	كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُذَكَّرُ «بِسْمِ اللَّهِ» فِيهِ فَهُوَ أَتَمُّ
۷۵	مَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْجِيَهُ اللَّهُ مِنَ الرَّبَابِيَةِ التَّسْعَةَ عَشَرَ...
۲۹۰	إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ التَّقْلِيدِ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضَلُّوا كِتَابَ اللَّهِ...
۱۲۹، ۱۶	مَا أَخْلَصَ عَبْدٌ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَرْبَعِينَ صَبَاحاً...
۱۳۱	مَنْ اتَّقَى اللَّهَ عَاشَ قَوِيّاً وَسَارَ فِي بِلَادٍ عَدُوِّهِ آمِناً
۱۳۲	مَنْ فُتِحَ لَهُ بَابٌ خَيْرٌ فَلَيْتَ تَهَيَّرَهُ فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي...
۱۳۲	إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مِنَ الْخَيْرِ مَا يُعَجَّلُ
۱۳۴	يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ هَذَا الشَّهْرَ قَدْ خَصَّكُمْ اللَّهُ بِهِ...
۱۷۷	... وَهُوَ سَيِّدُ الشُّهُورِ لَيْلَةٌ فِيهِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ...
۲۳۰	اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَشَعْبَانَ...
۲۳۱	رَجَبٌ شَهْرٌ الْإِسْتِغْفَارِ لِأُمَّتِي أَكْثَرُوا فِيهِ مِنَ الْإِسْتِغْفَارِ...
۲۳۱	أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ أَنْفُسَكُمْ مَرْهُونَةٌ بِأَعْمَالِكُمْ...
۲۳۲	شَعْبَانُ شَهْرِي وَشَهْرُ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
۳۳۱، ۲۳۳	مَنْ أَحْبَبَ لَيْلَةَ الْعِيدِ وَ لَيْلَةَ التَّضْفِ مِنْ شَعْبَانَ...
۲۳۵	إِنَّمَا سَوِيَّ رَمَضَانَ رَمَضَانَ لِأَنَّهُ تَرْمَضُ فِيهِ الدُّنُوبُ
۲۳۵	شَهْرٌ دُعِيْتُمْ فِيهِ إِلَى ضِيَافَةِ اللَّهِ...
۲۳۶	... وَدُعَاؤُكُمْ فِيهِ مُسْتَجَابٌ...
۲۳۷	إِذَا اسْتَهَلَّ رَمَضَانَ غُلِقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ وَفُتِحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ...
۲۴۸	لَا بَلَّ هِيَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ
۲۵۳	ذَكَرَ شَهْرَ رَمَضَانَ، فَقَالَ رَجُلٌ: فِيهِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: نَعَمْ
۲۹۴	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى أَنْ تَغْفَلَ عَنْ لَيْلَةِ الْإِحْدَى وَعِشْرِينَ...

٢٩٣، ٢٥٩	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَطْلُو فِرَاشَهُ وَيَسْتُدُّ مِئْزَرَهُ ...
٢٤٤	إِنَّ اللَّهَ اخْتَارَ مِنَ الْأَيَّامِ الْجُمُعَةَ وَمِنَ الشُّهُورِ شَهْرَ رَمَضَانَ ...
٢٦٥	أَخْفَى الصَّلَاةَ الْوُسْطَى فِي الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ لِيَحَافِظَ الْإِنْسَانُ ...
٢٦٧	وَأَخْفَى لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي لَيَالِي رَمَضَانَ لِيَحَافِظَ الرَّجُلُ ...
٢٨٧	بَلَّ اللَّهُ افْتِرَاضَهُ وَأَوْجَبَهُ مِنَ السَّمَاءِ وَافْتَرَضَ وَلَايَتَهُ ...
٢٤٦	إِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَخْرُجُ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ حَتَّى يَضِيَ فِجْرَهَا ...
٣١٦	مَا زَالَ جَبْرَائِيلُ يُوصِيَنِي بِقِيَامِ اللَّيْلِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّ خِيَارَ أُمَّتِي ...
٣١٧	يَا عَلِيُّ ثَلَاثٌ فَرَحَاتٌ لِلْمُؤْمِنِ فِي الدُّنْيَا ...
٣٢٥	عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَابُّ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ ...
٣٢٢	خَيْرُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَأَقْسَمَ السَّلَامَ وَصَلَّى وَالتَّاسُ نِيَامٌ
٣٢٣	خَيْرُ وَفَتْ دَعْوَتُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِيهِ الْأَسْحَارُ ...
٣٢٦	ثَلَاثَةٌ مَعْصُومُونَ مِنْ إِبْلِيسَ وَجُنُودِهِ الدَّاكِرُونَ لِلَّهِ ...
٣٢٦	إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ إِذَا رَأَى أَهْلَ قَرْيَةٍ قَدْ أَشْرَفُوا فِي الْمَعَاصِي ...
٣٢٧	ثَلَاثَةٌ أَصْوَاتٍ يُحِبُّهَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ صَوْتُ الدِّيَكِ ...
٣٢٧	إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَمَلَائِكَتُهُ يُصَلُّونَ عَلَى الْمُتَسَخَّرِينَ ...
٣٢٨	مَا اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا إِلَّا لِإِطْعَامِهِ الطَّعَامَ وَالصَّلَاةِ بِاللَّيْلِ ...
٣٣٢	إِنَّ لِلَّهِ خِيَارًا مِنْ كُلِّ مَا خَلَقَهُ ...
٣٣٣، ٢٨٧	فَالْقُرْآنُ سَيِّدُ الْكُتُبِ الْمُتَنَزِّلُ ... وَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ سَيِّدَةُ اللَّيَالِي ...
٣٣٥	مَنْ كَثُرَ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسَنٌ وَجْهُهُ بِالنَّهَارِ
٣٣٧	صَلَاةُ اللَّيْلِ سِرَاجٌ لِصَاحِبِهَا فِي ظُلْمَةِ الْقَبْرِ
٣٣٨	قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ... إِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ ...
امام على ؑ	
٣٢	وَأَفْضَلُ مَا يُقْرَأُ فِي الصَّلَاةِ ...
٣٥	لِكُلِّ شَيْئٍ نَمْرَةٌ وَنَمْرَةُ الْقُرْآنِ «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» ...
٣٩	إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى جَعَلَ الذِّكْرَ جَلَاءً لِلْقُلُوبِ ...
٥٢	ذَلِكَ مَيْتُ الْأَحْيَاءِ
٦٥	أَلَّهُ هُوَ الَّذِي يَتَّأَلَّهُ إِلَيْهِ عِنْدَ الْحَوَائِجِ وَالسَّدَائِدِ ...
٦٨	فَقُولُوا عِنْدَ افْتِتَاحِ كُلِّ أَمْرٍ صَغِيرٍ أَوْ عَظِيمٍ «بِسْمِ اللَّهِ ...
٦٩	أَنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَقْرَأَ أَوْ يَعْمَلَ عَمَلًا ...
٩٣	إِنَّمَا كَلَامُهُ سُبْحَانَهُ فِعْلٌ مِنْهُ أَنْشَأَهُ وَمِثْلُهُ ...
١٢٤	ذَاكَ بِسْمِ السَّمْسِ وَهَذَا بِسْمِ الْقَمَرِ

١٢٩	فَعَلَّ الخَيْرِ دَخِيرَةً بَاقِيَةً وَ ثَمَرَةً زَاكِيَةً
١٢٩	مَنْ عَرَفَ الحِكْمَ لَمْ يَضْمِرْ عَلَى الإِزْيَادِ مِنْهَا ...
١٢٩	لَوَأَلَيْتَ الحِكْمَةَ عَلَى الجِبَالِ لَقَلَقَلْتُهَا
١٣٥	أَلْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ فَخُذِ الحِكْمَةَ وَ لَوْ مِنْ أَهْلِ التِّفَاقِ ...
١٤٥	[الْقُرْآنُ] يَنْطَلِقُ بَعْضُهُ بِبَعْضٍ وَ يَشْهَدُ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ
١٤٤	قَدْ حَفَّتْ بِهِمُ المَلَايِكَةُ وَ تَنَزَّلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ ...
١٤٤	تَخُنَ شَجَرَةُ التَّنْبُؤَةِ وَ مَحَطَّ الرِّسَالَةِ وَ مُخْتَلَفَ المَلَايِكَةِ ...
٢٧٦، ٢٥٥، ١٥٥	[مَا] اجْتَمَعَ النَّبِيُّمُ وَ العَدَوِيُّ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ...
١٥٣	لَيْسَ هُوَ جَبْرَيْلُ فَإِنَّ جَبْرَيْلَ مِنَ المَلَايِكَةِ ...
١٨٣	أَلَا وَ إِنَّ مِنَ البَلَاءِ العَاقِبَةُ وَ أَشَدُّ مِنَ العَاقِبَةِ مَرَضُ البَدَنِ ...
١٨٣	يَا أَيُّهَا الإِنْسَانُ مَا جَرَأَكَ عَلَى ذَنْبِكَ وَ مَا غَرَكَ بِرَبِّكَ ...
١٨٦	الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي شَرَعَ الإِسْلَامَ فَسَهَّلَ شَرَائِعَهُ ...
١٨٦	إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَصَّكُمْ بِالإِسْلَامِ وَ اسْتَخْلَصَكُمْ لَهُ ...
١٨٧	وَ مَا جَالَسَ هَذَا القُرْآنَ أَحَدًا إِلا قَامَ عَنْهُ ...
١٨٧	وَ دَوَاءٌ لَيْسَ بَعْدَهُ دَاءٌ وَ نُورٌ لَيْسَ مَعَهُ ظُلْمَةٌ ...
١٨٧	فَإِنَّ تَقْوَى اللَّهِ دَوَاءٌ دَاءٌ فَلُوِّبِكُمْ وَ بَصَّرْ عَمَى أَفْيَدِكُمْ ...
١٨٨	إِذَا رَأَيْتَ الهَلَالَ فَلا تَبْرَحْ وَ قُلِ اللّهُمَّ ...
٢٣٦، ٢٥٥	وَ فِيهِ رِبْعُ القَلْبِ وَ يَنْبِيعُ العِلْمِ ...
٢١٧	وَ اعْلَمُوا أَنَّكُمْ صِرْتُمْ بَعْدَ الهِجْرَةِ أَعْرَابًا ...
٢٢٥	أَتَبَاغَ كُلِّ نَاعِي ...
٢٣٥	إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَظَبَنَا ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ قَدْ أُقْبِلَ ...
٢٤٢	قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَا عَلِيُّ أَلْتَدْرِي مَا مَعْنَى لَيْلَةِ القَدْرِ؟
٢٩٢، ٢٧٥، ٢٥٢، ٢٤٨	إِنَّ لَيْلَةَ القَدْرِ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَ إِنَّهُ ...
٢٥٤	أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُوقِفُ أَهْلَهُ فِي العَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ
٢٦٩	فَأَسْأَلُونِي فَوَاللَّهِ لأَخْبِرَنَّكُمْ بِمَا يَكُونُ إِلَى ثَلَاثِ مِائَةٍ وَسِتِّينَ يَوْمًا ...
٢٧٦	إِنَّهُ لَيُنزِلُ فِي لَيْلَةِ القَدْرِ إِلَى وَليِّ الأَمْرِ تَفْسِيرُ الأُمُورِ سَنَةً سَنَةً ...
٢٦٧	لِكُلِّ بَابٍ رَغْبَةٌ إِلَى اللَّهِ مِنْهُمْ يَدٌ قَارِعَةٌ ...
٣١٢	نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَكُونَ الرَّجُلُ طَوَّلَ اللَّيْلِ كَالْحَيَقَةِ المُلَقَاةِ ...
٣٢٣	إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِذَا أَرَادَ أَنْ يُصِيبَ أَهْلَ الأَرْضِ بِعَذَابٍ
٣٢٥	مَنْ اسْتَعْفَرَ اللَّهَ فِي الشَّحْرِ سَبْعِينَ مَرَّةً كَانَ مِنَ الَّذِينَ ...
٣٢٩	إِنَّا أَهْلُ بَيْتِ أَمْرِنَا أَنْ نُطْعِمَ الطَّعَامَ وَ نُؤَدِّيَ فِي النَّائِبَةِ ...

٣٣٢	يُعْجِبُنِي أَنْ يُبْرَعَ الرَّجُلُ نَفْسَهُ فِي السَّنَةِ أَرْبَعِ لَيَالٍ ...
٣٣٨	أَنْتَ رَجُلٌ قَدْ قَيَّدْتِكَ ذُنُوبُكَ
فاطمة زهراء <small>عليها السلام</small>	
٨٠	وَالْمَلَائِكَةُ لَا يَنْقَطِعُ فَوْجُهُمْ فَوْجٌ يَنْزِلُ وَفَوْجٌ يَصْعَدُ ...
٢٩٤، ٢٥٩	كَانَتْ فَاطِمَةُ <small>عليها السلام</small> لَا تَدَعُ أَحَدًا مِنْ أَهْلِهَا يَنَامُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ ...
امام زين العابدين <small>عليه السلام</small>	
١٧٣، ١٣٤	ثُمَّ فَضَّلَ لَيْلَةً وَاحِدَةً مِنْ لَيَالِيهِ عَلَى لَيَالِي أَلْفِ شَهْرٍ ...
٣٢٠	لِأَنَّهُمْ خَلَوْا بِاللَّهِ فَكَسَاهُمُ اللَّهُ مِنْ نُورِهِ
امام باقر <small>عليه السلام</small>	
٣١	عَجَبًا لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ فِي صَلَاتِهِ ...
٣٣	مَنْ قَرَأَ ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ وَيَجْهَرُ بِهَا صَوْتَهُ ...
٤٥	أَكْثَرُ مِنَ الْاسْتِغْفَارِ وَرَطَّبَ لِسَانَكَ بِقِرَاءَةِ ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾ ...
٦٨	أَوَّلُ كُلِّ كِتَابٍ نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ «بِسْمِ اللَّهِ ...
٦٨	سَرَفُوا أَكْرَمَ آيَةٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ «بِسْمِ اللَّهِ ...
٢٨١، ٢٥٤، ١٣٦، ١٠٧	نَعَمْ لَيْلَةُ الْقَدْرِ وَهِيَ فِي كُلِّ سَنَةٍ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ ...
١١٧	وَ كَيْفَ لَا نَعْرِفُ وَالْمَلَائِكَةُ تَطُوفُونَ بِهَا ...
١٤٩	تَفْسِيرُهَا فِي الْبَاطِنِ أَنَّهُ لَمْ يُوْتِ الْعِلْمَ إِلَّا أَنَا سُبْحَانَ ...
٢٣٥، ٢٠٤	لِكُلِّ شَيْءٍ رِبْعٌ وَرِبْعُ الْقُرْآنِ شَهْرُ رَمَضَانَ
٢٣٠	إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ مِنْ بَطْنَانِ الْعَرْشِ ...
٢٣٣	هِيَ أَفْضَلُ لَيْلَةٍ بَعْدَ لَيْلَةِ الْقَدْرِ فِيهَا يَمْتَحُ اللَّهُ تَعَالَى ...
٢٥٦	الْغُسْلُ فِي سَبْعَةِ عَشْرَ مَوْطِنًا لَيْلَةَ سَبْعِ وَعِشْرَةَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ ...
٢٥٨	يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ كَيْفَ عَرَفْتَ أَنَّ لَيْلَةَ الْقَدْرِ تَكُونُ فِي كُلِّ سَنَةٍ؟ ...
٢٤٤، ١٣٦	الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِيهَا مِنَ الصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ وَ أَنْوَاعِ الْخَيْرِ خَيْرٌ ...
٢٦٩	إِنَّهُ لَا تَخْفَى عَلَيْنَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ إِنْ الْمَلَائِكَةُ يَطِيفُونَ بِهَا فِيهَا
٢٦٤	إِنَّ اللَّهَ أَخْفَى أَرْبَعَةً فِي أَرْبَعَةٍ ...
امام صادق <small>عليه السلام</small>	
١٧	مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ...
٢٩	رَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي مَتَامِهِ نَبِيَّ أَمِيَّةٍ ...
٣٣	قَالَ لِي أَبِي ... قَرَأَ عَلَيَّ مِنْ أَبِي طَالِبٍ <small>عليه السلام</small> «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ ...
٢٨٩، ٣٤	مَا أُبَيِّنُ فَضْلَهَا عَلَى الشُّورِ ...

٣٥	﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ سُورَةُ النَّبِيِّ ﷺ وَأَهْلِ بَيْتِهِ ...
٣٩	إِذَا أتَى شَهْرُ رَمَضَانَ فَاقْرَأْ كُلَّ لَيْلَةٍ ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾ ...
٣٩	لَوْ قَرَأَ رَجُلٌ لَيْلَةً ثَلَاثَ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ ...
٤١	النُّورُ الَّذِي يَبْسَعُ بَيْنَ يَدَيْ الْمُؤْمِنِينَ ...
٤٣	مَا فَرَعَ عَبْدٌ مِنْ قِرَاءَتِهَا إِلَّا صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ ...
٤٤	مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْقَدْرِ فِي صَلَاةٍ رُفِعَتْ فِي عِلِّيِّينَ ...
٤٧	قَرَأْتُ ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ حِينَ دَخَلْتُ ...
٤٥	اللَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إله وَإِله بِتَقْضَى مَا لَوْهَا
٤٧	مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ كِتَابًا إِلَّا وَفَاتِحَتَهُ «بِسْمِ اللَّهِ...»
٧٥	الرَّحْمَنُ اسْمٌ خَاصٌّ بِصِفَةِ عَامَّةٍ وَ الرَّحِيمُ ...
٢٨٢، ١٠٢	نَزَلَ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً فِي شَهْرِ رَمَضَانَ ...
١٠٢	إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ جَمِيعَ الْقُرْآنِ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ...
١٠٨	﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ اللَّيْلَةُ فَاطِمَةُ ...
١٣٥	أَنْ لَا يَفْقِدَكَ اللَّهُ حَيْثُ أَمْرَكَ وَ لَا يَزَاكَ حَيْثُ نَهَاكَ
١٣٢	كَانَ أَبِي يَقُولُ: إِذَا هَمَمْتُ بِخَيْرٍ فَبَادِرْ فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي ...
١٣٥	أَجْهَدُوا أَنْفُسَكُمْ فَإِنَّ فِيهِ تَقْسَمُ الْأَرْزَاقُ وَ تُكْتَبُ الْأَجَالُ ...
٢٤٥، ١٣٥	عَمَلٌ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ فِي أَلْفِ شَهْرٍ ...
١٣٦	هُوَ سُلْطَانُ بَنِي أُمَيَّةَ لَيْلَةً مِنْ إِمَامِ عَدِلٍ خَيْرٍ مِنْ ...
١٤٩	إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَحَدٌ صَمَدٌ ...
١٤٩	خَلَقَ أَكْبَرُ مِنْ جِبْرَائِيلَ وَ مِيكَائِيلَ ...
١٥٥	خَلَقَ أَكْبَرُ مِنْ جِبْرَائِيلَ وَ مِيكَائِيلَ مَعَ الْأَنْمِيَّةِ ...
١٥٢	فَإِذَا انْقَضَى الصَّوْتُ صَوْتُ الْمُتَادِي أَجَابَهُ هُوَ ...
١٥٤	الرُّوحُ هُوَ أَكْبَرُ مِنْ جِبْرَائِيلَ إِنَّ جِبْرَائِيلَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ ...
١٥٥	أَنْ [مِنْ] عِنْدَ رَبِّهِمْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ ...
١٦٢	الْقَلْبُ السَّلِيمُ الَّذِي يَلْقَى رَبَّهُ وَ لَيْسَ فِيهِ أَحَدٌ سِوَاهُ
١٧٣	يَقُولُ نَسِيمٌ [مُسْلِمُونَ] عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدٌ مَلَائِكَتِي ...
٢٥٣	«سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ» يَعْنِي حَتَّى يُخْرَجَ ...
١٧٤	قَوْلُهُ عَزَّوَجَلَّ: «وَ الْفَجْرُ» وَ الْفَجْرُ هُوَ الْقَائِمُ ﷺ ...
٢٨٣، ٢٥٤	نَزَلَتْ التَّوْرَةُ فِي سِتِّ مِصْرَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ ...
٢١٧	تَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ فَإِنَّهُ مَنْ لَمْ يَتَفَقَّهْ مِنْكُمْ فِي الدِّينِ ...
٢٣٣	صِيَامُ شَعْبَانَ دُخُولُ لَعْبَدِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ...

٢٤٢	كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ ...
٢٨٣، ٢٤٨	لَوْ رُفِعَتْ لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَرَفَعَ الْقُرْآنُ
٢٥٥	أُظْلِمَتْ فِي تِسْعِ عَشْرٍ وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ وَثَلَاثَ وَعِشْرِينَ
٢٥٥	لَيْلَةَ إِحْدَى وَعِشْرِينَ وَلَيْلَةَ ثَلَاثَ وَعِشْرِينَ
٢٥٦	عُشِلَ لَيْلَةَ إِحْدَى وَعِشْرِينَ وَعُشِلَ لَيْلَةَ ثَلَاثَ وَعِشْرِينَ سِتَّةً ...
٢٥٦	إِلْتَمَسَهَا لَيْلَةَ إِحْدَى وَعِشْرِينَ أَوْ ثَلَاثَ وَعِشْرِينَ
٢٩٥، ٢٥٦	لَيْلَةَ ثَلَاثَ وَعِشْرِينَ اللَّيْلَةَ الَّتِي «فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ» ...
٢٥٧	وَأَنْزَلَ الْقُرْآنَ فِي ثَلَاثَ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ
٢٥٨	مَنْ لَمْ يُكْتَبْ لَهُ فِي اللَّيْلَةِ الَّتِي يُفْرَقُ فِيهَا كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ لَمْ يَحْجِجْ ...
٢٥٨	مَنْ نَامَ فِي اللَّيْلَةِ الَّتِي يُفْرَقُ فِيهَا كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ لَمْ يَحْجِجْ تِلْكَ ...
٢٦٢	التَّقْدِيرُ فِي لَيْلَةِ تِسْعِ وَعِشْرَةَ وَالْإِتْرَامُ فِي لَيْلَةِ إِحْدَى وَعِشْرِينَ ...
٢٦٢	فِي لَيْلَةِ تِسْعِ عَشْرَةَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ التَّقْدِيرُ ...
٢٤٢، ١٣٦١	الْعَمَلُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ فِي أَلْفِ شَهْرٍ لَيْسَ فِيهَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ
٢٧٩	قُدِّرَتْ فِيهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَقُدِّرَتْ لِأَيَّةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) ...
٢٧٨	ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ: اقْرَأْ يَا مُحَمَّدُ نِسْبَةَ رَبِّكَ ...
٢٦٨	إِنَّ الْإِمَامَ إِذَا شَاءَ أَنْ يَعْلَمَ عِلْمَ
٢٦٩	إِذَا زَادَ الْإِمَامُ أَنْ يَعْلَمَ شَيْئًا أَعْلَمَهُ اللَّهُ ذَلِكَ
٢٧٠	صَبِيحَةَ يَوْمِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ مِثْلَ لَيْلَةِ الْقَدْرِ فَاعْمَلْ وَاجْتَهِدْ
٢٧٠	لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَ يَوْمُهَا مِثْلُ لَيْلَتِهَا
٢٩٦	لَيْلَةُ الْقَدْرِ هِيَ أَوَّلُ السَّنَةِ وَ هِيَ آخِرُهَا
٢٨٥	إِنَّ أَوَّلَ مَنْ قَاسَ إِبْلِيسَ الْمَلْعُونُ، قَاسَ عَلَى رَبَّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى ...
٢٩٣	إِعْتَسِبَ لَيْلَةَ تِسْعَةَ عَشْرَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ إِحْدَى وَعِشْرِينَ ...
٢٩٤	تَأْخُذُ الْمُضْحَفُ فِي ثَلَاثَ لَيَالٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ ...
٢٩٥	يَسْتَحِبُّ أَنْ يُصَلِّيَ فِيهَا مِائَةَ رَكْعَةٍ ...
٢٩٦	إِذَا كَانَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ وَ «فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ» نَادَى مُنَادٌ ...
٣١٢	أَمَرَهُ أَنْ يُصَلِّيَ فِي سَاعَاتِ مِنَ اللَّيْلِ فَفَعَلَ (ص) ...
٣١٦	مَا مِنْ عَمَلٍ حَسَنٍ يَعْمَلُهُ الْعَبْدُ إِلَّا وَ لَهُ ثَوَابٌ فِي الْقُرْآنِ إِلَّا ...
٣١٧	يَا سَلِيمَانُ لَا تَدْعُ فِي يَمِّ اللَّيْلِ فَإِنَّ الْمُعْتَبُونَ مِنْ حَرَمِ قِيَامِ اللَّيْلِ
٣١٧	مَا مِنْ عَبْدٍ يَخْذُلُ نَفْسَهُ بِقِيَامِ سَاعَةٍ مِنَ اللَّيْلِ فَيَتَأَمَّ عَنْهَا إِلَّا ...
٣١٧	لَا تَدْعُ فِي يَمِّ اللَّيْلِ فَإِنَّ الْمُعْتَبُونَ مِنْ عِبْنِ قِيَامِ اللَّيْلِ
٣١٧	إِنِّي لَأَمُثُّ الرَّجُلَ قَدْ قَرَأَ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَسْتَقِيقُ مِنَ اللَّيْلِ فَلَا يَقُومُ ...

٣١٨	إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى بِالنَّاسِ الصُّبْحَ فَتَنَزَّرَ إِلَى سَابٍ ...
٣٢١	وَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى مُوسَى ﷺ قُمْ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ بَيْنَ يَدَيَّ ...
٣٢٣	إِنَّ فِي اللَّيْلِ لَسَاعَةً مَا يُؤَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ ...
٣٢٤	مَنْ قَالَ فِي آخِرِ الْوَتْرِ فِي السَّحْرِ اسْتَغْفِرُ اللَّهَ ...
٣٢٤	مَنْ قَالَ فِي آخِرِ الْوَتْرِ اسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَأَتُوبُ إِلَيْهِ ...
٣٢٤	مَنْ قَالَ آخِرَ قُوتِهِ فِي الْوَتْرِ اسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ ...
٣٢٥	كَانُوا يَسْتَعْفِرُونَ اللَّهَ فِي آخِرِ الْوَتْرِ فِي آخِرِ اللَّيْلِ سَبْعِينَ مَرَّةً
٣٣٥، ٣٢٨	عَلَيْكُمْ بِصَلَاةِ اللَّيْلِ فَإِنَّهَا سُنَّةٌ نَبِيِّكُمْ وَدَابُّ الصَّالِحِينَ ...
٣٢٩	لَيْسَ مِنْ شِيعَتِنَا مَنْ لَمْ يُصَلِّ صَلَاةَ اللَّيْلِ
٣٣٥، ٣٣٣	صَلَاةَ اللَّيْلِ تُحِبُّنَ الْوَجْهَ وَتُحِبُّنَ الْحُلُقَ وَتُقْضَى الدِّينَ ...
٣٣٤	إِنَّ الْبُيُوتَ الَّتِي يُصَلَّى فِيهَا بِاللَّيْلِ بِتِلَاوَةِ الْقُرْآنِ تُضَىءُ ...
٣٣٥	صَلَاةَ اللَّيْلِ تَبْتِضُ الْوَجْهَ ...
٣٣٦	وَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ فَشَكَا إِلَيْهِ الْحَاجَةَ ...
٣٣٧	صَلَاةَ اللَّيْلِ تَجْلِبُ الرِّزْقَ
امام موسى كاظم ﷺ	
	لَا يَضِيقَنَّ صَدْرَكَ بِهِمَا ...
٣١	إِنَّ اللَّهَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَلْفَ نَفْخَةٍ مِنْ رَحْمَتِهِ ...
٤٣	رَجَبٌ شَهْرٌ عَظِيمٌ يُضَاعَفُ اللَّهُ فِيهِ الْحَسَنَاتُ ...
٢٣١	مَنْ اغْتَسَلَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ وَأَحْيَاهَا إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ ...
٢٩٣	هَذَا مَقَامٌ مِنْ حَسَنَاتِهِ بَعْمَةٌ مِنْكَ وَشُكْرُهُ ضَعِيفٌ وَذَنْبُهُ عَظِيمٌ ...
٣٢٨	صَلَاةَ اللَّيْلِ
٣٢٩	صَلَاةَ اللَّيْلِ
امام رضا ﷺ	
	ومن قرأنا أنزلناه في فريضة ...
٢١	أَيُّمَا مُؤْمِنٍ قَرَأَ فِي وَضُوئِهِ «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» ...
٣٨	مَنْ آتَى قَبْرَ أَحِبِّهِ الْمُؤْمِنِ مِنْ أُمَّةٍ نَاحِيَةٍ يَضَعُ يَدَهُ وَ...
٤٩	مَا مِنْ عَبْدٍ زَارَ قَبْرَ مُؤْمِنٍ فَقَرَأَ عِنْدَهُ «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» ...
٤٩	«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» أَقْرَبَ إِلَى إِسْمِ اللَّهِ ...
٦٩	مَنْ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي كُلِّ يَوْمٍ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً ...
٢٣٢	هِيَ لَيْلَةٌ يَغِيثُ اللَّهُ فِيهَا الرِّقَابَ مِنَ النَّارِ ...
٢٣٤	كَانَ عَلِيُّ ﷺ لَا يَنَامُ ثَلَاثَ لَيَالٍ ...
٣٣٢، ٢٥٢، ٢٣٤	وَهِيَ رَأْسُ السَّنَةِ يُقَدَّرُ فِيهَا مَا يَكُونُ فِي السَّنَةِ مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍ ...
٢٨٥	

٢٨١	يَا سَلِيمَان لَيْلَةَ الْقَدْرِ يَقْدِرُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فِيهَا مَا يَكُونُ مِنَ السَّنَةِ...
٣١٣	صَلَاةُ اللَّيْلِ
٣٣٧	عَلَيْكُمْ بِصَلَاةِ اللَّيْلِ فَمَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَتُومُ آخِرَ اللَّيْلِ فَيُصَلِّيَ...
امام جواد <small>عليه السلام</small>	
٢٧١، ٣٦	يَا مَعْشَرَ الشَّيْعَةِ خَاصُّوا بِسُورَةِ ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾...
٤٢	أَكْثُرُ مِنْ تِلَاوَةِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ وَرَطَّبَ شَفْتَيْكَ بِالْإِسْتِغْفَارِ...
٤٥	قَدْ وَفَى لَكَ الْحَوْلُ فَانْتَقِلْ مِنْهَا إِلَى قِرَاءَةِ ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾...
١٥٥	نَزَلَ الْمَلَائِكَةُ وَالْكَتَبَةُ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَكْتُمُونَ مَا...
٢٧١، ٢٤٦	لَقَدْ خَلَقَ اللَّهُ جَلَّ ذِكْرُهُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ أَوَّلَ مَا خَلَقَ الدُّنْيَا...
٢٤٩، ٢٤٦	وَلَقَدْ قَضَى أَنْ يَكُونَ فِي كُلِّ سَنَةٍ لَيْلَةً يَهَيِّطُ فِيهَا بِتَفْسِيرِ الْأُمُورِ...
٢٥٤	خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النَّاسَ فِي آخِرِ جُمُعَةٍ مِنْ شُعْبَانَ فَحَمَدَ اللَّهُ...
امام حسن عسكري <small>عليه السلام</small>	
٢٩٥	أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَصَلِّي فِي شَهْرِ رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ...
امام زمان <small>عليه السلام</small>	
٣٢	إِذَا تَرَكَ سُورَةَ مِمَّا فِيهَا التَّوَابُ...
معصومين <small>عليهم السلام</small>	
١٦	فَحَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا
٣٥	وَكَانَ عَلَى <small>عليه السلام</small> إِذَا رَأَى أَحَدًا مِنْ شَيْعَتِهِ...
١٣٤	رَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي نَوْمِهِ كَانَ قُرُودًا تَضَعُ مِئْبَرَهُ...
١٧٨	فَنَزَلَ الْمَلَائِكَةُ وَالْكَتَبَةُ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا...
٢٥٧	يَبْدِكَ لَا يَبْدُ عَيْتِكَ زِيَادَتِي وَنَقْصِي وَنَفْعِي وَضَرِي...
٢٥٨	إِلَهِي وَرَبِّي مَنْ لِي عَيْتِكَ...
٢٥٧	سَأَلْتُهُ عَنِ اللَّيَالِي الَّتِي يُسْتَحَبُّ فِيهَا الْعُمَلُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ؟...
٢٦٣	يَقْضَى الْقَضَايَا فِي لَيْلَةِ التَّصْفِ مِنْ شُعْبَانَ ثُمَّ يُسَلِّمُهَا إِلَى...
٢٩١	تَنْزِيلُ فِيهَا الْمَلَائِكَةُ وَالْكَتَبَةُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا...
٢٤٣	عَلَامَتُهَا أَنْ تَطْيِبَ رِيحُهَا وَإِنْ كَانَتْ فِي بَرْدٍ دَفَنْتُ...
٣١٢	هِيَ الْقِيَامُ فِي آخِرِ اللَّيْلِ إِلَى صَلَاةِ اللَّيْلِ
٣٢٥	جَاءَ جَبْرِئِيلُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ عَشْ مَا شِئْتَ...
٣٢٣	لَا أَعْلَمُ إِلَّا أَنَّ الْعَرْشَ يَهْتَرُ فِي الْأَسْحَارِ
روايات اهل سنت	
٢٦٥	هِيَ فِي كُلِّ رَمَضَانَ

٢٦٥	تَحْرُؤًا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ
٢٦٥	تَحْرُؤًا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْوَتْرِ مِنَ الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ
٢٦٥	إِلْتِمَاسًا لَيْلَةَ الْقَدْرِ مِنْ أَوَّلِ لَيْلٍ مِنْ رَمَضَانَ وَفِي تِسْعَةٍ ...
٢٦١	أَنْزَلَ لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ مِنْ رَمَضَانَ
٢٦١	ليلة القدر أربع وعشرون
٢٦١	إِلْتِمَاسًا لَيْلَةَ الْقَدْرِ لَيْلَةَ سَبْعٍ وَعِشْرِينَ
٢٦١	التمسوها في العشر الاواخر من رمضان فالتمسوها في التاسعة ...
٢٦١	إِنَّهَا آخِرُ لَيْلَةٍ

فهرست اشعار

۲۴	تا به اقلیم وجود این همه راه آمده‌ایم	رهرو منزل عشقیم و ز سرحد عدم
۲۴	موجیم که آسودگی ما عدم ماست	ما زنده به آنیم که آرام نگیریم
۴۹	تازه‌تر از تازه‌تری می‌رسد	هردم از این باغ بری می‌رسد
۵۳	می‌کشد هر جا که خاطرخواه اوست	حلقه‌ای برگردنم افکنده دوست
۱۱۹	گر شنیدستی نسیم کوی یار	چيست دانی لیلة القدر ای عیار؟
۱۲۰	یا به «من» یا به اضافه یا به «لام»	أفعل التفضیل می‌گردد تمام
۱۵۷	دیو چو بیرون رود فرشته درآید	خانه دل نیست جای صحبت اغیار
۳۰۰، ۱۷۳	آن شب قدر که این گونه براتم دادند	چه مبارک سحری بود و چه فرخنده شبی
۱۸۹	هم به قدر تشنگی باید چشید	آب دریا را اگر نتوان کشید
۲۳۸	راهرو گرسد هنر دارد توکل بایدش	تکیه بر تدبیر و دانش در طریقت کافری است
۲۴۴	هر شب شب قدر است اگر قدر بدانی	ای خواجه چه جویی ز شب قدر نشانی
۲۹۷، ۲۷۴	چون که صد آمد نود هم پیش ماست	نام احمد نام جمله انبیاست
۲۶۳	تا که جوشد آبت از بالا و پست	آب کم جو تشنگی آور به دست
۲۶۸	با صد هزار دیده تماشا کنم تورا	با صد هزار جلوه برون آمدی که من
۳۳۱، ۲۹۸	از یمن دعای شب و ورد سحری بود	هر گنج سعادت که خدا داد به حافظ
۳۰۰	وندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند	دوش وقت سحر از قصه نجاتم دادند
۳۳۱	این همه از نظر لطف خدا می‌بینم	سوز دل، اشک روان، آه سحر، ناله شب

فهرست اعلام

پیامبر اکرم ﷺ

۲۸، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۴۵، ۱۵۰، ۱۵۲، ۱۶۸، ۱۷۳، ۱۷۷، ۱۸۰، ۱۸۹، ۱۹۴، ۱۹۶، ۲۰۵، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۲۱، ۲۴۰، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۸، ۲۵۱، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۶، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۷، ۲۷۱، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۷، ۲۹۳، ۲۹۵، ۲۹۷، ۳۰۱، ۳۱۲، ۳۱۴، ۳۱۸، ۳۲۱، ۳۲۸، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۸

امام علی علیه السلام

۳۳، ۳۵، ۴۱، ۵۲، ۷۵، ۸۰، ۹۳، ۱۲۴، ۱۲۹، ۱۴۴، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۸۶، ۲۰۵، ۲۱۷، ۲۲۵، ۲۳۴، ۲۴۲، ۲۴۸، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۸، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۹، ۲۷۵، ۲۷۷، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۲، ۳۱۲، ۳۲۳، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۹، ۳۳۲، ۳۳۸

امام سجاد علیه السلام ۱۷۳، ۳۲۰

امام باقر علیه السلام

۳۱، ۳۳، ۳۴، ۴۵، ۶۸، ۸۰، ۱۰۷، ۱۱۷، ۱۳۵، ۱۴۹، ۱۷۸، ۲۰۴، ۲۳۰، ۲۳۳، ۲۳۵، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۵۰، ۲۵۴، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۶۴، ۲۶۹، ۲۸۱، ۲۹۱

امام صادق علیه السلام

۲۹، ۳۳، ۳۴، ۳۹، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۴۷، ۶۵، ۶۷، ۷۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۸، ۱۳۰، ۱۳۲، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۲، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۶۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۸، ۲۰۴، ۲۱۷، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۸، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵، ۲۶۲، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۶، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۹، ۲۹۱، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۳۱۲، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷

امام موسی کاظم علیه السلام ۴۳، ۲۳۱، ۲۹۳، ۳۲۹

امام رضا علیه السلام ۳۸، ۴۹، ۶۹، ۲۳۲، ۲۳۴، ۲۵۲، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۹۲، ۳۱۳، ۳۳۲، ۳۳۷

امام محمدتقی علیه السلام ۴۲، ۴۵، ۱۵۵، ۲۴۶، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۲، ۲۵۴، ۲۷۱، ۲۹۲

امام حسن عسکری علیه السلام ۲۹۵

امام زمان علیه السلام ۳۲، ۱۷۴، ۱۷۶، ۱۹۰، ۲۲۸، ۲۶۳، ۲۶۷، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۸

ابراهيم عليه السلام ٧٢، ١٦١، ١٦٢، ١٦٣، ١٦٥، ١٦٦، ٢١٣، ٢٨٢، ٢٨٣، ٢٩٧، ٣٠٥، ٣٢٨
ابليس ٤٦، ٥٨، ١٤١، ١٤٨، ١٧٩، ٢٨٥، ٣٢٥، ٣٢٦
ابن عباس ١٥٧، ٢٤٨، ٢٤٩، ٢٥٢، ٢٦٣، ٢٧٥، ٢٩٢
ابن عمر ٢٦٠، ٢٦١
ابن فارس ١٦٠
ابن مردويه ٢٦٠
ابن مسعود ٧٥
ابوالهيثم ٨٠
ابوصير ١٥٤، ١٥٢، ١٤٩١٣٦
ابوبكر حضرمي ٢٨٦
ابوبكر وزاق ٢٤١
ابوحنيفة ٢٨٤، ٢٨٥، ٢٨٦
ابوذر ٢٤٨
ابوسعيد خدرى ٢٦١
ابوعمر و حذاء ٤٥
ابوهريه ٢٦١
احمد بن مطهر ٢٩٥
آدم عليه السلام ١٤٨
اسباط بن سالم ١٥٠
اسحاق بن عمار ١٣٥
اسماعيل برسوى ١٠٣
اسماعيل بن سهل ٤٢، ٤٥
أصبغ بن نباته ٢٤٢، ٢٧٥، ٢٧٩
الياس عليه السلام ١٦٦، ١٦٧
امام خمينى عليه السلام ٥٩، ٦١، ٧٢، ٩٢، ١٠٩
أنس بن مالك ٢٦٠

بلال ۱۳۴
بنی امیه ۲۱، ۳۰، ۱۲۵، ۱۳۵، ۱۷۴
بیهقی ۲۶۰
جابر بن عبدالله ۱۴۹، ۲۵۳
جابر بن یزید جعفی ۱۷۴
جبرئیل علیه السلام
۳۰، ۱۰۳، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۹۹، ۲۰۱، ۲۴۰، ۲۴۷، ۲۴۹، ۲۸۷،
۲۸۸، ۲۹۱، ۲۹۷، ۳۱۷، ۳۲۱، ۳۲۳
جُهنی ۲۵۷، ۲۶۱
جوهری ۸۱، ۱۱۱
حارثه بن مالک ۳۱۸
حافظ ۲۳۸، ۲۹۸، ۲۳۱
حسان بن أبی علی ۲۵۵
حسان بن مهران ۲۵۶
حسن زاده آملی ۷۵
حفص بن غیاث ۱۰۱، ۲۵۷، ۲۸۲
حلبی ۱۴۹
حمران ۱۰۷، ۱۳۵، ۱۳۶، ۲۴۴، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۸۱
خدیجه ۲۷۳
خلیل ۸۰، ۱۱۱، ۱۵۹
داوود علیه السلام ۲۸۲، ۳۲۳
راغب اصفهانی ۶۴، ۸۲، ۱۰۲، ۱۲۲
زراره ۱۳۵، ۲۵۷، ۲۶۲، ۲۹۴
زکریا علیه السلام ۱۳۲، ۱۴۱
زمخشری ۲۱، ۹۲، ۱۰۳
سعید سمان ۱۳۵

سلمان فارسی ۲۸۷، ۳۳۸

سلیمان مروزی ۲۸۰، ۲۹۲

شبر ۹۱

شیخ عباس قمی ۲۳۲

شیطان

۴۷، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۷، ۱۰۶، ۱۳۱، ۱۷۶، ۱۸۰، ۱۸۱، ۲۰۱، ۲۳۷، ۲۴۵، ۲۴۶، ۳۲۶

شیعه ۳۶، ۶۸، ۷۱، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۲، ۲۷۲، ۲۷۳، ۳۳۰

صدوق ۲۵۹، ۲۸۹، ۲۹۳

ضحاک ۲۲

طبرسی ۲۱، ۷۱، ۸۲، ۲۳۸، ۲۳۹، ۳۳۰، ۳۳۱

عایشه ۲۶۰

عبدالله بن زبیر ۳۰

علامه طباطبائی ۲۱، ۶۲، ۷۰، ۹۱، ۹۴، ۱۰۴، ۱۰۷، ۱۱۶

علامه مجلسی ۲۵۹، ۲۷۳، ۳۲۹

علی بن ابراهیم قمی ۹۰، ۲۴۵

علی بن راشد ۳۱

علی بن سالم ۲۵۸، ۲۸۰

عمر بن اذینه ۳۲۳

عیسی عَلَيْهِ السَّلَام ۱۴۲، ۱۶۵، ۲۱۵، ۲۸۲، ۲۹۷

فرات بن أحنف ۶۸

فرات کوفی ۱۷۳

فرعون ۶۵، ۷۸، ۱۶۶، ۱۶۸

فضل بن شاذان ۲۷۹

فیض کاشانی ۲۲، ۳۰، ۹۱

فیومی ۱۵۹

ماوردی ۲۱

- محمد بن فوج ۳۱
محمد بن مسلم ۱۳۵، ۱۷۸، ۲۴۳، ۲۵۶، ۲۶۴، ۲۹۱
محبی الدین عربی ۲۵۳
مریم علیها السلام ۱۴۲، ۱۵۴
مفضل بن عمر ۲۸۹
ملافتح الله کاشانی ۲۴۱
موسی علیها السلام ۶۵، ۷۸، ۸۱، ۱۶۶، ۱۶۸، ۲۱۵، ۲۸۲، ۲۹۷، ۳۰۷، ۳۲۱
نظام الدین نیشابوری ۲۱، ۲۳، ۹۱، ۱۰۳
نوح علیها السلام ۴۵، ۴۶، ۱۶۱، ۱۶۶
هارون ۶۵، ۷۸، ۱۶۶، ۱۶۸
هشام بن حکم ۶۵، ۲۷۰
هود علیها السلام ۲۲۳
ولید بن مغیره مخدومی ۸۵
یحیی علیها السلام ۱۳۲، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۶۴
یعقوب علیها السلام ۳۲۳
یونس علیها السلام ۸۴، ۳۰۹

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. آتشکده (مجموعه شعر)، میرزا محمد تقی حجه الاسلام (نیر) (استفاده شده از نرم افزار درج ۳).
۴. الاتقان فی علوم القرآن، جلال الدین سیوطی، ۲ جلد، دمشق، دار ابن کثیر، ۱۴۰۷ ق.
۵. الاحتجاج، احمد بن علی طبرسی، ۱ جلد، نشر مرتضی، مشهد مقدس، ۱۴۰۳ ق.
۶. آداب نماز، امام خمینی رحمته الله علیه، ۱ جلد، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۵ ش.
۷. إرشاد القلوب، حسن بن ابی الحسن دیلمی، ۲ جلد در ۱ مجلد، انتشارات شریف رضی، ۱۴۱۲ ق.
۸. الإشراف، شیخ مفید، ۱ جلد، انتشارات کنگره جهانی شیخ مفید قم، ۱۴۱۳ ق.
۹. أعلام الدین، حسن بن ابی الحسن دیلمی، ۱ جلد، مؤسسه آل البيت، قم، ۱۴۰۸ ق.
۱۰. إقبال الأعمال، سید علی بن موسی بن طائوس، ۱ جلد، دارالکتب الإسلامیه تهران، ۱۳۶۷ ش.
۱۱. اقرب الموارد، سعید الخوری الشرتونی اللبنانی، ۲ جلد، منشورات کتابخانه مرعشی، ۱۴۰۳ ق.
۱۲. ألدرا المنشور فی التفسیر بالمأثور، جلال الدین سیوطی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ اول، ۱۴۲۱ ق.
۱۳. الأمالی، شیخ مفید، ۱ جلد، انتشارات کنگره جهانی شیخ مفید قم، ۱۴۱۳ ق.
۱۴. الأمالی للصدوق، شیخ صدوق، ۱ جلد، انتشارات کتابخانه اسلامیه، ۱۳۶۲ ش.
۱۵. الأمالی للطوسی، شیخ طوسی، ۱ جلد، انتشارات دارالثقافه قم، ۱۴۱۴ ق.
۱۶. بحار الأنوار، علامه مجلسی، ۱۱۰ جلد، مؤسسه الوفاء بیروت، لبنان، ۱۴۰۴ ق.
۱۷. البرهان فی تفسیر القرآن، علامه سید هاشم بحرانی، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۹ ق.
۱۸. بصائر الدرجات، محمد بن حسن بن فروخ صفار، یک جلد، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی قم، ۱۴۰۴ ق.
۱۹. البهجه المرضیه، جلال الدین سیوطی، مؤسسه اسماعیلیان، چاپ سوم (۱۴۰۸ ق).
۲۰. پرتوی از قرآن، سید محمود طالقانی، شرکت سهامی انتشار، چاپ چهارم، ۱۳۶۲ ش.
۲۱. تأویل الآیات الظاهره، سید شرف الدین حسینی استرآبادی، ۱ جلد، انتشارات جامعه مدرسین قم، ۱۴۰۹ ق.
۲۲. تبیان، ابو جعفر محمد بن الحسن بن علی الطوسی، مکتب الاعلام الاسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۹ ق.
۲۳. تحریر الوسیله، امام خمینی، ۲ جلد، انتشارات جامعه مدرسین قم.
۲۴. تحف العقول، حسن بن شعبه حرانی، ۱ جلد، انتشارات جامعه مدرسین قم، ۱۴۰۴ ق.
۲۵. ترتیب کتاب العین، خلیل احمد فراهیری (۱۷۵ ق)، ۳ جلد، انتشارات اسوه قم، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق.
۲۶. تفسیر البصائر، یعسوب الدین رستگار جویباری، قم، مطبعه الاسلامیه.
۲۷. تفسیر الماوردی النکت و العیون، محمد بن حبیب الماوردی البصری (۴۵۰ ق)، ۶ جلد، دار الکتب العلمیه، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق.

۲۸. تفسیر المیزان، علامه سید محمد حسین طباطبایی، ۲۰ جلد، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، قم، چاپ دوم، ۱۳۹۳ق.
۲۹. تفسیر تسنیم، عبدالله جوادی آملی، مرکز نشر اسراء.
۳۰. تفسیر جلالین، جلال‌الدین المحلی و جلال‌الدین السيوطی، چاپ بیروت، دارالکتب العربی، ۱۴۰۷ق، ۷۹۸۷ میلادی.
۳۱. تفسیر روح البیان، الشیخ اسمعیل حقی البروسی، ۱۰ جلد، دار احیاء التراث العربی، چاپ هفتم، ۱۴۰۵ق.
۳۲. تفسیر شبر، السید عبدالله الشبر (م ۱۲۴۲ق)، بیروت، دار البلاغه للطباعة والنشر، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
۳۳. تفسیر صافی، المولی محسن الفیض الکاظمی، مشهد، دارالمرتضی للنشر، چاپ اول.
۳۴. تفسیر عاملی، ابراهیم عاملی، ۸ جلد، جلد ۸ تا ۸: کتابخانه صدوق تهران، چاپ اول ۱۳۶۳ ش.
۳۵. تفسیر فرات کوفی، فرات بن ابراهیم کوفی، ۱ جلد، مؤسسه چاپ و نشر، ۱۴۱۰ ق.
۳۶. تفسیر قرآن مجید، برگرفته از آثار امام خمینی رحمته الله علیه، تدوین: محمد علی ایازی، ۵ جلد، چاپ و نشر عروج، چاپ دوم ۱۳۸۶ ش.
۳۷. تفسیر کشف، محمود بن عمر الزمخشری (۵۲۸ ق)، ۴ جلد، دار الکتب العزلی، چاپ سوم، ۱۴۰۷ق.
۳۸. تفسیر منهج الصادقین فی الزام الفخالفین (تفسیر کبیر ملافتح الله کاشانی)، ملافتح الله کاشانی (۹۸۸ ق)، ۱۰ جلد، نشر کتاب فروشی اسلامیة، چاپ دوم (۱۳۴۴ ش).
۳۹. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی با همکاری جمعی از نویسندگان، ۲۷ جلد، دارالکتب الاسلامیه، تهران، چاپ پانزدهم، ۱۳۶۶ ش.
۴۰. تفسیر نور الثقلین، علامه عروسی، ۸ جلد، مؤسسه تاریخ عربی، بیروت، چاپ اول، ۱۴۲۲ق.
۴۱. تفسیر الإمام العسکری، امام حسن عسکری علیه السلام، ۱ جلد، انتشارات مدرسه امام مهدی ۴ قم، ۱۴۰۹ق.
۴۲. تفسیر العیاشی، محمد بن مسعود عیاشی، ۲ جلد، چاپخانه علمیه تهران، ۱۳۸۰ق.
۴۳. تفسیر القمی، علی بن ابراهیم بن قمی، ۲ جلد، مؤسسه دارالکتب قم، ۱۴۰۴ق.
۴۴. تقریب القرآن الی الاذهان، السید محمد الحسینی الشیرازی، ۳۰ جلد در ۱۰ مجلد، مؤسسه الوفاء، بیروت، چاپ اول ۱۴۰۰ق.
۴۵. تهذیب الأحکام، شیخ طوسی، ۱۰ جلد، دار الکتب الإسلامیه تهران، ۱۳۶۵ ش.
۴۶. التوحید، شیخ صدوق، ۱ جلد، انتشارات جامعه مدرسین قم، ۱۳۹۸ق.
۴۷. ثواب الأعمال، شیخ صدوق، ۱ جلد، انتشارات شریف رضی قم، ۱۳۶۴ ش.
۴۸. جامع الجوامع، امین‌الدین ابوعلی الفضل بن الحسن الطبرسی، ۳ جلد [تاکنون]، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ سوم ۱۴۱۲ق.
۴۹. جامع المقدمات، مدرس افقانی، انتشارات هجرت، چاپ اول ۱۳۶۵ ش.
۵۰. جامع الأخبار، تاج‌الدین شعیری، ۱ جلد، انتشارات رضی قم، ۱۳۶۳ ش.
۵۱. الجعفریات (الأشعثیات)، محمد بن اشعث کوفی، ۱ جلد، مکتبه نینوی الحدیثه، تهران

۵۲. الجواهر الثمین فی تفسیر الکتب المنیر، السید عبد اللہ الشبر (۱۲۴۲ ق)، ۶ جلد، مکتبه الافین بیروت، چاپ اول ۱۴۰۷ ق.

۵۳. الحکایات، شیخ مفید، ۱ جلد، انتشارات کنگره جهانی شیخ مفید قم، ۱۴۱۳ ق.

۵۴. الخصال، شیخ صدوق، ۲ جلد در ۱ مجلد، انتشارات جامعه مدرسین قم، ۱۴۰۳ ق.

۵۵. دعائم الاسلام، نعمان بن محمد تمیمی مغربی، ۲ جلد، دار المعارف مصر، ۱۳۸۵ ق.

۵۶. الدعوات، قطب الدین راوندی، ۱ جلد، انتشارات مدرسه امام مهدی قم، ۱۴۰۷ ق.

۵۷. دلائل النبوه، احمد بن حسین بیهقی، ۱ جلد، ناشر: محمد الکتبی، قاهره، ۱۳۸۹ ق.

۵۸. دیوان اشعار کلیم کاشانی (استفاده شده از نرم افزار درج ۳).

۵۹. دیوان حافظ، شمس الدین محمد (حافظ)، ۱ جلد، انتشارات ققنوس، چاپ دوم.

۶۰. روضه الواعظین، محمد بن حسن فتال نیشابوری، ۱ جلد، انتشارات رضی قم.

۶۱. سنن ابی داود، سلیمان بن الأشعث السجستانی (۲۷۵ ق)، ۲ جلد، دارالفکر، بیروت، چاپ اول ۱۴۱۰ ق.

۶۲. شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید معتزلی، ۲۰ جلد در ۱۰ مجلد، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی قم، ۱۴۰۴ ق.

۶۳. صحیح بخاری، محمد بن اسماعیل البخاری (۲۵۶ ق)، ۸ جلد، دارالفکر، بیروت، افسست از چاپ دارالطباعة العامره استانبول ۱۴۰۱ ق.

۶۴. صحیفه سجاده، امام سجاد علیه السلام، ۱ جلد، دفتر نشر الهادی قم، ۱۳۷۶ ش.

۶۵. عده الداعی، ابن فهد حلی، یک جلد، دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۰۷ ق.

۶۶. عروه الوثقی، السید محمد کاظم الطباطبائی الیزدی، الدار الاسلامیه (بیروت)، چاپ اول.

۶۷. علل الشرائع، شیخ صدوق، ۱ جلد، انتشارات مکتبه الداوری قم.

۶۸. عوالی الآلی، ابن ابی جمهور احسائی، ۴ جلد، انتشارات سید الشهداء ۷ قم، ۱۴۰۵ ق.

۶۹. عیون أخبار الرضا علیه السلام، شیخ صدوق، ۲ جلد در ۱ مجلد، انتشارات جهان، ۱۳۷۸ ق.

۷۰. الغارات، ابراهیم بن محمد ثقفی، ۱ جلد، مؤسسه دارالکتاب قم، ۱۴۱۰ ق.

۷۱. غرائب القرآن، نظام الدین نیشابوری (۷۲۸)، دارالکتب العلمیه، بیروت ۱۴۱۶ ق.

۷۲. غرر الحکم و درر الکلم، عبد الواحد بن محمد تمیمی آمدی، ۱ جلد، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی قم، ۱۳۶۶ ش.

۷۳. الغیبه للطوسی، شیخ طوسی، ۱ جلد، مؤسسه معارف اسلامی قم، ۱۴۱۱ ق.

۷۴. الغیبه للنعمانی، محمد بن ابراهیم نعمانی، ۱ جلد، مکتبه الصدوق، تهران، ۱۳۹۷ ق.

۷۵. فتوحات مکیه، ابی عبد الله محمد بن علی ابن عربی، ۴ جلد، دار صادر، بیروت.

۷۶. فرهنگ فارسی عمید، حسن عمید، ۲ جلد، مؤسسه انتشاراتی امیرکبیر، چاپ هجدهم.

۷۷. الفصول المختاره، شیخ مفید، ۱ جلد، انتشارات کنگره جهانی شیخ مفید قم، ۱۴۱۳ ق.

۷۸. فضائل الأشهر الثلاثه، شیخ صدوق، ۱ جلد، مکتبه الداوری قم.

۷۹. فقه القرآن، قطب الدین راوندی، ۲ جلد، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی قم، ۱۴۰۵ ق.

۸۰. فقه الرضا علیه السلام، امام رضا علی بن موسی علیه السلام، ۱ جلد، انتشارات کنگره جهانی امام رضا علیه السلام مشهد، ۱۴۰۶ ق.

۸۱. قصص الأنبياء:، قطب الدين راوندى، ۱ جلد، چاپ بنياد پژوهش‌های آستان قدس رضوى، ۱۴۰۹ ق.
۸۲. كافي، ثقة الاسلام كليني، ۸ جلد، دار الكتب الإسلامية تهران، ۱۳۶۵ ش.
۸۳. كتاب المزار، شيخ مفيد، ۱ جلد، انتشارات كنگره جهاني شيخ مفيد قم، ۱۴۱۳ ق.
۸۴. كتاب سليم بن قيس، سليم بن قيس هلالی كوفي، ۱ جلد، انتشارات الهادي قم، ۱۴۱۵ ق.
۸۵. كشاف، الامام محمود ابن عمر الزمخشري (۵۲۸ م)، بيروت، دار الكتب العربي، چاپ سوم، ۱۴۰۷ ق، ۱۹۸۷ ميلادي.
۸۶. كشف الغممة، على بن عيسى اربلي، ۲ جلد، چاپ مكتبة بنی هاشمی تبریز، ۱۳۸۱ ق.
۸۷. كشف اليقين، علامه حلی حسن بن يوسف، یک جلد، مؤسسه چاپ و انتشارات وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد، ۱۴۱۱ ق.
۸۸. كفايه الأثر، على بن محمد خزاز قمی، ۱ جلد، انتشارات بيدار قم، ۱۴۰۱ ق.
۸۹. كمال الدين، شيخ صدوق، ۲ جلد در ۱ مجلد، دار الكتب الإسلامية قم، ۱۳۹۵ ق.
۹۰. كنز الفوائد، ابوالفتح كراچکی، ۲ جلد، انتشارات دار الذخائر قم، ۱۴۱۰ ق.
۹۱. كنز العمال، المتقى الهندي (۹۷۵)، ۱۶ جلد، مؤسسه الرساله بيروت.
۹۲. لسان العرب، ابن منظور الافريقي المصري، ۱۵ جلد، دار الكتب العلميه، دار صادر، بيروت.
۹۳. مبادئ العربية، رشيد الشرتوني، مؤسسه انتشاراتي دار العلم، چاپ نهم (۱۴۲۴ ق).
۹۴. متشابه القرآن، ابن شهر آشوب مازندراني، ۲ جلد در ۱ مجلد، انتشارات بيدار، ۱۳۲۸ ش.
۹۵. مثير الأحران، ابن نماحلي، ۱ جلد، انتشارات مدرسه امام مهدي ۴ قم، ۱۴۰۶ ق.
۹۶. مجله بينات، مؤسسه معارف اسلامي امام رضا عليه السلام.
۹۷. مجمع البحرين، فخر الدين طريحي، ۲ جلد، دفتر نشر فرهنگ اسلامي، چاپ دوم.
۹۸. مجمع البيان في تفسير القرآن، شيخ طبرسي، ۱۰ جلد در ۵ مجلد، دار احياء التراث العربي، بيروت، ۱۳۷۹ ق.
۹۹. مجموعه ورام، ورام بن ابی فراس، ۲ جلد در یک مجلد، انتشارات مكتبة الفقيه قم.
۱۰۰. محاسبه النفس، سيد علي بن موسى بن طاوس، ۱ جلد، انتشارات مرتضوي.
۱۰۱. المحاسن، احمد بن محمد بن خالد برفقي، ۱ جلد، دار الكتب الإسلامية قم، ۱۳۷۱ ق.
۱۰۲. مختصر المعاني، سعد الدين تفتازاني، انتشارات مؤسسه سيد الشهداء ۷ قم، چاپ اول ۱۴۰۹ ق.
۱۰۳. مخزن اسرار، نظامی گنجوی.
۱۰۴. مخزن العرفان، بانوي اصفهاني (امين اصفهاني) (۱۴۰۴ ق)، ۱۰ جلد، نهضت زنان مسلمان تهران، ۱۳۶۱ ش.
۱۰۵. مسائل علي بن جعفر عليه السلام، علي بن جعفر عليه السلام، ۱ جلد، مؤسسه آل البيت: قم، ۱۴۰۹ ق.
۱۰۶. مستدرک الوسائل، محدث نوري، ۱۸ جلد، مؤسسه آل البيت: قم، ۱۴۰۸ ق.
۱۰۷. مستطرفات السرائر، ابن ادریس حلی، ۱ جلد، انتشارات جامعه مدرسین قم، ۱۴۱۱ ق.
۱۰۸. المصباح المنیر، محمد بن علی الفيومي (۷۷۰ ق)، ۱ جلد، مكتبة العلميه بيروت.
۱۰۹. مصباح المتهدج، شيخ طوسي، ۱ جلد، مؤسسه فقه الشيعه بيروت، ۱۴۱۱ ق.
۱۱۰. المصباح للكفعمي، ابراهيم بن علي عاملي كفعمي، ۱ جلد، انتشارات رضی قم، ۱۴۰۵ ق.

١١١. معانى الأخبار، شيخ صدوق، ١ جلد، انتشارات جامعه مدرسين قم، ١٣٦١ ش.
١١٢. معجم مقاييس اللغة، احمد بن فارس زكريا (٣٩٥ ق)، ١ جلد، دار احياء التراث العربى، بيروت، چاپ اول، ١٤٢٢ ق.
١١٣. مفاتيح الجنان.
١١٤. مفتاح الفلاح، شيخ بهايى، ١ جلد، دار الأضواء بيروت، ١٤٠٥ ق.
١١٥. المفردات فى غريب القرآن، راغب اصفهاني (٥٠٢ ق)، ١ جلد، دار احياء التراث العربى، بيروت، چاپ اول، ١٤٢٣ ق.
١١٦. المقام الأسنى، ابراهيم بن على عاملى كفعمى، ١ جلد، مؤسسه قائم آل محمد ٤ قم، ١٤١٢ ق.
١١٧. المقنع، شيخ مفيد، ١ جلد، انتشارات كنگره جهانى شيخ مفيد قم، ١٤١٣ ق.
١١٨. مكارم الأخلاق، رضى الدين حسن بن فضل طبرسى، ١ جلد، انتشارات شريف رضى قم، ١٤١٢ ق.
١١٩. مناقب آل أبى طالب، ابن شهر آشوب مازندراني، ٤ جلد، مؤسسه انتشارات علامه قم.
١٢٠. من لايحضره الفقيه، شيخ صدوق، ٤ جلد، انتشارات جامعه مدرسين قم، ١٤١٣ ق.
١٢١. منيه المرید، شهيد ثانى، ١ جلد، انتشارات دفتر تبليغات اسلامى قم، ١٤٠٩ ق.
١٢٢. الموطاء، مالك بن أنس (١٧٩)، ٢ جلد، دار احياء التراث العربى بيروت، چاپ اول ١٤٠٦ ق.
١٢٣. مهج الدعوات، سيد على بن موسى بن طاوس، ١ جلد، انتشارات دار الذخائر قم، ١٤١١ ق.
١٢٤. النوادر للأشعري، احمد بن محمد بن عيسى اشعري، ١ جلد، انتشارات مدرسه امام مهدى ٤ قم، ١٤٠٨ ق.
١٢٥. نهج الحق وكشف الصدق، علامه حلى حسن بن يوسف، ١ جلد، مؤسسه دار الهجره قم، ١٤٠٧ ق.
١٢٦. النوادر للراوندى، سيد فضل الله راوندى، ١ جلد، مؤسسه دارالكتاب قم.
١٢٧. الهدايه فى النحو، لجنة تنظيم الكتب الدراسيه لمجمع العلم الاسلامى، چاپ شانزدهم.
١٢٨. الهدايه، الشيخ الصدوق محمد بن على بابويه (٣٨١)، مؤسسه الامام الهادى ٧، چاپ اول.
١٢٩. واسطه العقد، نورالدين عبدالرحمن جامى (٨١٧، ٨٩٨ ق).
١٣٠. وسائل الشيعه، شيخ حرعالملى، ٢٩ جلد، مؤسسه آل البيت: قم، ١٤٠٩ ق.
١٣١. اليقين، سيد على بن موسى بن طاوس، ١ جلد، مؤسسه دارالكتاب قم، ١٤١٣ ق.